

# Методичні рекомендації

щодо організації навчально-виховного процесу  
*з комент*

УДК 373.3.016(073)

ББК 74.202.5

П65

Автори - укладачі:

*Топузов О. М.*, директор Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

*Савченко О. Я.*, головний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України;

*Цимбалару А. Д.*, завідувач відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник;

*Скворцова С. О.*, професор кафедри математики і методики її навчання Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського, доктор педагогічних наук;

*Курач Л. І.*, завідувач відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

*Лапінський В. В.*, провідний науковий співробітник відділу математичної та інформативної освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидат фізико-математичних наук, доцент;

*Пономарьова К. І.*, провідний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

*Мартиненко В. О.*, провідний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

*Прищеп О. Ю.*, старший науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, доцент;

*Фідкевич О. Л.*, старший науковий співробітник відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

*Лапшина І. М.*, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського, кандидат педагогічних наук;

*Онопрієнко О. В.*, докторантка Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

*Листопад Н. П.*, науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України;

*Андрусенко І. В.*, аспірантка Інституту педагогіки НАПН України.

Топузов О. М., Цимбалару А. Д.

Починаючи з 2000-го року у вітчизняній освіті накопичено значний досвід реалізації ідей компетентнісного підходу. Компетентнісні результати навчання визначено в Державних стандартах загальної середньої освіти, вимогах до засвоєння програмового змісту з кожного навчального предмета. Однак, як зазначає президент НАПН України В. Кремень, «перехід на компетентнісні засади навчання поки що не належним чином відбитий у навчальних програмах та підручниках, де домінує знаннева компонента змісту»\*. Тому подальша реалізація компетентнісного підходу вимагає виявлення й аналізу здобутків розвитку шкільної освіти, пошуку резервів підвищення її якості та відповідних змін чинних навчальних програм.

З цією метою 2014 року вченими Інституту педагогіки, Інституту психології ім. Г. С. Костюка, Інституту проблем виховання НАПН України, а також ученими Інституту гігієни та медичної екології ім. О. М. Марзєєва НАМН України здійснено психолого-педагогічний аналіз змісту загальної середньої освіти\*\*, який дав можливість виокремити основні недоліки змісту шкільної освіти й окреслити напрями його вдосконалення. У процесі аналізу, зокрема, виявлено, що за останні 20 років кількість навчальних предметів у першому класі зросла на 50 %, у другому — на 30 %, у третьому — на 60 %. Загальний обсяг навчального навантаження в початковій школі на 15 % перевищує гранично допустимі показники. Зміст навчальних предметів місцями надмірно ускладнений і не відповідає віковим особливостям учнів.

Усе це спричиняє посилення негативних тенденцій у динаміці стану здоров'я молодших школярів. Зокрема, частка першокласників з хронічними захворюваннями сягає нині 30–35 %. Зазначені чинники спричиняють зниження інтересу до навчання, а також негативно впливають на його результативність.

За результатами здійсненого аналізу переглянуто зміст навчальних програм і підготовлено оновлені навчальні програми з таких предметів: «Українська мова» (1–4 кл.), «Літературне читання» (2–4 кл.), «Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання» (1–4 кл.), «Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання» (1–4 клас), «Математика» (1–4 кл.), «Природознавство» (1–4 кл.), «Я у світі» (3–4 кл.) та «Інформатика» (2–4 кл.).

\* Кремень В. Г. У змісті шкільної освіти мають відбутися зміни / Василь Кремень // Дзеркало тижня. Україна. — 2015. — № 9 від 14 березня.

\*\* Про зміст загальної середньої освіти : Науково-аналітична доповідь / за заг. ред. В. Г. Кременя. — К. : НАПН України, 2015. — 118 с.

Зміни у програмах переважно стосувались:

- перерозподілу тем між класами з метою приведення процесу навчання у відповідність до вікових можливостей молодших школярів та дотримання принципу збереження здоров'я;

- перерозподілу між класами навчальних результатів, що підлягають обов'язковій контрольній перевірці;

- змін у послідовності розташування розділів з метою дотримання логіки викладу матеріалу й поступовості в нарощуванні складності;

- уніфікації термінології, якою мають послуговуватися вчителі та автори підручників, і наближення її до вікових особливостей молодших школярів;

- узгодження змісту та назв розділів.

Провідною метою удосконалення навчальних програм було розвантаження змісту, забезпечення його відповідності віковим особливостям учнів.

Громадське обговорення оновлених програм показало, що їх розвантаження підтримує переважна більшість батьків і вчителів. Зокрема, батьки зазначали, що «в сучасній школі учні перебувають під непомірним тиском навчальних перевантажень, що завдає непоправної шкоди якості шкільної освіти та вкрай небезпечно впливає на розумову працездатність і здоров'я школярів». Педагоги, які працюють у початковій школі, звертали увагу на те, що «перенасичення програм сучасної початкової школи другорядним матеріалом майже повністю позбавляє вчителя можливості зосередити увагу на засвоєнні учнями найважливіших компонентів змісту навчального предмета», і підкреслювали, що «розвантаження шкільних програм і підручників від зайвої інформації є найактуальнішим завданням сьогодення».

З огляду на зазначене під час розвантаження навчальних програм для початкової школи не лише змінювався обсяг змісту освіти, а й здійснювалось його структурне удосконалення (наприклад, з природознавства) з метою сприяння збереженню здоров'я школярів та забезпеченню достатнього рівня сформованості в кожного учня предметних і ключових компетентностей.

Провідним завданням унесення змін до програм було створення сприятливих умов для розвитку молодших школярів з урахуванням принципу природовідповідності та запобігання прояву фрустрації в стані учнів, викликаній перевантаженням.

Зауважимо, що розвантаження програм для початкової школи відбувалося в умовах ряду обмежень, що не дало змогу реалізувати системний підхід повною мірою. Спочатку розвантажувались програми для четвертого класу з огляду на можливість урахування внесених змін у підручниках. Наступним етапом роботи було розвантаження навчальних програм для 1–3 класів, підручники для яких були вже надруковані. Тому зазначені зміни у чинних підручниках не відображені.

З огляду на це Міністерством освіти і науки України, Інститутом педагогіки НАПН України підготовлено цей збірник. У ньому крім оновлених навчальних програм для 2 класу подано методичний коментар фахівців щодо врахування зазначених змін у процесі підготовки кален-

дарного планування, планів-конспектів уроків у новому навчальному році та організації навчально-виховного процесу.

Збірник призначено для вчителів, які працюють у школі I ступеня, директорів загальноосвітніх навчальних закладів, їхніх заступників, методистів, викладачів, студентів і магістрантів вищих педагогічних навчальних закладів, науковців, а також слухачів курсів підвищення кваліфікації.



## **ВИТЯГ ІЗ ДОДАТКА ДО ЛИСТА МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ВІД 26.06.2015 р. № 1/9-305**



### **ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ БАЗОВИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У 2015/2016 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ**

Особливості вивчення базових навчальних дисциплін у 2015/ 2016 навчальному році пов'язані, першою чергою, зі змінами, внесеними до навчальних програм.

На виконання наказу Міністерства освіти і науки України від 05.11.2014 № 1275 «Про проведення експертизи та громадського обговорення типових навчальних планів та навчальних програм для початкової школи» до навчальних програм внесено зміни, спрямовані на їх розвантаження, врахування вікових особливостей розвитку дитини, відповідність сучасному розвитку науки та технологій.

Після громадського обговорення та розгляду Колегією Міністерства зміни до програм були затверджені наказами МОН:

1) № 1495 від 22.12.2014 «Про затвердження змін до навчальних програм для 4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» з української мови, літературного читання, математики, природознавства, «Я у світі», інформатики, російської мови для шкіл з російською мовою навчання, української мови для шкіл з навчанням російською мовою;

2) № 584 від 29.05.2015 «Про затвердження змін до навчальних програм для 1–3-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» з української мови, літературного читання, математики, природознавства, «Я у світі», інформатики, російської мови для шкіл з російською мовою навчання, української мови для шкіл з навчанням російською мовою...

<...>

Програми позбавлені жорсткого поурочного поділу, вчителі можуть обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах окремої теми, але так, щоб не порушувалась логіка його викладу.

Обласні, районні та міські методичні кабінети (об'єднання) не можуть втручатися в такі питання, оскільки це винятково компетенція вчителя.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційному веб-сайті Міністерства ([www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua)).

Дозволяється використовувати підручники з відповідним грифом Міністерства, що видані в попередні роки, враховуючи при цьому зміни у програмах.

Щодо додаткової навчально-методичної літератури, то вчитель вільний у її виборі й може застосовувати таку, що найкраще реалізовує його методику навчання.

Також залишаються актуальними методичні рекомендації Міністерства щодо організації навчально-виховного процесу і вивчення базових дисциплін попередніх років. Тексти методичних рекомендацій розміщені на сайті МОН (<http://old.mon.gov.ua/ua/often-requested/methodical-recommendations>) та в Інформаційних збірниках Міністерства освіти і науки відповідних років. <...>

На відміну від підходів до укладання методичних рекомендацій про вивчення предметів, що практикувалися упродовж багатьох років і в яких нерідко з року в рік переповідалися добре відомі вчителям-практикам і методистам загальнодидактичні концепції та підходи до навчання дітей, у щорічних рекомендаціях переважно йдеться про нововведення.

## **Початкова школа**

З метою розвантаження навчальних програм для учнів початкової школи наказами Міністерства освіти і науки України від 22.12.2014 № 1495 «Про затвердження змін до навчальних програм для 4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» та від 29.05.2015 № 584 «Про затвердження змін до навчальних програм для 1–3-х класів загальноосвітніх навчальних закладів» затверджено зміни до таких програм: «Українська мова», «Літературне читання», «Математика», «Природознавство», «Я у світі», «Інформатика», «Українська мова для шкіл з навчанням російською мовою», «Російська мова для шкіл з російською мовою навчання». Рекомендації щодо використання навчальних програм уміщено в пояснювальних записках до них. Зміни, внесені до програм, оприлюднено на сайті МОН: <http://www.mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>.

У навчальних програмах для 1–4 класів з метою запобігання надмірного контролю уточнено і конкретизовано державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Такі поняття, як «знає», «пояснює», «досліджує» змінено на «має уявлення», «розуміє», «застосовує». На відміну від попередньої редакції програм, у змінених програмах резервні

години не передбачено. Завдяки цьому збільшиться кількість годин на вивчення складних тем; вчитель матиме більше можливостей викладати матеріал ритмічно, маючи час на закріплення і повторення учнями засвоєного ними матеріалу. <...>

У навчальній програмі з **української мови** збільшено тривалість букварного періоду з 76 до 89 годин за рахунок скорочення післябукварного періоду з 29 до 16 годин. Також удосконалено соціокультурну змістову лінію, яка представлена такими розділами: «Сім'я», «Школа», «Громадські місця», «Рідний край», «Батьківщина». Розвантаження змісту навчального матеріалу відбулось за рахунок вилучення таких складних для засвоєння молодшими школярами тем, як «Складне речення», «Відміни іменників», «Дієвідміни дієслів». <...>

З метою набуття комунікативного досвіду школярам на матеріалі лінгвістичних понять або життєвих реалій пропонується розв'язання типових для дітей цього віку життєвих мовленнєвих ситуацій на групову та парну взаємодію (дати відповідь на запитання або пропозицію, перепитати й повторно пояснити без роздратування, довести без категоричності, з повагою до іншої позиції, дібрати власні аргументи). Урізноманітнюється й узагальнений зміст діалогів: запитання — уточнювальне запитання — уточнення запитання — відповідь; пропозиція — уточнювальне запитання — відповідь — відмова — аргументація власної позиції — відповідь.

Зміст навчального матеріалу розвантажено за рахунок вилучення окремих тем, що виявились складними для засвоєння молодшими школярами (наприклад, «Складне речення»).

У пояснювальній записці до програми з **літературного читання** уточнено, що перелік творів, визначених змістовою лінією «Коло читання» щодо кожного класу, є рекомендованим. <...>

Для формування навички читання мовчки та розуміння прочитаного у програмі пропонується виконувати спеціальні завдання. <...>

У програмі з **математики** перерозподілено теми між класами, уніфіковано термінологію, якою мають послуговуватися вчителі задля наближення навчального матеріалу до вікових особливостей молодших школярів (наприклад, поняття «множина» замінено на більш доступне: «група предметів»; «корінь рівняння» — на «розв'язок рівняння»; змінено назви деяких законів дій («розподільний закон» на «множення суми на число»; вилучено поняття «математична модель» і т. ін.); узгоджено зміст і назви розділів (наприклад, у розділі «Аналіз і систематизація вивченого» не передбачається вивчення нового матеріалу).

Також частково змінено структуру і зміст навчальної програми з **природознавства** для 1–3 класів. Суттєво змінено і систематизовано програму для 4 класу. Розділи структуровано за принципами концентричності та змістового узагальнення. Змінено окремі форми організації навчально-пізнавальної діяльності школярів (наприклад, дослідницький практикум на навчальний проєкт; змістове наповнення Темі 5 «Запитання до природи» інтегровано в інші теми). <...>

Під час вивчення теми «Безпека дітей в Інтернеті» необхідно передбачити детальне ознайомлення учнів із правилами безпечної роботи


в Інтернеті в процесі пошуку інформації, а також під час різноманітних Інтернет-спілкувань. Під час вивчення цієї теми доцільно проводити обговорення ситуацій, що можуть виникнути під час роботи в Інтернеті, використовувати різноманітні рольові ігри та ін. Водночас у програмі передбачено ознайомлення учнів з Інтернет-ресурсами, які вони можуть використати в своїй навчальній діяльності у процесі вивчення різних предметів, під час проведення міні-досліджень тощо.

Тема «Висловлювання. Алгоритми з розгалуженням і повторенням» продовжує алгоритмічну лінію курсу. У процесі вивчення цієї теми потрібно періодично звертатися до життєвого досвіду учнів, добирати разом з ними і аналізувати алгоритми, які вони використовувалися під час вивчення інших предметів, у їхній повсякденній діяльності, у діяльності їхніх батьків, друзів, знайомих тощо. <...>

До програм з **трудового навчання, музичного мистецтва, образотворчого мистецтва та фізичного виховання** також зміни не вносились.

Для задоволення фізіологічних потреб учнів під час проведення уроків рекомендуємо використовувати на уроках фізкультурні хвилинки, пересаджувати дітей, об'єднуючи їх у групи, пропонувати активні види діяльності тощо.





## МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР ЩОДО ВИВЧЕННЯ БАЗОВИХ ПРЕДМЕТІВ У 2-МУ КЛАСІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У 2015/2016 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ З УРАХУВАННЯМ ЗМІН У НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМАХ



### УКРАЇНСЬКА МОВА

Пономарьова К. І., Прищепя О. Ю.

Навчання української мови в 2015/2016 навчальному році здійснюється за оновленою навчальною програмою для 2-го класу.

Оновлена навчальна програма з української мови для 2-го класу передбачає формування в другокласників складників комунікативної компетентності: мовленнєвих умінь й навичок, мовних знань і здатності застосовувати їх у мовленнєвій практиці, а також певного рівня культури, соціального досвіду, загальнонавчальних умінь і навичок. Досягненню цих завдань підпорядковані чотири змістові лінії: *мовленнєва, мовна, соціокультурна і діяльнісна*.

Звертаємо увагу на те, що на формування і розвиток аудіативних умінь, діалогічного та монологічного усного мовлення і читацьких навичок не відведено окремих годин. Реалізація цих складників мовленнєвої змістової лінії здійснюється протягом навчального року на кожному уроці української мови. Окремі години — уроки розвитку зв'язного мовлення, призначені для формування вмінь будувати письмові зв'язні тексти. Програмою передбачено, що основною метою цих уроків у 2-му класі є збагачення мовлення учнів виражальними засобами: порівняннями, епітетами, метафорами (без уживання термінів), формування вміння редагувати деформовані речення і тексти, складати тексти-розповіді й описи за малюнком і запитаннями, серією малюнків, даним початком, опорними словами.

Реалізація мовної змістової лінії передбачає засвоєння другокласниками елементарних знань із мови, необхідних для правильного усного мовлення і грамотного письма. Тому в процесі вивчення мовних одиниць і явищ слід зосереджуватися не тільки на запам'ятовуванні правил, а й, що найважливіше, на їх розумінні і практичному застосуванні. Саме такий підхід до опанування теоретичного матеріалу з мови забезпечить формування мовного складника комунікативної компетентності.

Систематичної уваги з боку вчителя потребують передбачені програмою словникові слова. Їх опрацювання слід розпочинати з глумачення значення, аналізу правопису, вправлення у правильній вимові і наголошуванні. Наступним кроком має стати введення цих слів у словосполучення

і речення, тексти. Міцному засвоєнню їх правильного написання сприятимуть словникові диктанти, що регулярно складаються з цих слів.

З метою формування й закріплення орфографічних і пунктуаційних умінь необхідно впродовж навчального року пропонувати учням писати різні види навчальних диктантів: зорові, слухові, малюнкові, словникові, творчі та ін.

Особливої уваги з боку вчителя потребує вдосконалення в учнів графічної навички письма (дотримання належної форми, висоти, нахилу та поєднання букв), вироблення необхідної швидкості письма (16–25 знаків за хвилину), формування культури оформлення письмових робіт (розташування заголовка в рядку, дотримання абзаців, охайність вправлень).

Ефективним засобом удосконалення графічних навичок і техніки письма є каліграфічна хвилинка, яку доцільно проводити на кожному уроці української мови. Матеріалом для цього виду роботи можуть бути слова, які пропонуються в програмі з української мови для запам'ятовування, а також ті, що використовуються у вправах підручника. У процесі хвилинок каліграфії доцільно приділяти увагу дотриманню учнями гігієнічних правил письма.

Головними орієнтирами у формуванні графічних навичок, техніки письма та розвитку культури оформлення письмових робіт у 2-му класі є програмові вимоги та методичні рекомендації щодо оцінювання письмових робіт.

Щоб забезпечити виконання соціокультурної лінії, радимо вчителям орієнтуватися на її зміст під час формулювання і реалізації виховної мети кожного уроку української мови, під час добору текстів, речень, на матеріалі яких формуються мовні знання й мовленнєві уміння.

Актуальним у 2-му класі залишається формування в учнів уміння вчитися, яке виявляється в здатності організовувати і контролювати свою навчальну діяльність. Зокрема, у процесі навчання мови необхідно закріплювати й удосконалювати вміння організовувати своє робоче місце й підтримувати порядок на ньому, уважно слухати вчителя і виконувати всі його настанови, дотримуватися послідовності виконання завдань, орієнтуватися в часі, відведеному на їх виконання, співпрацювати з однокласниками, слухати й доповнювати їхні відповіді.

Обов'язкової уваги в 2-му класі потребує підготовка учнів до роботи з підручником «Українська мова», який, у порівнянні з букварем, має зовсім інший зміст і структуру. Тому перший урок української мови радимо присвятити ознайомленню другокласників із призначенням цієї навчальної книжки, її будовою, умовними позначеннями, структурою вправ, роллю зразків, способом подачі правил, пам'яток тощо. Аналогічну роботу необхідно проводити перед використанням навчальних посібників, зошитів із друкованою основою, словників.

У 2-му класі продовжується формування навчально-пізнавальних умінь — аналізувати, порівнювати, робити висновки, знаходити «зайвий» у групі однакових предметів чи мовних об'єктів, доповнювати групу об'єднаних за певною ознакою одиниць тощо. При цьому важливо, щоб учні усвідомлювали сутність кожної розумової дії (наприклад: зро-

бити аналіз означає уявно розкласти (розібрати, поділити) предмет на частини). Це допоможе дітям краще засвоїти термін і швидко зорієнтуватись у способі виконання завдання. Корисним при цьому буде використання алгоритмів виконання розумових дій та демонстрація вчителем зразків їх застосування під час виконання конкретних завдань.

У полі зору вчителя має бути формування в учнів умінь стежити за усними відповідями однокласників, указувати на упущення, перевіряти власні письмові роботи, знаходити й виправляти помилки на вивчені правила, виконувати роботу над помилками, оцінювати результати своєї навчальної діяльності. Для цього вчитель повинен постійно демонструвати учням зразки оцінювальних суджень, називати орієнтири, за якими здійснюється оцінювання.

Поряд із традиційними уроками актуальним є використання нестандартних форм організації навчальної діяльності. У 2-му класі найефективнішими є ті, що містять елементи гри, зокрема: урок-казка, урок-подорож, урок-конкурс, урок-драматизація, а також урок-презентація проекту тощо. Однак із таких занять неможливо будувати весь процес навчання. Надмірне їх використання може призвести до втрати інтересу до навчального предмета. Нетрадиційні уроки варто проводити на етапі узагальнення та закріплення знань, умінь і навичок із метою застосування їх у нестандартних ситуаціях.



## ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

Савченко О. Я., Мартиненко В. О.

Навчання літературного читання здійснюється відповідно до базової навчальної програми, затвердженої МОН України (наказ № 1050 від 12.09. 2011 р.).

Її інноваційним результатом є набуття учнями ключових і предметних компетентностей, серед яких, крім уміння вчитися, домінуючими в контексті курсу літературного читання є комунікативна, інформаційна, читацька та відображення в повному обсязі когнітивного, операційно-діяльнісного, емоційно-ціннісного компонентів читацької діяльності.

Моделюючи урок чи систему уроків, важливо взаємоузгоджувати мету і результат. Мету вчитель визначає для себе, а в очікуваному результаті прогнозує, що мають набути учні.

У сучасних умовах підручник не є самодостатнім для повноцінного забезпечення програмових вимог. У зв'язку з цим радимо орієнтуватися на використання навчально-методичного комплекту: робочого зошита, навчальних посібників для читання та ін.

Визначені навчальною програмою завдання взаємопов'язані й реалізуються комплексно протягом навчання в початковій школі, що відображено у таких змістових лініях:

*Коло читання. Формування і розвиток навички читання. Літературознавча пропедевтика. Досвід читацької діяльності. Робота з дитячою*

*книжкою; робота з інформацією. Розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного.*

Робота за змістовими лініями «Формування й розвиток навички читання», «Досвід читацької діяльності» передбачає систематичне виконання учнями індивідуальних завдань.

У кожному класі змістові лінії є однаковими й постійними. Водночас обсяг змісту, його характер і результативні складники відрізняються. Від класу до класу зміст ускладнюється, нарощується, розширюється відповідно до вікових можливостей учнів.

У програмі до кожної змістової лінії визначено державні вимоги до навчальних досягнень учнів.

Основа основ під час навчання у кожному класі — формування у школярів повноцінної навички читання вголос і мовчки.

У 2-му класі посилена увага приділяється розвитку в учнів правильного, усвідомленого *читання вголос* цілими словами. Цей вид читання для другокласників є провідним. Варто наголосити, що він забезпечується складнішим психофізіологічним механізмом, ніж читання мовчки, оскільки у цьому процесі активно діють зоровий, мовленнєво-руховий і слуховий канали. Темп і обсяг зорового сприймання, смислової обробки матеріалу, звукового перекодування тексту залежить від можливостей мовленнєворухового апарату. Отже, тут домінувальну роль відіграють операції голосової, дихальної, зорової, слухової систем, які впливають на повноту сприймання, запам'ятовування, засвоєння змісту прочитаного.

Під час навчання важливо систематично пропонувати учням вправи і завдання на розвиток артикуляційного апарату, регулювання дихання, сили голосу, формування початкових умінь користуватися інтонаційними засобами виразності тощо. Такі вправи доцільно виконувати на початку уроку як читацькі розминки. Вони є підґрунтям для розвитку темпу читання і розуміння прочитаного.

Враховуючи рівень розвитку мовленнєвих і читацьких умінь учнів класу, педагог самостійно визначає обсяг і частотність виконання тих чи інших завдань.

Реалізація змістової лінії «Формування досвіду читацької діяльності» передбачає формування у другокласників практичних умінь упізнавати, розрізняти казку, вірш, оповідання, малі фольклорні форми за найпростішими жанровими ознаками, називати героїв твору, визначати тип персонажа (позитивний, негативний); знаходити речення, що характеризують певні якості дійових осіб; здійснювати найпростіший структурний аналіз тексту: визначати у тексті заголовки, абзаци і такі структурні елементи як зачин, основна частина, кінцівка тощо.

Під час навчання проводиться робота з розвитку емоційно-чуттєвої сфери дітей.

Варто звернути увагу на особливості проведення уроків роботи з дитячою книжкою. Важливими навчальними результатами цих уроків є набуття учнями читацького досвіду практично розрізняти дитячу книжку, журнал, довідкове видання; розуміти призначення написів на обкладинці книжки, титульному аркуші, змісту (переліку) творів, самостійно та

за допомогою вчителя ними користуватись у практичному досвіді. Як і в 1 класі, на кожному з таких занять у другому класі доцільно щоразу опрацьовувати нову дитячу книжку, яка забезпечуватиме новизну навчального матеріалу, його емоціогенність, сприятиме розвитку позитивної мотивації учнів до читання.

Особливості змісту літературного читання в 2-му класі зумовлюють застосування форм і методів під час контрольно-оцінної діяльності учнів.

Прокоментуємо окремі аспекти *оцінювання навчальних досягнень другокласників*. Під час удосконалення останнього варіанту «Методичних рекомендацій щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів» (2014 р.) спрощено процедуру семестрового контролю навички *читання вголос* у 2–4 класах. Такий важливий аспект оцінювання, *як розуміння змісту прочитаного*, запропоновано здійснювати у процесі поточного оцінювання *на знайомих учням текстах*.

У кожному віковому мікроперіоді мають бути враховані рівні повноти і глибини освоєння дітьми змісту. Варто взяти до уваги, що школярі 2 класу спроможні самостійно освоїти лише фактичний зміст твору (факти, події, герої, їхні вчинки), практично розрізнити тексти за найпростішими жанровими ознаками тощо. Водночас зрозуміти основну думку твору, підтекст, мотиви вчинків персонажів, усвідомити засоби художньої виразності відповідно до їхніх функцій у творі вони зазвичай можуть лише за допомогою вчителя. Виявляючи здатність до диференціації найпростіших оцінних суджень «хороший»/«поганий», дітям цього віку під час відтворення змісту важко аргументувати свої оцінні висловлювання, посилаючись на відповідні якості персонажа; ставлення до нього ґрунтуються переважно на аналізі окремих його вчинків.

Здійснюючи перевірку розуміння прочитаного, педагог ставить другокласникам запитання такого характеру: *що? які? де? коли?* відбувалися події; хто герої, їхні вчинки, поведінка, риси вдачі, а також запитання на виявлення умінь визначати тему тексту, розуміння значень слів, словосполучень, ужитих як у прямому, так і в переносному значеннях.

Крім того, педагог пропонує другокласникам нескладні завдання на смисловий і структурний аналіз твору (визначення абзаців і їх основного змісту, послідовності подій у творі, встановлення причиново-наслідкових зв'язків та ін.).



## МАТЕМАТИКА

Скворцова С. О., Онопрієнко О. В., Листопад Н. П.

Основним завданням навчання математики у 2-му класі є формування обчислювальних навичок додавання і віднімання двоцифрових чисел. Підґрунтям для цього є навички додавання та віднімання чисел в межах першого десятка та знання нумерації чисел в межах сотні.

Тому доцільно навчальний рік розпочати із повторення таблиць додавання і віднімання чисел у межах 10, нумерації двоцифрових чисел та обчислень, які ґрунтуються на нумерації. Оскільки в першому класі учні тільки ознайомилися з додаванням і відніманням двоцифрових чисел без переходу через розряд і виконували обчислення такого виду з опорою на зразок чи під керівництвом дорослого, то в 2-му класі уміння виконувати обчислення такого виду має бути доведено до рівня навички.

Особливе місце в системі вивчення додавання і віднімання чисел в межах сотні займає додавання одноцифрових чисел з переходом через десяток. Це табличні випадки. Засвоєння їх має бути доведено до рівня обчислювальної навички, як і при вивченні таблиць у межах 10.

Специфіка цих випадків вимагає особливої підготовки до їх вивчення: необхідно сформувавши уміння доповнювати будь-яке одноцифрове число до 10 і віднімати від 10 будь-яке одноцифрове число, уміння подавати будь-яке одноцифрове число у вигляді суми двох доданків, якщо один із них заданий. Розглядаючи з учнями прийоми обчислень для цих випадків, варто використовувати всі ті способи обчислень і властивості дій, з якими другокласники вже знайомі. Наголошуємо, що не слід вимагати від учнів словесних формулювань будь-яких властивостей. Вони мають тільки пояснити кожний крок в обчисленнях. Підкреслимо, що головне, заради чого програма передбачає ознайомлення учнів з різними властивостями дій, — це застосування їх на практиці під час ознайомлення з раціональними прийомами додавання-віднімання в межах 100.

Під час опанування таблиць додавання й віднімання чисел в межах 20 варто продовжити роботу з дослідження залежності між результатами арифметичних дій додавання та віднімання від зміни компонентів, оскільки крім розвивального впливу, цей зміст допомагає учням засвоїти саме таблиці додавання і віднімання. Учителю має усвідомлювати, що залежність значення суми від зміни одного з доданків є теоретичною основою прийому округлення при додаванні, а залежність значення різниці від зміни від'ємника — прийому округлення при відніманні, ознайомлення зі способом міркування на підставі округлення — передбачено чинною програмою.

Робота над засвоєнням табличних випадків додавання і віднімання не повинна обмежуватися годинами, відведеними на їх засвоєння. Така робота має вестися щодня паралельно з вивченням інших питань змісту програми і завершитися до початку вивчення теми «Арифметичні дії множення і ділення». Але і на наступних уроках учителю необхідно вдосконалювати набуті учнями навички.

Впродовж всього часу вивчення дій додавання-віднімання в межах 100 вчителю необхідно слідкувати за мовленням дітей: правильністю вживання назви виразу та відмінювання числівників. Це упередить в майбутньому від помилок під час читання виразів із багатоцифровими числами.

У 2-му класі розширюється коло дій із числами. Учні засвоюють суть дій множення та ділення, складають таблиці, розв'язують задачі,

які розкривають зміст цих дій, задачі на збільшення/зменшення числа в кілька разів, на кратне порівняння двох чисел.

Звертаємо увагу, що у 2-му класі в державних вимогах до рівня навчальних досягнень зазначено «учень знає напам'ять результати множення чисел 2–5 і ділення на числа 2–5, застосовує в обчисленнях знання таблиць множення і ділення на 2–5». Значення виразів, що містять множення чисел 6–9, ділення на числа 6–9, учні знаходять з опорою на таблиці множення та ділення. Запам'ятовування цих таблиць є предметом вивчення в 3-му класі. При запам'ятовуванні табличних результатів учні можуть дослідити характер залежності значення добутку від зміни одного з множників, значення частки від зміни діленого, і користатися визначеною закономірністю для відтворення таблиць множення та ділення.

Крім простих задач на конкретний зміст арифметичних дій множення та ділення, на збільшення та зменшення числа у кілька разів та на кратне порівняння, в 2-му класі вводять нові види простих задач: на знаходження суми трьох доданків, на знаходження третього числа за сумою двох даних чисел. Центральним питанням курсу математики 2-го класу є ознайомлення з поняттям «складена задача», формування поняття складеної задачі. Істотним в організації діяльності учнів на етапі ознайомлення з поняттям «складена задача» (як і поняття «задача») є її спрямованість не на розв'язання кожної конкретної задачі, а на оволодіння певними діями, які допомагають розв'язати задачу — на формування загального уміння розв'язувати задачі. Варто провести ґрунтовну підготовку до введення поняття складеної задачі, під час якої за допомогою спеціальних завдань у дітей формують уявлення про те, що за двома певними числовими даними можна відповісти на кілька запитань; про те, що різні задачі можуть мати однакові розв'язання; про неможливість відповісти на запитання задачі, якщо числових даних бракує; про необхідність вибору числових даних для відповіді на запитання задачі; про існування задач, на запитання яких не можна відповісти одразу; про існування задач, що складаються з двох простих задач, які пов'язані за змістом; про те, що аналіз (під час пошуку розв'язування) може складатися з двох циклів, кожний з яких відповідає певній з двох простих задач; і відбувається попереднє ознайомлення та формування в матеріалізований формі окремих дій, що складають загальне уміння розв'язувати складені задачі. Звертаємо увагу вчителів, що навчання розв'язувати складені задачі здійснюється на різноманітних математичних структурах задач, не зосереджуючись на відпрацюванні розв'язання задачі певної структури.

Геометричний матеріал, як і в 1-му класі, має загалом пропедевтичний характер; розширення геометричного змісту відбувається за рахунок ознайомлення з прямим кутом, з прямокутником та квадратом. Від учнів не вимагається засвоєння означень геометричних понять, крім означення прямокутника й квадрата. Учні мають також розуміти, що квадрат — це особливий вид прямокутника. Наступним завданням учителя буде навчити учнів будувати на папері в клітинку квадрат і прямокутник за даними довжинами сторін.

Мета ознайомлення другокласників із колом і кругом — навчити розрізняти ці геометричні фігури. Для цього доцільно на уроках використовувати їх моделі та вправляти учнів у визначенні предметів, що мають таку форму.

У 2-му класі розширюється зміст алгебраїчної пропедевтики: крім ознайомлення з новими математичними виразами «добуток» і «частка», учні вперше зустрічаються з виразами, що містять дужки, з правилами порядку виконання дій у виразах на кілька арифметичних дій, і головне — знайомляться з виразами зі змінною.

З метою формування в учнів українського патріотизму та громадянської відповідальності необхідно посилити виховний компонент математики. Найбільший потенціал для цього мають сюжетні задачі. Сюжети завдань, у яких описуються досягнення українців (світові й олімпійські рекорди українських спортсменів, здобутки дослідників і науковців, шедеври світового мистецтва, створені українцями), історичні й географічні пам'ятки, історичні події, які вплинули на розвиток держави, будуть сприятливими для формування патріотичних почуттів учнів, розвитку їхньої національної самосвідомості.

Необхідно залучати і внутрішні резерви математики (вплив предмета на розвиток критичного мислення, уміння логічно доводити свою думку, обґрунтовувати свою позицію, вести полеміку) для становлення молодшого школяра як особистості, свободи його самовизначення, досягнення ним ситуації успіху, формування в нього громадянської позиції, що базується на системі гуманістичних цінностей.

Добираючи додаткові матеріали до уроків математики, учителям слід звернути особливу увагу на відповідність їх змісту програмі, віковим особливостям і навчальним можливостям учнів.

Звертаємо увагу вчителів, що у програмі подано орієнтовний перелік додаткових тем для розширеного вивчення курсу. Учитель обирає теми самостійно з огляду на індивідуальні можливості і потреби учнів.

Окрему увагу варто приділяти розвитку математичного мовлення учнів. Це має бути системною роботою, що спрямована на розвиток умінь та навичок в усній та писемній формі відповідати на запитання, усно обґрунтовувати правильність розв'язку, будувати логічні конструкції з використанням відповідних словосполучень.

Важливим постає організаційний аспект щодо використання в навчальному процесі підручників, які були розроблені до попередньої редакції програми.

Програма і підручник, за яким відбувається навчання, є орієнтиром для складання календарного плану. У пояснювальній записці до програми зазначається, що вчитель з огляду на конкретну навчальну ситуацію у класі та педагогічну доцільність може вносити певні зміни, які стосуються порядку викладання тем та розподілу годин на їх вивчення. Зауважимо, що при цьому не можна пропускати ніякі фрагменти навчального матеріалу (окремі питання, поняття, формування вмій та навичок), які зазначені у змісті програми. Під час планування навчальної діяльності учнів необхідно зважати на зміни в програмі та критично ставитись до матеріалу підручників, надрукованих у попередні роки.





Навчання природознавства в 2015/2016 навчальному році здійснюється за оновленою навчальною програмою для 1–4-х класів.

Зміст навчання природознавства як інтегрованого предмета утворюється системою уявлень і понять, відібраних із різних природничих наук на основі ідеї розкриття цілісності природи з урахуванням міжпредметних зв'язків у початковій ланці освіти і перспективних зв'язків із природознавчими курсами.

Природознавча компетентність учня початкових класів — це особистісне утворення, що характеризує його здатність розв'язувати доступні соціально і особистісно значущі практичні та пізнавальні проблемні задачі, пов'язані з реальними об'єктами природи у сфері відносин «людина — природа», що представлені змістовими лініями: «Об'єкти природи», «Взаємозв'язки у природі», «Земля — планета Сонячної системи», «Україна на планеті Земля», «Рідний край», «Охорона і збереження природи», «Методи пізнання природи».

Формування природознавчої компетентності учня відбувається шляхом засвоєння системи уявлень та понять про предмети і явища природи, взаємозв'язки й залежності між ними; вироблення предметних умінь та способів навчально-пізнавальної діяльності на основі набутих інтегрованих знань; розвитку ціннісних орієнтацій у різних сферах життєдіяльності та природоохоронної практики.

Складники природознавчої компетентності реалізуються через:

- мотивування учнів до мисленнєвої та мовленнєвої діяльності, спостережливості, допитливості і творчих здібностей;
- способи навчальної й природознавчої діяльності, які засвоюються учнями у формі розумових і практичних умінь і навичок;
- емоційно-ціннісне ставлення до природознавчої діяльності;
- урізноманітнення типології уроків (комбінований урок; урок-екскурсія; урок-подорож; урок-дослідження тощо);
- застосування практичних методів навчання на різних етапах уроку (спостереження, ігрові вправи, практичні дії, практичні роботи), методів взаємодіючого навчання (рольові ігри, робота в малих групах, в парах тощо) в поєднанні зі словесними методами навчання;
- застосування системи завдань з метою формування природознавчої компетентності;
- забезпечення змістових та мотиваційних зв'язків природознавства з навчальним матеріалом інших предметів початкової школи;
- здійснення співпраці вчителя з батьками, батьків з дітьми.

Навчальною програмою з природознавства визначено загальний обсяг часу на вивчення предмета — 68 годин щороку (по 2 години на тиждень).

В основу навчання природознавства у 2-му класі покладено принцип сезонності, що реалізується завдяки проведенню фенологічних спостережень, формування вміння спостерігати за явищами природи та навколишнім світом.

Вивчення розділу «Вплив Сонця на природу і погоду на Землі» здійснюється як шляхом опрацювання інформації навчального характеру, так і завдяки організації систематичних спостережень, демонстрації елементарних дослідів та виконання практичних робіт.

Звертаємо увагу, що збільшено кількість часу на вивчення розділу — з 4 годин до 13.

Окреслений програмою зміст спостережень являє цілеспрямоване пізнання об'єктів навколишнього світу за допомогою органів чуття. Організовується спостереження за висотою Сонця на небосхилі, станом неба, температурою повітря, наявністю та потужністю вітру, опадами та явищами природи (дощ, сніг, град, іній, ожеледь, заметіль), сезонними змінами у житті рослин, тварин. Під час таких занять учні спостерігають за предметами та явищами природи (здійснюють їх аналіз), виділяють їхні істотні ознаки (порівнюють об'єкти), узагальнюють, роблять висновки.

Крім переліченого вище, учні спостерігають за станом замерзання водою, утворенням льоду на ґрунті.

Під час вивчення розділу учні виконують такі практичні роботи: вимірювання довжини тіні від ґномона, температури повітря та води.

Зміст розділу «Природа восени» (17 год) формує уявлення учнів про перелітних та осілих птахів своєї місцевості, підготовку рослин і тварин до зими, розмноження рослин. На основі спостережень учень розуміє причини змін у природі та встановлює взаємозв'язки між неживою і живою природою восени, розпізнає найпоширеніші отруйні та їстівні гриби своєї місцевості за наочністю.

Розділ «Природа взимку» збільшено на 2 години, з метою формування ціннісних орієнтацій та відповідального ставлення до навколишнього середовища, перевірки знань щодо рослинного та тваринного світу пропонується відвідати Будинок природи (відділ природи краєзнавчого музею).

Тематика розділу «Природа влітку» (13 год) забезпечує розуміння учнями особливостей життя рослин і тварин влітку, впливу Сонця на зміни в неживій і живій природі, які відбуваються впродовж року.

Систематичні спостереження забезпечать уявлення про літні явища в неживій природі.

Запропоновані навчальні проекти «Книга скарг природи» та «Лісова аптека» дадуть можливість учням поглибити, узагальнити та систематизувати знання про рослини лісів, луків та водойм, лікарські та отруйні рослини, тварин лісів, луків та водойм, рослин і тварин, занесених до Червоної книги України, та рослини — символи України.



## ІНФОРМАТИКА

*Лاپінський В. В.*

У початковій школі до 2014-го року предмет «Інформатика» називався «Сходинки до інформатики», що підкреслювало пропедевтичну спрямованість навчання інформатики у 2–4 класах (чинна нині назва предмету — «Інформатика» згідно з наказом МОН України від 16.04.2014 № 460).

Складниками мети навчання, визначеної Державним стандартом щодо галузі «Технології», які безпосередньо пов'язані з навчанням інформатики, є такі завдання:

- формування в учнів уявлень щодо предметно-перетворювальної діяльності людини, світу професій, шляхів отримання, зберігання інформації та способів її опрацювання; здатності до формулювання творчих задумів, усвідомленого дотримання безпечних прийомів роботи та користування інструментами і матеріалами;
- розвиток пізнавальної, художньої і технічної обдарованості, технічного мислення у процесі творчої діяльності, уміння користуватися технічною термінологією, інформацією, поданою художньо та графічно, вміння працювати з комп'ютером;
- виховання готовності до вирішення побутових питань шляхом застосування алгоритмів виконання технологічних завдань та навичок технологічної діяльності у практичних ситуаціях.

Навчання інформатики в початковій школі є підготовчим, пропедевтикою більш ширшого і глибокого навчання інформатики в основній школі. Цей курс являє собою спрощений, але систематичний, виклад основних питань науки інформатики та інформаційних технологій у максимально спрощеному вигляді та носить світоглядний характер.

Структура навчальної програми є радіально-концентричною. Радіусами процесу навчання є виокремлені в програмі змістові лінії:

- 1) комп'ютер та його складові;
- 2) інформація та інформаційні процеси;
- 3) використання інформаційних технологій;
- 4) алгоритми і виконавці;
- 5) комунікаційні технології.

Вибір центрів процесу навчання і, відповідно, змістового наповнення, відображено в розподілі навчального матеріалу за роками навчання.

Характеристику змісту навчання подано у формі розкриття змістових ліній «Комп'ютер та його складові», «Інформація та інформаційні процеси», «Використання інформаційних технологій», «Комунікаційні технології».

У програмі предмету задекларовано його пропедевтичний характер. Але в цьому курсі вводиться значна кількість понять інформатики, деякі з яких уточнюватимуться в 5–9-х класах. Це, насамперед стосується понять: комп'ютер, програма, повідомлення, дані, інформація, інформаційні процеси, файл, папка та ін.

Тому дуже важливим є введення базових понять інформатики на доступному для учнів початкової школи рівні (здебільшого — ознайомлення) й поєднання принципів науковості і доступності.

У цілому навчання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у початковій школі повинно мати виразний розвивальний характер, пропедевтичність навчального предмету «Інформатика» має виявлятися в широкому ознайомленні учнів із застосуваннями ІКТ, без надмірної деталізації, але шляхом пояснення функціонування засобів ІКТ як програмно керованих автоматів.

Гармонізація змісту навчання різних предметів і синхронізація навчання в часі є дуже важливими для молодших школярів, оскільки таким

чином досягається як міцність засвоєння навчального матеріалу, так і розвиваються навички застосування набутих знань, їх перенесення з однієї галузі в іншу, що сприяє формуванню ключових компетентностей.

Бажано застосовувати інформаційні технології на уроках з усіх без винятку предметів (дотримуючись вимог ДСанПін щодо часу і форм виконання учнями засобів ІКТ). На уроках інформатики навчальний матеріал треба максимально гармонізувати зі змістом і терміном подання з іншими предметами.

Специфіка організації навчання в початковій школі («кілька предметів — один учитель») надає унікальну можливість здійснювати практично неперервну пропедевтику вивчення цього предмету.

Разом із тим слід застерегти від надмірного спрощення пояснень, особливо від персоніфікації засобів ІКТ. Слід уникати виразів на кшталт: «Комп'ютер зрозумів...»; «Комп'ютер пише музику (вірші, картини тощо)»; «Комп'ютер розмовляє з людиною...» тощо.

Краще показати і пояснити, як працюють найпростіші механічні автомати: як подається команда «дзвонити» у звичайному механічному будильнику; як працює звичайний ткацький верстат і ткацький верстат Жаккарда, торгівельний автомат тощо (провести екскурсію до музею, на виробництво, на природу, подати для перегляду відповідні відеоматеріали).

Гармонізація змісту навчання має полягати ще й в уніфікованості означень понять, що належать різним навчальним предметам (зміст яких є підмножинами однієї наукової галузі або суміжних галузей).

Учителеві слід уникати спроб дати чітке означення поняттю «інформація», яке, насправді є первинним і не означається, принаймні в широкому розумінні і на рівні початкового ознайомлення з ІКТ. Тракткування ланцюжка: «подія — дані — відомості — повідомлення — інформація» має бути максимально спрощеним, також без намагання надавати чіткі означення й деталізування опису дій.

При плануванні навчання необхідно враховувати, що до програми з інформатики було внесено зміни. У процесі спрощення програми змінено деякі складники змісту і результатів навчання, розподіл часу на їх вивчення. У програмі з інформатики для початкової школи, як і в програмах з інших предметів, форма вимог до навчальних досягнень учнів здебільшого змінена на «має уявлення», «розуміє», «застосовує». Щодо предмету інформатики, така зміна формулювання має слугувати ще одною вказівкою на пропедевтичність курсу, не обов'язковість заучування школярами точних визначень понять, переважання застосування засобів інформаційних технологій як засобів діяльності, зокрема в процесі навчання інших предметів: математики, мови, природознавства, трудового навчання та інших.

З програми для 2-го класу вилучено розділ «Алгоритми і виконавці» (4 години), у якому було передбачено ознайомлення учнів із трьома поняттями: алгоритм, виконавець, команда.

Разом із тим, уведено розділ «Історія обчислювальних пристроїв» (3 год), до якого введено тему «Робота з програмами на розвиток логічного мислення».

Збільшено до шести годин час на освоєння розділу «Комп'ютерна підтримка вивчення навчальних предметів». Нову версію розподілу годин

можна отримати з ресурсу, розташованого за адресою: [http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational\\_programs/1418040818/](http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1418040818/).

Описане вище коригування програми надає вчителю можливість ширше використовувати інформаційні технології навчання на уроках з усіх предметів, готуючи учнів до набуття ними вмінь самостійно здобувати знання шляхом використання відомостей, що зберігаються у цифровій формі. Зазначена структура і організація навчально-виховного процесу сприятиме ефективному формуванню не лише предметних (інформатичних), але й ключових компетентностей.

Під час навчання ІКТ учнів різних вікових груп слід максимально використовувати спеціально створені засоби. Можливе використання програмного комплексу «Сходинки до інформатики» (нині — «Інформатика»), але за умов доповнення його засобами діяльності, які б надали можливість не використовувати у навчанні жодного складника офісного програмного забезпечення.

Ефективну підтримку навчання інформатики можна забезпечити з використанням програмного засобу GCompis — комплекту відкритого навчального програмного забезпечення для дітей віком від 2 до 10 років — <http://gcompris.net/index-ru.html>. Програмний засіб GCompis містить набір розвивальних і навчальних програм, більшість з яких повністю відповідає вимогам навчально-виховного процесу в початковій школі та має український інтерфейс.

Для первинного ознайомлення з можливостями, які забезпечуються комп'ютером для створення й опрацювання зображень, можна використати графічний редактор TuxPaint, розрахований на дітей від 3-х до 12-ти років. TuxPaint є засобом вільного поширення, має український інтерфейс і може бути отриманий з ресурсу, розташованого за адресою <http://www.tuxpaint.org>.

Для первинного ознайомлення з кодуванням алгоритмів доцільно використовувати он-лайн середовище [code.org](https://studio.code.org/), розташоване за адресою <https://studio.code.org/> (курси 1–3 і, за потреби, наступні).

На уроках математики, образотворчого мистецтва можна використовувати засоби інтерактивного малювання:

[http://illuminations.nctm.org/tools/mlearner/phase%20two/content/patch\\_tool/index.html](http://illuminations.nctm.org/tools/mlearner/phase%20two/content/patch_tool/index.html);

[http://illuminations.nctm.org/tools/mlearner/phase%20two/content/tessellation\\_creator/index.html](http://illuminations.nctm.org/tools/mlearner/phase%20two/content/tessellation_creator/index.html);

<http://www.mathlearningcenter.org/web-apps/geoboard/> та інші.



## РОСІЙСЬКА МОВА ТА МОВИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

*Курач Л. І., Фідкевич О. Л., Лапшина І. М.*

Мови національних меншин є важливим засобом навчання й виховання, долучення школярів до культурних цінностей багатонаціонального народу України.

Ці навчальні предмети сприяють розвитку внутрішнього світу дитини, її світоглядних уявлень, національно-патріотичної свідомості. Саме тому навчання мов національних меншин має орієнтуватися не тільки на особливості національних культур, а й враховувати загальнолюдські цінності — те, що об'єднує представників різних етносів. Елементарне оволодіння російською мовою (іншою мовою національної меншини) дасть учням змогу користуватися мовними засобами спілкування, пізнання, долучитися до багатств російської та інших культур, формувати навички толерантного міжетнічного спілкування з представниками інших національностей, носіями інших мов, представлених в Україні.

Основними засадами у навчанні мов національних меншин є принципи особистісно-зорієнтованого та компетентісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової загальної освіти. Ці підходи визначені вимогами Державного стандарту початкової загальної освіти та відповідних програм.

Основні зусилля в навчанні російської мови в початковій школі мають спрямовуватись на набуття комунікативної компетентності, що передбачає оволодіння основними видами мовленнєвої діяльності, елементарними вміннями і навичками використання мови в різних сферах і ситуаціях спілкування, основами культури усного та писемного мовлення.

Для досягнення поставленої протягом періоду навчання в початкових класах мети планується розв'язання таких завдань:

- забезпечення позитивної мотивації до вивчення російської чи іншої мови;
- формування вмінь та навичок усіх видів мовленнєвої діяльності в усній і письмовій формах;
- засвоєння елементарних знань про важливі мовні одиниці, необхідних і достатніх для формування мовленнєвих умінь і навичок;
- збагачення та активізація словникового запасу учнів;
- засвоєння графіки та орфографії, формування фонетико-графічних правописних умінь і навичок;
- залучення до національних культур народів України;
- інтелектуальний, моральний, соціокультурний та естетичний розвиток особистості учнів.

Навчання учнів з мов національних меншин у початковій школі здійснюється за різними типами мовних курсів, для кожного з яких розроблено програму та підручники. Так, наприклад, для російської мови це такі типи:

I — для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням мовою національних меншин;

II — для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою.

Кожен із цих курсів має особливості: свої цілі й завдання, відповідно до яких формується мета уроку та плануються види навчальної діяльності.

Відмінності між варіантами оцінювання навчальних досягнень учнів визначаються вимогами навчальних програм.

Навчання російської мови у 2015/2016 навчальному році здійснюється за оновленою програмою для 1–4-х класів. Поява нової редакції про-

грами зумовлена метою розвантаження учнів. Зміни полягають у вилученні з програм складних для учнів початкової школи понять та тем (їх перелік подано на сайті Міністерства освіти та науки України та відображено в оновлених програмах). Суттєвих змін зазнала соціокультурна лінія змісту навчання російської мови, тому що вона відображає найбільш динамічний аспект навчання, який пов'язаний із змінами суспільного життя. Цей зміст формують культурно-ціннісні поняття, які розподілено за основними сферами спілкування: персональною, публічною та освітньою. Таким чином у новій редакції відмовились від надлишкової конкретизації у поняттях та тематиці.

Концептуальні підходи до навчання мов національних меншин залишилися без змін.

Навчання російської мови (іншої мови національних меншин) спрямоване на формування ключових і предметних компетентностей: мовленнєвої (аудіювання, говоріння, читання, письмо), мовної (знання з лексики, граматики, фонетики, орфографії сучасної літературної мови), соціокультурної (початкові знання особливостей суспільного життя і культурних традицій, уміння вибирати та використовувати мовленнєві форми у конкретній ситуації) та діяльнісної (розвиток загальнонавчальних навичок для розв'язання комунікативних завдань, застосування набутих знань у реальних життєвих ситуаціях); формування навичок самооцінювання та взаємооцінювання навчальних досягнень; формування елементарних навичок роботи з виправлення власних помилок та недоліків у самостійній роботі на уроці й удома; забезпечення набуття і розвитку навичок читання, слухання, говоріння та письма, набуття за допомогою вчителя навичок елементарного планування власної навчальної діяльності.

У 2-му класі на основі сформованих навичок усного мовлення розпочинається навчання грамоти, метою якого є формування в учнів елементарних навичок читання і письма, розвиток мовленнєвих умінь, збагачення та актуалізація словникового запасу, удосконалення фонематичного слуху, здійснення граматики-орфографічної пропедевтики.

Процес навчання грамоти поділяється на два етапи: вивчення літер, подібних у графічних системах української та російської мов (26 літер), вивчення специфічних літер (7 літер).

На етапі засвоєння літер, схожих в українській та російській мовах, продовжується цілеспрямована робота щодо розвитку усного мовлення дитини (почути спільне або відмінне у звучанні слів; правильно вимовити звук, склад, слово; скласти речення із запропонованими словами), елементарних умінь роботи з текстом (прогнозування змісту за сюжетним малюнком або серією малюнків; плавне складове читання за зразком учителя; відтворення змісту прочитаного за репродуктивними та творчими завданнями); закріплення каліграфічних навичок на матеріалі вивчених літер.

Педагогу важливо підтримати можливості зорової пам'яті учнів, сприяти перенесенню механізму читання, сформованого на уроках рідної мови. Кілька перших уроків (до 4 год) другого року навчання покликані позитивно налаштувати школярів на вивчення російської мови, запобігти страхам перед читанням та письмом засобами нерідної мови,

переконати дітей у тому, що наявні знання й уміння, сформовані на уроках української мови, послугуються на уроках російської мови (читаємо й пишемо дуже подібно, оскільки більшість літер знайома, учнями засвоєно правила утворення складу, позначення буквосполучень).

Разом із тим, доречно систематично наголошувати на «секретах» читання російською мовою, оскільки не завжди вимова і написання слів співпадають. Необхідно ознайомити другокласників із «секретами» читання слів із ненаголошеними голосними звуками (*один, они, хорошая, подруга, карандаш*), із чергуванням дзвінких і глухих приголосних звуків у кінці слова (*город, друг, зуб, поставь*) або при збігові приголосних у середині слова (*сказка, загадка, подружка*), із звуками, непарними за твердістю (позначеними на письмі літерами Ж, Ш, Ц).

Другий етап навчання грамоти передбачає ознайомлення другокласників із специфічними літерами російської графіки: Ы, И, Э, Е, Ё, Ъ, Ь (разделительные знаки). Складність засвоєння цих літер полягає у відмінності відповідності звука і літери в російській мові: звук, наявний і в українській мові (наприклад [ы]), позначається іншою літерою (Ы), знайомою за українською графікою (И). З метою попередження негативного перенесення графічних навичок, сформованих на уроках української мови, навчальною програмою передбачено спочатку вивчення літери, специфічної за зображенням (Ы, Э, Ё, Ъ), а потім — подібною за звуковим значенням (И, Е, Ь).

Залежно від ступеня підготовки школярів до читання й письма вчитель може самостійно корегувати кількість уроків двох етапів навчання грамоти із пріоритетом першого або другого етапу. Педагогам важливо не поспішати із переходом до вивчення наступної літери допоки у школярів не буде сформоване елементарне вміння читати склади-злиття та склади-прилягання, диференціювати літери за зображенням та звуковим значенням (до 4-х уроків на вивчення кожної специфічної літери).

Необхідним завданням для вчителя є ефективна реалізація принципів індивідуалізації та диференціації у навчанні, зважаючи на відмінності дітей у засвоєнні нерідної мови, темпераменті та стані здоров'я. Інтенсифікація роботи з розвитку навичок писемного мовлення не рекомендується.

Переучування школярів, які пишуть лівою рукою, небажане, його здійснення можливе тільки за умов консультацій із психологом та згоди батьків, самої дитини.

Важливими складовими навчання грамоти у 2-му класі є розвиток інтересу до книги, умінь працювати з навчальним матеріалом, знаходити потрібну інформацію у підручнику. Тому оновленими навчальними програмами передбачено паралельну роботу з трьох напрямів: удосконалення техніки читання школярів, збагачення уявлень про світ дитячої літератури, розвиток навичок роботи з твором, з книгою.

У цілому весь процес навчання мови підпорядковано завданню формуванню мовленнєвих навичок учнів. Саме тому на уроках російської мови необхідно розвивати вміння слухати і розуміти вербальну інформацію вчителя або інших учнів класу, ставити запитання за прочитаним та прослуханим, за допомогою вчителя будувати та редагувати зв'язні



висловлювання щодо теми та ідеї, героїв прочитаного твору. Ця робота має відбуватися на основі цікавих для дітей текстів, які відповідають їх віковим особливостям та духовно-культурним запитам.

Навчання російської мови у 2-му класі передбачає також пропедевтичну роботу з формування знань про мовні одиниці. Перевага в цій роботі надається практичному аспекту, функціональному підходу до їх вивчення. Формування навичок писемного мовлення підкріплюється систематичною орфографічною підготовкою. Ураховуючи відсутність необхідних граматичних знань, залучення другокласників до дотримання норм грамотного письма відбувається засобами систематичної словникової роботи та ознайомлення з одноваріантними орфографічними правилами (велика літера у власних назвах та на початку речення, правила буквосполучень ЧА, ЩА, ЧУ, ЩУ, ЖИ, ШИ).

Звертаємо увагу на ретельність словникової роботи на уроках російської мови. Програмою визначено 60 слів, написання яких діти мають запам'ятати, оскільки не можуть пояснити саме таке написання відповідним правилом правопису. Радимо на першому уроці вивчення словникового слова практикувати пояснення лексичного значення слова, особливостей його форм у словосполученні, зіставлення вимови й написання слова (гра «Живі звуки»). На наступному уроці необхідно повторити написання цього слова, використовуючи дослідницьке завдання, наприклад, розгадати ребус, відгадати кросворд, знайти правильний образ слова серед кількох пропонуванних. Доречним буде виконання каліграфічної вправи на дотримання часових обмежень (списати речення за 2 хвилини). Обов'язковим є повторення словникового слова через 2–3 уроки при виконанні завдання на списування з пропущеною літерою, письма по пам'яті, у попереджувальному словниковому диктанті тощо. За місяць необхідно ще раз повторити вивчене словникове слово в різних видах поточного контролю: словниковий диктант, пояснювальний текстовий диктант, вибіркове списування. Ще раз повертаємося до словникового слова за 3 місяці у тексті списування з фіксацією часу або контрольного диктанту.

Соціокультурна підготовка учнів 2-го класу передбачає подальше засвоєння норм культури мовленнєвої поведінки (стосовно сили і темпу мовлення, мети спілкування та ін.), визначених навчальною програмою етикетних формул.



## НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ

(зі змінами, внесеними 2015 року)



### УКРАЇНЬКА МОВА (МОВА НАВЧАННЯ)

#### Пояснювальна записка

Курс української мови — важлива складова загального змісту початкової освіти, оскільки мова є не тільки окремим навчальним предметом, а й основним засобом опанування всіх інших шкільних дисциплін.

Основна мета цього курсу полягає у формуванні ключової *комунікативної компетентності* молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) в процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань.

Навчання української мови має бути спрямоване також на формування *соціокультурної компетентності*, яка охоплює загальнокультурний розвиток учнів, адаптацію їх до життя в певному соціальному середовищі, громадянське, патріотичне, морально-етичне, естетичне виховання.

У процесі початкового навчання української мови постійно проводиться робота над формуванням *компетентності уміння вчитися*. Важливо навчити молодших школярів організовувати свою навчальну діяльність, сформувати в них почуття відповідальності за виконуване завдання, готовність самостійно працювати з новим, доступним за складністю навчальним матеріалом, мати власну думку з приводу обговорюваних питань, обґрунтовувати її.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- вироблення в учнів мотивації навчання української мови;
- формування комунікативних умінь;
- гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання-розуміння, говоріння, читання і письма);
- опанування найважливіших функціональних складників мовної системи;
- соціокультурний розвиток особистості;
- формування в учнів уміння вчитися.

Відповідно до освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту початкової загальної освіти навчальний предмет «Українська мова» будується за такими змістовими лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною, діяльнісною.

**Мовленнєва змістова лінія**, яка є основною, передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою

як засобом спілкування, пізнання, впливу. З цією метою розвиваються, удосконалюються усні види мовленнєвої діяльності, якими учні певною мірою оволоділи у дошкільному віці (слухання-розуміння; говоріння), а також формуються, вдосконалюються види мовленнєвої діяльності, пов'язані з писемним мовленням (читання вголос і мовчки, робота з дитячою книжкою, письмові види робіт).

**Мовна змістова лінія**, маючи спрямованість на засвоєння школярами знань про мову, мовні вміння, розробляється з урахуванням того, що в початковому курсі формування в учнів знань про мову, умінь виконувати певні види мовного аналізу є пропедевтичним. Цю роботу слід підпорядковувати розвитку в учнів орфоепічних, лексичних, граматичних, правописних, стилістичних умінь.

**Соціокультурна змістова лінія** передбачає формування в учнів уявлення про мову як форму вияву культури українського народу, як засіб створення творів мистецтва (художньої літератури); розширення уявлень школярів про свою державу — Україну, культуру українського народу, про її особливості в різних регіонах; засвоєння малих українських фольклорних форм, національних формул мовленнєвого етикету, етикетних правил спілкування; використання набутих знань і вмінь під час виконання соціальних ролей, спілкування з представниками різних вікових груп і статусів, вирішення навчальних і життєвих проблем. Ця робота має органічно поєднуватися з іншими аспектами навчання і реалізовуватися за допомогою дібраних навчальних текстів, тем для побудови діалогів і монологічних зв'язних висловлювань різних видів, використання тематичних груп слів, стійких висловів, у яких відображаються особливості матеріальної і духовної культури народу, його національного характеру.

**Діяльнісна змістова лінія** спрямована на формування в молодших школярів уміння вчитися, яке дає їм змогу організовувати й контролювати свою навчальну діяльність і забезпечується послідовною мотивацією навчання, здатністю докладати власних зусиль для досягнення результату, виконувати мисленнєві операції і практичні дії, володіти уміннями й навичками самоконтролю та самооцінки.

Програму структуровано за такими розділами:

- *«Навчання грамоти»;*
- *«Мовленнєва змістова лінія»;*
- *«Мовна змістова лінія»;*
- *«Соціокультурна змістова лінія»;*
- *«Діяльнісна змістова лінія».*

## **I. Навчання грамоти**

Основним методом навчання грамоти, який усталився у вітчизняній школі, є аналітико-синтетичний. Він передбачає реалізацію принципу «від звука до букви». Це означає, що учні повинні спочатку навчатися виконувати різні аналітико-синтетичні дії зі звуками мовлення, що є базовим умінням для формування навичок читання й письма.

Одночасно з аналітико-синтетичним методом можуть частково використовуватися й інші методи, зокрема метод цілих слів. Доцільність його принагідного застосування пояснюється необхідністю навчати школярів

(після того, як вони засвоїли читання по складах) сприймати графічні образи багатьох добре знайомих слів цілісно, швидко впізнавати їх на основі попереднього досвіду. Таке уміння є обов'язковою умовою цілковито сформованої навички читання.

У навчанні письма необхідно формувати координацію дій рухового і зорового аналізаторів, графічні навички письма (правильне, чітке зображення букв, їх поєднань, плавне письмо складів, слів, невеликих речень у темпі, відповідному індивідуальним можливостям учнів); дбати про засвоєння гігієнічних правил, яких слід дотримуватися під час письма.

Враховуючи вікові особливості розвитку шестирічних учнів (слабкість дрібних м'язів руки, недостатня регуляція рухів під час письма, значна стомлюваність за тривалого напруження, недостатня сформованість зорового сприйняття графічного образу букви), програма не рекомендує форсувати навчання письма. Зокрема, опанування письма великих літер складної конфігурації може відбуватися не одночасно з навчанням відповідних рядкових (малих) букв, а з певним інтервалом. Однак за умови належної підготовленості учнів до опанування графіки письма вчитель може планувати вивчення малої і великої літер синхронно. Особливо такі можливості з'являються у II семестрі.

Програма не передбачає обов'язкового навчання першокласників безвідривного письма за винятком таких випадків, де безвідривні поєднання букв є природними (*ми, ne*) і не потребують повторного проведення по одній і тій самій лінії чи руху руки у зворотньому напрямку по цій самій лінії (*ол, no, oo*). Поєднання з овальними та півовальними елементами відбувається за допомогою коротких прямих чи дугоподібних ліній.

За наявності в класі дітей, у яких переважають дії лівою рукою (визнаних лівшами після відповідної консультації з лікарем), учитель має корегувати методику навчання таких учнів, не наполягаючи на переучуванні їх на письмо правою рукою.

У процесі навчання грамоти важливо враховувати вміння, набуті дітьми в дошкільному віці. Учитель має забезпечити посилене навчальне навантаження тим учням, які певною мірою вміють читати й писати, та надати індивідуальну допомогу менш підготовленим.

Важливим завданням читання в 1 класі є пробудження у школярів інтересу до дитячої книжки, формування початкових умінь самостійно з нею працювати.

У добукварний і букварний періоди навчання, коли учні ще недостатньо опанували грамоту, вони за допомогою вчителя вчать сприймати текст на слух (аудіювання). Поступово педагог залучає школярів до самостійного прочитування знайомих складів, слів на обкладинці книжки, в кінці букварного та в післябукварний період — до самостійного читання.

Першокласники засвоюють також найпростіші структурні елементи дитячої книжки, основні правила гігієни читання й розглядання книжки, накопичують досвід спілкування з однолітками та дорослими на основі прослуханого (прочитаного). Навчальним матеріалом на таких заняттях слугують дитячі книжки, які добираються з урахуванням вікових особливостей учнів, їхніх читачьких інтересів, уподобань, видо-жанрового, тематичного, авторського розмаїття, санітарно-гігієніч-

них вимог до видань для 6-річних першокласників. Це доступні дитячі книжки в типовому оформленні: основні написи (прізвище автора, назва книжки) розташовані на звичних місцях, виконані шрифтом, що легко прочитується, зміст ілюстрації на обкладинці відповідає назві книжки.

Бажано, щоб до кожного заняття добиралася нова книжка, і до кінця навчання в 1 класі учні здобули уявлення про те, що книжковий світ багатий і розмаїтий, у ньому кожна дитина може задовольнити свої пізнавальні інтереси, з книжкою можна цікаво проводити дозвілля.

У процесі навчання відбувається поступове ускладнення навчального матеріалу за такими показниками: кількість уміщених у книжці творів (від одного до трьох і більше), тип видання (книжка-твір, книжка-збірка; авторська, тематична, збірка народних казок тощо), обсяг текстів, що опрацьовуються на одному занятті (від 1 до 2 сторінок).

У 1 класі на роботу з дитячою книжкою рекомендується відводити до 20 хвилин уроку навчання грамоти (*один раз на 2 тижні*). Якщо учні класу мають достатній рівень розвитку навички читання, учитель може проводити заняття з дитячою книжкою протягом усього уроку.

## II. Мовленнєва змістова лінія

Програма передбачає набуття учнями елементарних знань про мовлення: усне й писемне, діалогічне й монологічне; про особливості висловлювань, зумовлені їх комунікативними завданнями, ситуацією спілкування. Однак основну увагу в навчанні слід приділяти розвитку вмінь здійснювати всі види мовленнєвої діяльності: **слухання-розуміння** (аудіювання), **говоріння**, **читання**, **письмо**. З цією метою необхідно використовувати спеціальні види роботи, забезпечувати регулярний контроль за сформованістю відповідних умінь.

В основі розвитку різних навичок мовленнєвої діяльності лежить уміння слухати й розуміти усне мовлення. Учні, для яких українська мова є рідною, безумовно, володіють цим умінням на побутовому рівні. Однак у шкільному навчанні постійно збільшується лексичний запас, ускладнюється граматичний лад мовлення, розширюється тематика й поглиблюється логіка міркувань у висловлюваннях, що пропонуються для слухання. При цьому значно підвищуються вимоги до швидкості, точності сприйняття усного мовлення, розуміння прослуханого, уміння зосереджувати довільну увагу протягом більш тривалих відрізків часу. Усе це зумовлює необхідність удосконалювати навичку **аудіювання** не тільки в початкових, а й у наступних класах школи.

Школярів необхідно вчити стежити за розвитком думки, адекватно сприймати емоційно-оцінну інформацію; помічати в тексті слова, найважливіші для розуміння висловлювання; усвідомлювати значення загального тону, тембру, темпу, сили голосу.

Розвиток уміння уважно слухати, розуміти прослухане, виконувати після одного прослуховування певні завдання відбувається не тільки на матеріалі зв'язних (діалогічних і монологічних) висловлювань, а також на складеному з окремих одиниць різних мовних рівнів. У вправлянні з аудіювання, як правило, використовують фронтальні види роботи; для неї плануються завдання, виконання яких не вимагає (чи майже не вимагає) від

учня усних чи письмових висловлювань. До таких завдань належать: виконання дії, описаної у тексті, малюнок за текстом; вибір правильної відповіді на запитання до тексту із кількох пропонуваніх варіантів тощо.

Формування та розвиток навичок мовленнєвої діяльності передбачає роботу над побудовою діалогічних і монологічних висловлювань — усних і письмових. Мається на увазі переказ готових текстів і побудова власних висловлювань на добре знайомі учням теми: на основі прочитаних чи прослуханих творів, переглянутих фільмів, розповідей родичів, знайомих про ті чи інші події, про випадки із повсякденного життя школярів тощо. Необхідно пропонувати учням складати усні й письмові висловлювання з безпосередньою комунікативною метою (запрошення, вітання, вибачення, оголошення).

Ця робота виконується учнями самостійно або з опорою на різні допоміжні матеріали, пропонувані вчителем: план, ключові словосполучення, речення, початок чи кінець майбутнього висловлювання, малюнок чи серія малюнків тощо. Характер, кількість допоміжного матеріалу залежать від ступеня підготовленості школярів, від мети роботи.

Важливо, щоб в організації мовленнєвої діяльності учнів на уроках склалися такі ситуації, які спонукали б їх до **говоріння**. З цією метою використовуються сюжетно-рольові ігри, в яких умовно визначається місце дії (*у класі, автобусі, парку, магазині*), співрозмовник (*товариш, молодший брат, мама, гість з іншого міста, села*), мета висловлювання (*про щось розповісти, повідомити, переконати, виправдатись* тощо).

У розвитку усного (діалогічного, монологічного) мовлення доцільно широко використовувати роботу в парах і невеликих групах, яка дає можливість висловитись більшості учнів класу. При цьому важливо трицеплювати школярам культуру спілкування, яка виявляється не тільки в доречному використанні формул мовленнєвого етикету, а й в умінні уважно слухати співрозмовника, призупиняти своє мовлення, щоб дати можливість висловитись іншому, погоджувати власні репліки з тим, що сказав співрозмовник, в умінні сказати йому добре слово, висловити критичне зауваження в такій формі, щоб нікого не образити.

Розвиваючи **писемне мовлення** молодших школярів, учитель має заохочувати їх занотовувати свої думки, враження, писати про те, що їх справді хвилює. Важливим фактором є така організація роботи, за якої у того, хто робить записи, були б зацікавлені читачі або слухачі, готові обговорити написане (передусім його зміст, а не огріхи в побудові речень, правописі). При цьому необхідно заохочувати школярів удосконалювати, виправляти, переписувати свої роботи.

Важливе місце в системі роботи над розвитком мовленнєвої діяльності учнів відводиться урокам розвитку зв'язного мовлення, які рекомендується проводити один раз на два тижні: у 2–4-х класах — це окремий урок (*17 годин на рік*), а в 1-му класі — фрагмент уроку протягом 15–20 хвилин. Основна мета цих уроків у 1-му класі — ознайомлення учнів із тематичними групами слів (*«Навчальне приладдя»*, *«Явища природи»*, *«Вейчливі слова»* і т. ін.); збагачення їхнього лексичного запасу словами — назвами предметів, ознак, дій; формування уміння будувати з вивченими словами словосполучення і речення, пов'язувати 2–3 речення

у зв'язну розповідь. У першому класі зв'язні висловлювання будуються усно. Важливо, щоб теми для них були цікавими дітям, торкалися подій з їхнього повсякденного життя. Уже з першого року навчання слід спонукати учнів до висловлювання власних думок, своїх оцінних суджень, висновків, порад тощо.

Уроки розвитку зв'язного мовлення в 2-му класі присвячуються ознайомленню школярів із виражальними засобами мови: порівняннями, епітетами, метафорами (без уживання термінів). Учні повинні навчитися правильно їх розуміти і доречно вживати у своєму мовленні. У другокласників також формуються вміння редагувати деформовані речення і тексти, будувати розповіді, описи за малюнком і запитаннями, серією малюнків, даним початком, опорними словами тощо. Творчі роботи, як правило, виконуються усно. Однак, починаючи з II семестру, учням потрібно пропонувати самостійно записувати в зошити невеликі висловлювання (3–4 речення).

У 3-му класі на всіх уроках розвитку зв'язного мовлення в учнів формуються вміння будувати письмові висловлювання. А саме: перекази текстів, розповіді, описи, міркування з використанням певних допоміжних матеріалів: запитань, опорних слів, даного початку, плану тощо. Перед виконанням кожної письмової творчої роботи обов'язковим має бути підготовчий етап уроку. Він передбачає лексичну роботу (тлумачення значення окремих слів, добір синонімів, виражальних засобів мови, образних слів і словосполучень та ін.); складання плану майбутнього переказу чи твору; іншу підготовчу роботу (повторення правил пунктуації, правопису окремих слів, структури тексту тощо). У доборі тематики текстів для переказів і учнівських творів необхідно враховувати інтереси дітей, практичне спрямування та вивчне значення текстів. Важливо навчити третьокласників письмово висловлювати своє ставлення до того, про що вони пишуть.

Робота на уроках розвитку мовлення в 4-му класі передбачає формування в учнів умінь писати твори на основі своїх спостережень, вражень від екскурсії, з обґрунтуванням власної думки, аргументацією свого вибору, власною оцінкою героїв прочитаного тексту чи переглянутого фільму тощо. Значна частина уроків розвитку мовлення відводиться на формування умінь писати докладний переказ тексту, можливе також ознайомлення з іншими видами переказів: стислим, вибіркоким, творчим. Складання плану і написання творчої роботи кожний учень здійснює самостійно. Колективно клас працює лише на підготовчому етапі уроку. Індивідуальна допомога вчителя у вигляді консультації, додаткової інструкції, поради можлива окремим учням, які цього потребують.

Одним із найважливіших видів мовленнєвої діяльності, робота над яким відбувається в початкових класах, є **читання**. У 2–4-х класах для роботи з читання відведено спеціальні уроки, але й на уроках української мови цьому виду мовленнєвої діяльності важливо приділяти належну увагу.

Насамперед треба мати на увазі, що в навчанні мови широко використовуються тексти, робота над якими має розпочинатися з читання (вголос або мовчки), побіжної перевірки розуміння й обговорення окремих фрагментів. Специфікою роботи з читання на уроках мови є те, що увагу дітей слід особливо привертати до правильного вимовлення,

значення слів; до інтонації речень, різних за структурою; до змістового поділу речень за допомогою пауз, мелодики та ін. Ці аспекти залишаються у сфері уваги і на уроках читання, але там акценти частково перемищуються в бік елементарного літературознавчого аналізу.

Загалом формування, розвиток навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності, будучи головною метою початкового навчання, займає не менше половини навчального часу на уроках мови.

### III. Мовна змістова лінія

Учні одержують загальні уявлення про мову як засіб спілкування, пізнання, впливу; про існування у світі різних мов (споріднених і неспоріднених); про державну мову та інші мови, що функціонують в Україні.

Початкове навчання мови передбачає пропедевтичну роботу з формування у школярів знань про одиниці різних мовних рівнів (текст, речення, слово в його лексичному і граматичному значеннях, звуки мовлення).

Структурування розділів з вивчення зазначених мовних одиниць у підручниках для 2–4-х класів може здійснюватися по-різному, за принципом науково обґрунтованої методичної доцільності.

Основна увага має приділятися практичним аспектам: роботі над значенням слова і кількісному нарощуванню словникового запасу учнів, збагаченню їхнього мовлення різними граматичними формами, розвитку вміння користуватися мовними засобами відповідно до норм літературної мови (орфоепічних, лексичних, граматичних); умінню аналізувати, оцінювати власну мовленнєву творчість, удосконалювати її.

Практична спрямованість початкового навчання виявляється і в тому, що навчальні досягнення молодших школярів з мови оцінюються не стільки за знаннями про мову, скільки за мовними вміннями: будувати речення різні за структурою (прості й складні, з однорідними членами речення, звертанням та ін.), за метою висловлювання та інтонацією; уміння правильно утворювати форми слова й будувати словосполучення; дотримуватися норм лексичної сполучуваності, норм вимови, наголошування слів.

Важливим навчальним умінням, яке підлягає обов'язковому контролю, є вміння застосовувати українську абетку (алфавіт) для відповідного розташування списків слів, користування навчальними словниками та іншою довідковою літературою.

В опануванні української мови важливо враховувати те, що вона є не тільки предметом навчання, а й засобом засвоєння інших предметів шкільної програми. Тому на уроках української мови необхідно опрацьовувати й мовний матеріал, який використовується на уроках з інших предметів, щоб забезпечити загальну мовленнєву культуру учнів. Так, на уроках мови доцільно регулярно пропонувати для практичних завдань складання словосполучень, речень зі слів, що належать до тих частин мови, поглиблена робота над якими не передбачається програмою початкових класів, але якими учні часто користуються, починаючи з першого класу. Це числівники в різних відмінках (*до шістдесяти п'яти додати п'ять...*), прикметники, прикметники вищого й найвищого ступенів порівняння (*швидко — швидше — найшвидше; великий — більший — найбільший* і под.), займенники різних розрядів (*цей, той, всякий, самий* та ін.).



Одним із важливих завдань початкового навчання мови є **формування елементарних умінь орфографічно правильно писати слова, вживати пунктуаційні знаки.**

Основою орфографічної грамотності є вміння співвідносити фонетичний і графічний образи слова, позначати звуки слова відповідними буквами без їх пропусків, замінь, вставлянь і переставлянь. Учні початкових класів мають оволодіти цими вміннями й безпомилково писати слова за фонетичним принципом. Крім того, вони мають засвоїти й самостійно користуватись у процесі письма тими правилами правопису, алгоритм застосування яких є простим (1–2 кроки у міркуванні, наприклад, уживання знака м'якшення в кінці слова, прописної літери у власних назвах; написання *не* з дієсловом тощо).

Інші правила, які передбачають складний алгоритм застосування, засвоюються на пропедевтичному рівні; ознайомлення з ними та їх застосування здійснюється під керівництвом учителя. Це, наприклад, правила про написання слів з ненаголошеними голосними [е], [и], дзвінкими та глухими приголосними, які піддаються взаємній асиміляції, правопису ненаголошених відмінкових та особових закінчень та ін.

**До текстів контрольних і перевірних робіт на знання правил, що передбачають певний алгоритм застосування, вносяться тільки ті слова, які попередньо були опрацьовані на уроках у різних видах навчальних завдань.**

Важливою частиною роботи з орфографії в початкових класах є засвоєння списку слів, вимову й написання яких школярі мають запам'ятати. Перевірка засвоєння цих слів (за попередні й поточний роки навчання) є обов'язковою частиною контролю за сформованістю правописних умінь.

Робота над правописом охоплює також засвоєння правил використання значених у програмах пунктуаційних знаків.

Визначальним вмінням, яке має бути сформоване на початковому етапі навчання мови, є орфографічна і пунктуаційна зіркість: бачити в тексті особливості графічної форми слова, помічати пунктуаційні знаки у простих випадках, усвідомлювати їх роль у реченні, а також самостійно виправляти допущені помилки, зіставляючи написане зі зразком. Це вміння формується в процесі виконання школярами системи відповідних вправ на списування, різних видів навчальних диктантів, у роботі над помилками.

Важливим складником початкового навчання мови є **формування графічних навичок, техніки письма.** Необхідно прагнути, щоб письмо молодших школярів було охайним, розбірливим; його швидкість має задовольняти навчальні потреби учнів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Робота над каліграфією, технікою письма не обмежується періодом навчання грамоти, а продовжується в наступних класах. Увага до цього аспекту письма необхідна не тільки під час виконання школярами спеціальних вправ у написанні окремих літер, їх елементів, буквосполучень, слів, а й під час виконання всіх інших письмових робіт (списування, письмо під диктування, з пам'яті та ін.).

Важливим завданням учителя початкових класів є формування в учнів вміння писати на дошці з орієнтацією на її площину, регулювати

розміри букв, дотримуватися горизонтальності рядків, доцільно розташовувати матеріал тощо.

Робота з письма передбачає формування у школярів культури оформлення письмових робіт (відступ від попередньої роботи чи від верхнього краю сторінки, розташування на рядку заголовка, дотримання абзаців, полів, охайність підкреслень, виправлень тощо).

#### IV. Соціокультурна змістова лінія

Соціокультурна змістова лінія передбачає загальнокультурний розвиток молодших школярів та підготовку їх до життєдіяльності в українському соціумі й реалізується через виховну мету уроків української мови шляхом використання текстів такої тематики (тематика текстів не розписана по класах, але передбачає її використання з урахуванням вікових особливостей і потреб учнів відповідного класу).

**Сім'я:** повага до старших членів родини, допомога їм, професії батьків, сімейні свята, культура прийому гостей, сімейний відпочинок (подорожі, пікніки, екскурсії тощо), дозвілля, заняття за інтересами, режим дня, самообслуговування, турбота про здоров'я, загартування, заняття спортом, гігієнічні вимоги до користування телевізором, комп'ютером.

**Школа:** ставлення до школи, повага до вчителів, дружні стосунки з однокласниками, взаємодопомога, дружба, ставлення до новачків у класі, шкільні свята й традиції, шкільна бібліотека, шкільні гуртки, інші позакласні заходи.

**Громадські місця:** правила етикетної поведінки в транспорті, магазині, поліклініці, аеропорту, кінотеатрі, музеї, зоопарку, цирку, на вулиці, ігрових майданчиках, вокзалі, екскурсії, виставці, концерті, під час спілкування мобільним телефоном, правила поведінки зі знайомими й незнайомими людьми різного віку й статусу.

**Рідний край:** назва рідного міста чи села, вулиці, річки, природа рідного краю, поведінка на природі, турбота про природу, історичне минуле, визначні місця, відомі люди, традиції, добрі справи для рідного краю.

**Батьківщина:** назва, державні символи, розташування України в Європі, Україна — спільний дім для всіх народів, які її населяють, роль української мови як державної, державні свята, події історичного минулого, відомі люди минулого й сьогодення, українські національні символи, традиції, народні свята, дитячі фольклорні твори, повага до людей інших національностей, їхніх звичаїв і традицій.

#### V. Діяльнісна змістова лінія

Діяльнісна лінія передбачає формування в молодших школярів загальнонавчальних умінь і навичок:

- *навчально-організаційних* (розуміти визначену вчителем мету навчальної діяльності, організувати робоче місце, раціонально розподіляти час, планувати послідовність виконання завдання, організувати навчальну діяльність у взаємодії з іншими її учасниками (у парі, малій групі);
- *навчально-інформаційних* (самостійно працювати з підручником, шукати нову інформацію з різних джерел, користуватися довідковою

літературою, зосереджено слухати матеріал, зв'язно, послідовно, доказово відповідати, вести діалог);

- *навчально-інтелектуальних і творчих* (аналізувати мовні явища, порівнювати, виділяти головне, узагальнювати, встановлювати й пояснювати причиново-наслідкові зв'язки, вилучати зайве, групувати й класифікувати за певними ознаками, висловлювати аргументовані критичні судження, доводити власну думку, переносити знання та способи діяльності в нові обставини, застосовувати аналогію);
- *контрольно-оцінних* (використовувати різні способи перевірки та контролю своєї діяльності, знаходити й виправляти помилки, оцінювати власні навчальні досягнення).

Ця робота здійснюється в процесі реалізації інших змістових ліній шляхом настанов учителя, використання різних алгоритмів навчальної діяльності, пам'яток, зразків, інструкцій, застосування парних і групових форм роботи, інтерактивних методів і прийомів навчання тощо.

## 2 клас

(119 годин)

I семестр — 64 години (4 години на тиждень)

II семестр — 55 годин (3 години на тиждень)

### I. Мовленнєва змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><b>1. Аудіювання — слухання-розуміння усного мовлення</b> (протягом року)</p> <p>Сприймання на слух рядів із кількох звуків, складів, слів, словосполучень.</p> <p>Зіставлення ряду прослуханих слів із малюнком, на якому зображено один із названих предметів.</p> <p>Поділ прослуханих слів на групи за поданою вчителем чи обраною самостійно ознакою.</p> <p>Сприймання на слух текстів художнього, розмовного або науково-художнього стилів на зразках таких жанрів: казка, художня розповідь, сюжетна розповідь пізнавального характеру, вірш.</p> <p>Робота над усвідомленням елементів фактичного змісту (хто? що? де? коли?), запам'ятовування з одного прослуховування послідовності подій; висловлювання власної думки про персонажів, факти, події.</p>	<p><b>Учень (учениця):</b></p> <p><i>встановлює</i> кількість почутих звуків, складів, слів у реченні (до 5), речень у мікротексті (до 4); <i>розуміє</i> значення почутих слів, словосполучень, зміст речень;</p> <p><i>виявляє</i> в усному мовленні слова, які належать не до української, а іншої, спорідненої, мови; <i>розуміє</i> після 1–2 прослуховувань художній текст, звучання якого триває 1–2 хвилини (120–200 слів);</p> <p><i>запам'ятовує</i> персонажів, послідовність подій; <i>відтворює</i> елементи фактичного змісту прослуханого;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Сприйняття на слух інструкцій, що стосуються виконання навчальних дій</p>	<p><i>розуміє й адекватно виконує</i> сприйняті на слух інструкції щодо виконання поставлених учителем навчальних завдань</p>
<p><b>2. Говоріння</b> (протягом року) Розвиток уміння регулювати дихання, силу голосу, темп мовлення. Відтворення, розігрування діалогів із прослуханих, прочитаних казок, розповідей. Складання діалогічного висловлювання на задану тему за пропонуваними вчителем допоміжними матеріалами та без них. Вивчення формул мовленнєвого етикету, правил спілкування.</p> <p>Переказування прослуханого чи прочитаного тексту за поданим планом. Самостійне переказування епізоду з переглянутого фільму, телепередачі і т. ін., виявлення свого ставлення до подій, персонажів. Складання розповіді на основі спостережень, власного досвіду, за малюнком, серією малюнків, заданим початком, початком і кінцівкою</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>регулює</i> дихання, силу голосу, темп мовлення відповідно до вимог навчальної діяльності; <i>створює</i> (спільно з однокласником (однокласницею) з попереднім обдумуванням протягом 2–3 хвилин) діалог на задану тему (3–4 репліки для двох учасників без урахування вступних і прикінцевих етикетних формул); <i>використовує</i> у власному мовленні формули мовленнєвого етикету; <i>дотримується</i> правил спілкування; <i>усно переказує</i> текст обсягом 40–50 слів із опорою на допоміжні матеріали (ілюстрація, план, опорні слова, словосполучення); <i>висловлює</i> своє ставлення до подій, персонажів тексту; <i>розповідає</i> про свої спостереження, події з власного життя; за ілюстраціями, поданими частинами тексту</p>
<p><b>3. Читання</b> (протягом року) Розвиток навичок читання цілими словами. Розвиток навичок миттєвого впізнання найуживаніших слів, що складаються з 2–3 букв, і коротких сполучень слів (<i>хто ти, ми тут</i> і подібне). Формування уміння миттєво (не читаючи всього підряд) розпізнавати окремі характеристики тексту: наявність або відсутність заголовка, загальна кількість абзаців. Читання, правильне інтонування речень, що містять звертання, однорідні члени речення. Читання, розуміння значення 2–3 речень, які відрізняються одним словом (у тому числі прийменником, сполучником).</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>читає</i> цілими словами на кінець I семестру — 35–45 слів за хвилину, на кінець II семестру — 50–60 слів за хвилину;</p> <p><i>виявляє</i> змістові та структурні ознаки навчального тексту;</p> <p><i>правильно інтонує</i> речення, різні за метою висловлювання, окличні речення у монологічному і діалогічному текстах; речення зі звертанням, однорідними членами речення;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Читання, розуміння речень, подібних за значенням, але відмінних за формою (наприклад, замість <i>зошит без підпису</i> сказано <i>непідписаний зошит</i> і т. ін.).</p> <p>Читання кількох речень, знаходження серед них тих, у яких йдеться про певний предмет, місце, де відбувається дія, про причину події і т. ін.</p> <p>Читання матеріалів, які мають комунікативне навантаження: достатньо розгорнутих (порівняно з попереднім роком навчання) інструкцій до ігрових чи навчальних завдань; листів, записок різного змісту, написаних учителем чи учнями; взаємне читання учнями виконаних творчих робіт</p>	<p><i>читає й адекватно розуміє</i> тексти-інструкції до виконання завдань у підручниках, підготовлених учителем на картках тощо з різних предметів (рідної мови, читання, математики, природознавства тощо); інструкції до ігор, зміст листів, записок тощо</p>
<p><b>4. Писемне мовлення (17 годин і протягом року)</b></p> <p>Складання, записування підписів під серією малюнків (назв малюнків), які можуть слугувати планом розповіді.</p> <p>Побудова і записування речень, що передають зміст малюнка; вид з вікна класу; дії, які виконуються на уроці мови чи з інших предметів.</p> <p>Складання 2–3 речень на теми, подібні до зазначених вище; пов'язування їх між собою; записування складеного зв'язного висловлювання.</p> <p>Складання записок, адресованих батькам, однокласникам, учителю, що вміщують якусь інформацію, прохання тощо. Використання в них слів ввічливості.</p> <p>Добір до тексту заголовка; удосконалення тексту із часто повторюваними словами.</p> <p>Робота з деформованим текстом: перестановка окремих речень; вилучення речення, що не відповідає темі.</p> <p>Записування поновленого тексту</p>	<p><b>Учень (учениця):</b></p> <p><i>самостійно добирає</i> назву і підписує малюнок (серію малюнків) за його змістом;</p> <p><i>складає і записує</i> 2–3 зв'язаних між собою речення за змістом ілюстрації (враховується зміст і граматична правильність побудови речення); під кінець навчального року <i>створює і записує</i> коротке (близько 40 слів) зв'язне висловлювання за ілюстрацією (серією малюнків), <i>використовує</i> в ньому виражальні засоби мови; <i>складає</i> тексти з метою письмового спілкування з батьками, вчителем, однокласниками з дотриманням формул звертання, подяки тощо;</p> <p><i>добирає і записує</i> заголовок до тексту; <i>удосконалює</i> текст із часто повторювальними словами шляхом їх заміни лексичними синонімами (без терміна) та словами <i>він, вона, воно, вони, цей, ця, це, ці</i> в різних формах; <i>відновлює і записує</i> навчальний деформований текст, який складається з 3–4 речень</p>

## II. Мовна змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><b>1. Звуки і букви (37 годин)</b> Звуки слова. Відтворення слідом за вчителем і самостійно ланцюж-каззуків слова, що складається з 3–7 звуків. Заміна, додавання, вилучення одного зі звуків слова так, щоб вийшло інше слово (<i>сон — слон</i>).</p> <p>Українська абетка (алфавіт). Назви літер за абеткою. Розташування слів за абеткою з орієнтацією на першу літеру. Уміння користуватися абеткою в роботі з навчальним словником.</p> <p>Склад. Вимовляння слів, «розтягуючи» їх по складах (<i>ба-бу-ся</i>).</p> <p>Перенос частин слів з рядка в рядок по складах. Правила переносу слів зі збігом двох і кількох приголосних звуків. Правила переносу частин слів з літерами <i>й</i> та <i>ь</i> в середині слів.</p> <p>Голосні звуки [а], [о], [у], [и], [і], [е]. Спостереження за роботою мовленнєвих органів під час промовляння голосних звуків. Букви, що позначають голосні звуки.</p> <p>Наголос. Вправлення у правильно-му вимовлянні слів, у яких допускають помилки в наголосі (список слів складається вчителем з урахуванням реальної мовленнєвої ситуації). Спостереження за словами з ненаголошеними голосними, у яких вимова не повністю відповідає написанню (<i>листи — лист, земля — землі</i>). Відпрацювання правильної вимови слів з ненаголошеними голосними [е], [и]. Приголосні звуки. Спостереження за роботою мовленнєвих органів (язик, губи, зуби) під час вимови приголосних звуків.</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>виконує</i> усно звуковий і звуко-буквений аналіз слів із 4–5 звуків; <i>виконує</i> під керівництвом учителя аналітико-синтегичні і конструктивні навчальні дії зі словами на звуковому (буквеному) рівні; <i>правильно читає</i> (напам'ять або із запису) українську абетку; <i>розташовує</i> 5–6 слів за абеткою з орієнтацією на першу букву;</p> <p><i>ділить</i> дво-, трискладові слова на склади; <i>не розриває</i> злиття приголосного з голосним при перенесенні частини слова з рядка в рядок; <i>застосовує</i> правило переносу слів зі збігом приголосних (<i>шап-ка, ша-пка</i>); <i>не відриває</i> при переносі літер <i>ь, й</i> від попередньої літери; <i>перелічує</i> голосні звуки (шість) і <i>називає</i> букви на їх позначення (десять); <i>впізнає</i> голосні звуки на слух та за вимовною ознакою (відсутність перешкоди на шляху видихуваного повітря); <i>вимовляє</i> слова так, щоб чітко було чути наголошений звук (не розтягуючи слово по складах); <i>правильно наголошує</i> слова, передбачені програмою;</p> <p><i>правильно вимовляє</i> (самостійно або слідом за вчителем) слова з ненаголошеними голосними [е], [и];</p> <p><i>впізнає і розрізняє</i> на слух та за способом вимовляння приголосні звуки (утворення перешкоди на шляху видихуваного повітря);</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Правильне вимовляння (за зразком учителя), розрізнення на слух дзвінких-глухих, твердих-м'яких приголосних звуків.</p> <p>Практичне засвоєння і вдосконалення нормативної (неоглушеної) вимови дзвінких приголосних у кінці слова і складу: <i>дуб, сад, сядь, віз, ложка, казка, берізка</i>.</p> <p>Удосконалення вимови слів з апострофом перед <i>я, ю, є, ї</i>. Записування слів з апострофом під диктування та правильне їх читання (твердо вимовляючи приголосні звуки [б], [п], [в], [м], [ф], [р] перед сполученнями [йа], [йу], [йе], [йі])</p>	<p><i>розрізняє</i> на слух та за способом вимовляння тверді та м'які, дзвінкі та глухі приголосні (самостійно або за допомогою вчителя);</p> <p><i>правильно вимовляє</i> слова із дзвінкими приголосними звуками в кінці слова та складу перед глухим;</p> <p><i>правильно вимовляє, читає і списує</i> слова з апострофом у процесі виконання навчальних вправ під керівництвом учителя</p>
<p><b>2. Слово</b> (<i>31 година</i> і протягом року) Спостереження за лексичним значенням слова. Розвиток уявлень про те, що слово служить для назви предмета, якості, дії.</p> <p>Тематичні групи слів. Розподіл слів на тематичні групи за такими ознаками, як колір, матеріал, форма та ін. Складання рядів слів за певною змістовою ознакою (видовою або родовою).</p> <p>Добір слів для доповнення речення, складання речень зазначеного змісту (скласти речення, яке можна було б використати під час обговорення письмової роботи однокласника, використати слова, потрібні для визначення позитивного в роботі). Слова, близькі за значенням. Слова, протилежні за значенням.</p> <p>Формування початкових уявлень про частини мови; про те, що слова поділяються на групи залежно від того, на яке питання вони відповідають. Слова, які відповідають на питання <i>хто? що? (іменники)</i>. Постановка до слова одного з цих питань</p>	<p><b>Учень (учениця):</b></p> <p><i>розрізняє</i> слова, що називають предмети, ознаки, дії;</p> <p><i>добирає</i> самостійно 4–6 слів, які відповідають на різні питання (<i>хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять?</i> та ін.);</p> <p><i>розподіляє</i> ряд слів на 2 групи за смисловою ознакою; доповнює кожну групу 2–3 словами;</p> <p><i>доповнює</i> речення одним-двома словами за змістом;</p> <p><i>розпізнає</i> слова, близькі та протилежні за значенням;</p> <p><i>виявляє</i> в ряду слів ті, що є близькими або протилежними за значенням;</p> <p><i>розподіляє</i> слова на групи за значенням та питаннями (за частинами мови);</p> <p><i>розрізняє</i> іменники, які відповідають на питання <i>хто? і що?</i>;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>(використовуються слова з предметним і абстрактним значенням: <i>книжка, зима, радість</i>). Складання груп слів із пропонованим лексичним значенням (слова, що позначають осіб, які працюють у школі; предмети, розміщені в класі; почуття учня, який добре виконав роботу і т. ін.). Знаходження серед слів тих, що подібні чи протилежні за лексичним значенням.</p> <p>Змінювання слів, які відповідають на питання <i>хто? що?</i>, за числами (один — багато). Утворення множини іменників (у простих випадках, без уживання терміна). Правильне вживання іменника у множині чи однині у складеному реченні.</p> <p>Слова, що відповідають на питання <i>який? яка? яке? які?</i> (<b>прикметники</b>). Зв'язок прикметників з іменниками. Практичне змінювання цих слів за числами. Складання груп слів цієї категорії, які мають різне лексичне значення: назви кольорів, розміри предметів, ознаки за відношенням до пори року, матеріалу, з якого виготовлено предмет, інші ознаки.</p> <p>Виявлення серед прикметників слів, подібних чи протилежних за значенням.</p> <p>Утворення сполучень слів, які відповідають на питання <i>хто? що? та який? яка?...</i> Добір слів, які відповідають реальним ознакам того чи іншого предмета.</p> <p>Слова, які відповідають на питання <i>що робити? що зробити? що робив? що буде робити?</i> (<b>дієслова</b>). Складання груп дієслів із певним лексичним значенням дії: слова, що позначають говоріння, навчальні дії, виявлення почуттів та ін.</p> <p>Знаходження серед дієслів тих, які подібні чи протилежні за значенням.</p>	<p><i>змінює</i> (за зразком) іменники за числами (один — багато);</p> <p><i>впізнає</i> слова, які відповідають на питання <i>який? яка? яке? які?</i>, окремо та в реченнях, у тексті; <i>правильно ставить</i> питання до прикметників різного роду й числа;</p> <p><i>знаходить</i> серед прикметників слова з подібним і протилежним значенням; <i>добирає</i> такі слова за допомогою вчителя та самостійно; <i>утворює</i> словосполучення іменників із прикметниками; <i>добирає</i> до відомого предмета відповідні ознаки;</p> <p><i>впізнає</i> слова-назви дій самостійно або за допомогою вчителя; <i>ставить</i> до них питання;</p> <p><i>виявляє</i> і <i>добирає</i> синоніми й антоніми (без уживання термінів) зі значенням дії;</p>



Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><b>Службові слова</b>, до яких не ставлять питань, але без яких майже неможливо побудувати речення: <i>на, в, із, по, до, у, над, під, а, але, і, чи, тому що</i></p>	<p><i>утізнає</i> в реченні, тексті службові слова, пише їх окремо від інших слів; <i>пов'язує</i> між собою слова, частини складного речення за допомогою службових слів</p>
<p><b>3. Корінь слова. Спільнокореневі (споріднені) слова (9 годин)</b>  Спостереження за значенням спільнокореневих (споріднених) слів.  Виділення кореня в поданих словах.  Добір спільнокореневих слів із найуживанішими в мовленні школярів коренями.  Складання речень зі спільнокореневими словами з метою усвідомлення значення кореня. Спостереження за словами з омонімічними коренями.  Вимова і правопис слів з ненаголошеними звуками [е], [и] в корені слова</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>   <i>виділяє</i> корінь у поданих спільнокореневих (споріднених) словах;  <i>знаходить</i> серед поданих слів спільнокореневі;  <i>добирає</i> 1–3 широко вживаних у дитячому мовленні слів із заданим коренем.   <i>правильно вимовляє</i> слова з ненаголошеними звуками [е], [и] в корені слів;  <i>добирає</i> перевірні слова способом словозміни і пошуком спільнокореневих (споріднених) слів</p>
<p><b>4. Речення (12 годин і протягом року)</b>  Зміст і завершене інтонаційне оформлення речення. Речення, у яких є повідомлення, запитання, прохання або наказ, спонування до дії. Спостереження за інтонацією таких речень.   Розділові знаки в кінці речення (? !), велика літера в першому слові речення.   Інтонація речень, різних за метою висловлювання.   Поширення речення за питаннями, поданими вчителем.  Об'єднання двох простих речень в одне складне за зразком, без уживання термінів (в усному мовленні). Використання безсполучникових зв'язків, а також сполучників <i>а, і</i>.</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>   <i>характеризує</i> речення за його основними ознаками;  <i>розрізняє</i> на слух завершене й незавершене речення;  <i>виділяє</i> на слух окремі речення у висловлюванні; <i>визначає</i> кількість речень у тексті з 4–5 речень;  <i>дотримується</i> розстановки розділових знаків у кінці речень у процесі списування, самостійного складання тексту, у диктанті;  <i>правильно відтворює</i> інтонацію розповідних, питальних і спонукальних речень; речень, у яких виражено сильні почуття (з додатковою окличною інтонацією);  <i>поширює</i> речення словами за поданими питаннями;  <i>об'єднує</i> за допомогою вчителя або в колективній роботі два прості речення в одне складне (в усному мовленні).</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><i>(Дме вітер, іде дощ. Батько читає газету, а я готую уроки і т. ін.).</i>            Розуміння змісту речення. Встановлення різниці у змісті подібних речень, які розрізняються одним — двома словами</p>	<p><i>розрізняє</i> зміст двох подібних, але не тотожних між собою речень</p>
<p><b>5. Текст (5 годин і протягом року)</b>            Заголовок тексту. Удосконалення вміння добирати заголовок відповідно до змісту тексту.            Спостереження за побудовою тексту: речення-зачин, у якому повідомляється, про що йтиметься в тексті; основна частина, у якій викладено зміст висловлювання; речення-кінцівка, яке свідчить про те, що висловлювання завершено.            Спостереження за роллю абзаців у тексті.</p> <p>Дотримування абзаців, які відповідають трьом основним частинам висловлювання (зачин — основна частина — кінцівка).            Спостереження за використанням слів (<i>він, вона, вони, цей, ця, це, ці, тоді, після того</i>) для зв'язку речень у тексті.            Удосконалення текстів шляхом заміни в них окремих слів, що повторюються, на близькі за значенням, і ті, що були вжиті раніше</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>добирає</i> або <i>вибирає</i> з-поміж запропонованих учителем заголовки до навчального тексту;  <i>визначає</i> в тексті <i>зачин, основну частину, кінцівку;</i></p> <p><i>пояснює</i> самостійно та за допомогою вчителя наявність абзаців у навчальних текстах;  <i>дотримується</i> абзаців у процесі списування текстів;</p> <p><i>використовує</i> займенники, прислівники, контекстні синоніми (без уживання термінів) для зв'язку речень у тексті;  <i>удосконалює</i> навчальні та власні тексти, усуваючи лексичні повтори</p>
<p><b>6. Мова і мовлення (4 години і протягом року)</b>            Уявлення про мову як засіб людського спілкування.            Ознайомлення з мовними і немовними знаками.            Усне і писемне мовлення (говоріння і письмо). Культура мовлення і культура спілкування. Слова ввічливості.            Сила голосу і темп мовлення в процесі читання, говоріння, діалогічного спілкування</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>пояснює</i>, для чого людині потрібна мова;  <i>розрізняє</i> мовні і немовні знаки;</p> <p><i>пояснює</i>, коли використовується усне та писемне мовлення; <i>вживає</i> у своєму мовленні і спілкуванні слова ввічливості;  <i>володіє</i> у процесі читання монологічних і діалогічних текстів силою голосу і темпом мовлення, наближеними до природного говоріння і спілкування</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><b>7. Повторення вивченого за рік (4 години)</b> Виконання навчальних і контрольних завдань</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>використовує</i> здобуті протягом навчального року мовні знання й мовленнєві вміння в процесі виконання навчальних і контрольних завдань</p>
<p><b>8. Правопис (протягом року)</b> Позначення звуків буквами у тих випадках, коли написання відповідає вимові. Використання знака м'якшення (<i>ь</i>) та букв <i>я, ю, є, і</i> для позначення м'якості приголосних звуків. Зіставлення вимови (читання) і написання слів (використовуються слова з ненаголошеними голосними, з апострофом перед <i>я, ю, є, і</i>). Уживання слів в усному і писемному мовленні відповідно до правил вимови і написання. «Орфографічне» промовляння (самодиктування) слів за правилами написання у процесі контрольованого письма. Уживання великої букви на початку речення, в іменах людей, кличках тварин, назвах міст, сіл. Уживання розділових знаків (крапка, знак питання, знак оклику) у відповідних за метою висловлювання та інтонацією реченнях, сприйнятих на слух. Списування навчальних друкованих і рукописних текстів з дотриманням правил оформлення письмових робіт.  Письмо під диктування: навчальні диктанти, матеріалом для яких є слова, речення, тексти. Контрольний диктант.  <b>Слова, значення, вимову і написання яких учні повинні засвоїти:</b> <i>алфавіт і алфавіт, Батьківщина, ведмідь, вєресень, вулиця, герой, диктант, диван, дитина, духмяний, дятел, жайворонок, завдання, зєць, календар,</i></p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>правильно записує</i> сприйняті на слух слова підруничкової лексики, вимова і написання яких не розходяться; <i>правильно позначає</i> на письмі м'якість приголосних звуків; <i>пояснює</i> різницю між вимовою і написанням слів, що пишуться за вивченими правилами; <i>коментує</i> правильне написання слова відповідно до опрацьованого орфографічного правила;  <i>знає і дотримується</i> правил уживання великої літери на початку речення та у власних назвах; <i>правильно вживає</i> розділові знаки під час списування та запису наслух речень, різних за метою висловлювання та інтонацією;  <i>списує</i> текст (30–50 слів) із друкованого шрифту, дотримуючись правил каліграфії; <i>перевіряє</i> написане, <i>виправляє</i> допущені помилки; <i>пише</i> диктант обсягом 30–50 слів, написання яких здійснюється за фонетичним принципом та за вивченими правилами (інші складні для написання слова записуються вчителем на дошці); <i>правильно вимовляє, наголошує і записує</i> слова, передбачені програмою</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><i>кілим, медаль, метр, неділя, озона, помилка і помилка, понеділок, предмет, ранець, середя, театр, учитель, читання, червоний, черговий, черевіки, четвер.</i> (32 слова)</p>	
<p><b>9. Графічні навички письма. Техніка письма. Культура оформлення письмових робіт</b> (протягом року) Закріплення графічних, гігієнічних навичок письма. Вільні розчерки. Письмо великих, рядкових букв та їх поєднань у розчерках і окремо.  Безвідривне поєднання 2–3 букв. Поступове прискорення письма в міру індивідуальних можливостей учнів. Оформлення письмової роботи.  Запис слів, віршів у стовпчик.  Вписування в таблицю слів. Підкреслення слів лініями заданої форми. Зображення форми умовного позначення під час виділення частин слова. Письмо на дошці</p>	<p><b>Учень (учениця):</b></p> <p><i>дотримується</i> гігієнічних і графічних правил письма;</p> <p><i>каліграфічно пише</i> великі і малі літери алфавіту, дотримуючись відповідних поєднань їх у словах; <i>пише</i> безвідривно (в міру можливості швидко) буквсполучення типу: <i>ди, ви, вм, ту, ем, шу, ли</i> і под.; <i>розташовує</i> самостійно заголовки у рядку; <i>дотримується</i> поля правого краю сторінки, вертикальності лівого її краю, абзаців; <i>робить</i> акуратні виправлення; <i>розташовує</i> слова і віршові строфи у стовпчик; <i>вписує</i> слова у таблицю; <i>підкреслює</i> від руки чи під лінійку слова під час розбору речення; <i>зображує</i> умовні позначки під час виділення частин слова; <i>виконує</i> письмові завдання на дошці, зберігаючи пропорційність літер</p>

### III. Діяльнісна змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><b>1. Формування навчально-організаційних умінь і навичок</b> (протягом року) Організація робочого місця.</p>	<p><b>Учень (учениця):</b></p> <p><i>своєчасно готується</i> до уроку; <i>самостійно добирає</i> необхідне навчальне приладдя; <i>підтримує порядок</i> на робочому місці; <i>дбайливо ставиться</i> до своїх і чужих навчальних речей; <i>розуміє</i> визначену вчителем мету</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
<p>Організація навчальної діяльності.</p> <p>Взаємодія з іншими учасниками навчального процесу</p>	<p>навчальної діяльності; <i>дотримується</i> певної послідовності виконання завдання під керівництвом учителя (з чого почну, що зроблю потім, чим закінчу); <i>переключається</i> з одного виду роботи на інший; <i>орієнтується</i> в часі, відведеному на виконання поставленого завдання; <i>дотримується</i> режиму розумової праці під час виконання домашніх завдань; <i>уважно слухає і виконує</i> всі настанови вчителя; <i>слухає і доповнює</i> відповіді однокласників; <i>співпрацює</i> з однокласниками в парі</p>
<p><b>2. Формування навчально-інформаційних умінь і навичок</b> (протягом року) Робота з підручником.</p> <p>Користування додатковими навчальними посібниками.</p> <p>Спілкування в процесі навчання</p>	<p><b>Учень (учениця):</b></p> <p><i>самостійно користується</i> підручником; <i>орієнтується</i> в умовних позначеннях; <i>знаходить</i> потрібний за змістом матеріал;</p> <p><i>працює</i> з дидактичним, роздавальним матеріалом; <i>користується</i> навчальними словниками; <i>працює</i> в зошитах з друкованою основою; <i>говорить</i> не поспішаючи, чітко й послідовно в процесі діалогічного та монологічного мовлення; <i>уважно слухає</i> вчителя та однокласників; <i>відповідає</i> зв'язно на поставлені запитання; <i>відтворює</i> послідовність подій і явищ у прослуханому тексті; ставить запитання за змістом речень, до уривків тексту</p>
<p><b>3. Формування навчально-інтелектуальних і творчих умінь та навичок</b> (протягом року) Виконання мисленнєвих операцій.</p>	<p><b>Учень (учениця):</b></p> <p><i>виділяє</i> у предметах, мовних одиницях головні і другорядні ознаки; <i>встановлює</i> тотожність, схожість і відмінність між кількома предметами, мовними одиницями чи явищами; <i>виконує</i> логічне групування предметів, мовних об'єктів (за видовими і родовими ознаками,</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Творче застосування знань, умінь, способів діяльності в нових умовах (обставинах)	вилучає «зайвий» серед чотирьох-п'яти однорідних); <i>встановлює</i> логічну послідовність викладу подій; <i>переносить</i> знання і способи діяльності в нову ситуацію
<p><b>4. Формування контрольно-оцінювальних умінь і навичок</b> (протягом року)</p> <p>Перевірка й самоперевірка усних висловлювань і письмових робіт.</p> <p>Оцінювання результатів навчання</p>	<p><b>Учень (учениця):</b></p> <p><i>уважно стежить</i> за усними відповідями однокласників; <i>вказує</i> на помилки; <i>перевіряє</i> власні письмові роботи; <i>знаходить і виправляє</i> помилки на вивчені правила; <i>оцінює</i> результати навчання свої й однокласників за орієнтирами, даними вчителем</p>



## ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

### Пояснювальна записка

Курс «Літературне читання» — органічна складова освітньої галузі «Мови і літератури». Його основною метою є розвиток дитячої особистості засобами читацької діяльності, формування читацької компетентності молодших школярів, яка є базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентностей, ознайомлення учнів з дитячою літературою як мистецтвом слова, підготовка їх до систематичного вивчення курсу літератури в основній школі.

*Читацька компетентність є особистісно-діяльним інтегрованим результатом взаємодії знань, умінь, навичок та ціннісних ставлень учнів, що набувається у процесі реалізації усіх змістових ліній предмета «Літературне читання».*

У процесі навчання відбувається становлення і розвиток якостей дитини-читача, здатної до самостійної читацької, творчої діяльності; здійснюється її мовленнєвий, літературний, інтелектуальний розвиток; формуються морально-естетичні уявлення і поняття, збагачуються почуття, виховується любов до мистецтва слова, потреба в систематичному читанні.

Для досягнення мети виконуються такі завдання:

— формування в учнів повноцінної навички читання як базової у системі початкового навчання;

— ознайомлення учнів з дитячою літературою різної тематики і жанрів; формування у дітей соціальних, морально-етичних цінностей через художні образи літературних творів;

— формування у школярів умінь сприймати, розуміти, аналізувати й інтерпретувати літературні тексти різних видів з використанням початкових літературознавчих понять;

— розвиток мовлення учнів; формування умінь створювати власні висловлювання за змістом прочитаного (прослуханого);

— розвиток творчої літературної діяльності школярів;

— формування у школярів прийомів самостійної роботи з різними типами і видами дитячих книжок, довідковим матеріалом, умінь здійснювати пошук, відбір інформації для вирішення навчально-пізнавальних завдань;

— виховання потреби в систематичному читанні як засобі пізнання світу, самопізнання, загальнокультурного розвитку.

Навчальний предмет «Літературне читання» — багатофункціональний. Уміння і навички — складова читацької компетентності, які формуються на уроках літературного читання, мають не лише предметний, а й загальнонавчальний характер, є засобом вивчення практично всіх навчальних предметів, забезпечують їх подальше засвоєння у наступних ланках загальноосвітньої школи.

Зміст літературного читання визначається на основі таких принципів: **тематично-жанрового, естетичного, літературознавчого.**

Тематично-жанровий та художньо-естетичний принципи є визначальними у виборі творів для читання. Коло читання охоплює доступній цій віковій групі учнів художні твори різних родів і жанрів, науково-художні, науково-пізнавальні, фольклорні твори української та зарубіжної літератури, періодику, довідкову літературу.

Тематика творів відображає різні сторони життя і діяльності людини, сприяє розширенню світогляду дітей, поповненню їхніх знань, засвоєнню найважливіших загальнолюдських цінностей. вихованню найкращих почуттів: любові до рідної землі, мови, природи, шанобливого ставлення до батьків, людей старшого покоління, національних традицій свого народу та культури інших народів.

Естетичний принцип передбачає відбір творів словесного мистецтва за критеріями естетичної цінності. Зміст відібраних творів розкриває перед читачем різноманітність навколишнього світу, людських взаємин, сприяє розвитку почуттів гармонії і краси, формуванню особистісного ставлення до дійсності.

Літературознавчий принцип передбачає введення до системи підготовки дитини-читача початкових літературознавчих понять, які засвоюються учнями практично, на рівні уявлень. Він реалізується в процесі використання елементів аналізу й інтерпретації літературного тексту. Об'єктом уваги читача стає слово, що осмислюється ним як засіб створення словесно-художнього образу, за допомогою якого автор виражає свої почуття, ідеї, ставлення до світу. Впровадження цього принципу передбачає усвідомлення учнями на практичному рівні таких понять, як тема, ідея, жанрові особливості твору, його персонажі, засоби художньої виразності.

Комунікативно-мовленнєвий принцип є визначальним у мовленнєвому розвитку учнів, формуванні у них досвіду міжособистісного спілкування, комунікації з джерелом інформації. Під час навчання відбувається інтенсивний розвиток всіх характеристик навички читання вголос і мовчки при провідній ролі смислового читання; учні оволодівають прийомami виразного читання, уміннями будувати власні висловлювання за змістом прочитаного (прослуханого), виявляти готовність уважно слухати і розуміти співбесідника, брати участь у діалозі.

Впровадження комунікативно-мовленнєвого принципу передбачає діалогову взаємодію читача з текстом, автором, героями його твору, застосування технологій кооперативного навчання, створення спеціальних навчальних ситуацій, (робота в парах, малих групах, колективне обговорення змісту прочитаного, прослуханого, участь у літературній бесіді, рольових літературних іграх, декламація, драматизація тощо), у процесі яких формується культура спілкування.

Формування читацьких умінь здійснюється в нерозривній єдності з мовленнєвими. Якщо система читацьких умінь *відображає процес сприймання, осмислення твору*, то мовленнєві уміння — *процес створення власного висловлювання* за прочитаним (прослуханим). При цьому діти не копіюють текст-зразок, а використовують для побудови власних висловлювань засоби, аналогічні тим, з якими ознайомились на уроках читання.

Цілеспрямоване формування читацької діяльності молодших школярів знаходить своє продовження й розвиток в організації самостійної роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією як на спеціально відведених заняттях у класі, так і в позаурочний час.

Формування читацької компетентності учнів здійснюється з використанням міжпредметних зв'язків.

Основою структурування програми є **змістові лінії Державного стандарту з читання: Коло читання. Формування й розвиток навички читання. Літературознавча пропедевтика. Досвід читацької діяльності. Робота з дитячою книжкою; робота з інформацією. Розвиток літературно-творчої діяльності учнів на основі прочитаного.**

### Коло читання

Коло читання молодших школярів охоплює твори різних родів і жанрів для дітей цього віку з кращих надбань української і зарубіжної літератури.

Твори усної народної творчості — малі фольклорні форми: загадки, скоромовки, прислів'я, приказки, ігровий фольклор; казки, легенди, міфи. Літературні казки українських та зарубіжних авторів.

Твори українських і зарубіжних письменників-класиків, які ввійшли в коло дитячого читання.

Твори сучасної дитячої української та зарубіжної літератури.

Дитяча періодика: газети і журнали.

Довідкова література: словники, довідники, енциклопедії для дітей.

За жанрово-родовими формами — це епічні твори: оповідання, байки, повісті, повісті-казки; ліричні: твори різного змісту і форми; драматичні: п'єси для дітей.



За тематичним спрямуванням — твори про природу у різні пори року; твори про дітей, їхні стосунки, взаємини в сім'ї, школі; ставлення до природи, людей, праці, сторінки з життя видатних людей; твори, у яких звучать мотиви любові і пошани до рідної землі, мови, традицій українського та інших народів; утверджуються добро, людяність, працелюбність, честь, дружба; гумористичні твори; науково-художні твори про живу і неживу природу; пригодницькі твори, фантастика.

Перелік авторів і творів, які визначені цією змістовою лінією по класах, має рекомендований характер і може бути змінений авторами, укладачами підручників, учителями.

### **Формування і розвиток навички читання**

Протягом навчання в початковій школі учні оволодівають повноцінною навичкою читання, яка характеризується злиттям **технічної і смислової** її сторін.

**Техніка** читання охоплює такі компоненти, як спосіб читання, правильність, виразність, темп. Кожний з них окремо і в сукупності підпорядкований **смісловій** стороні читання, тобто **розумінню тексту**. Ця якість, що є провідною, передбачає розуміння учнями більшої частини слів у тексті, вжитих як у прямому, так і в переносному значеннях, змісту речень, смислових зв'язків між ними і частинами тексту, його фактичного змісту і основного смислу.

Під час навчання молодші школярі оволодівають двома видами **читання** — вголос і мовчки. **Читання вголос** — це чітке, плавне, безпомилкове, достатньо виразне читання цілими словами у відповідному темпі. **Читання мовчки** — читання «очима», без зовнішніх мовленнєвих рухів, характеризується активізацією процесів розуміння, запам'ятовування і засвоєння прочитаного, а також зростанням темпу, порівняно з читанням уголос\*.

У 1–2-х класах основна увага зосереджується на інтенсивному формуванні якостей читання вголос. Паралельно з цим в учнів формуються уміння слухати, сприймати й розуміти зв'язне усне й писемне мовлення. З другого півріччя 2-го класу застосовується методика навчання читати мовчки. У 3–4-х класах змінюється співвідношення видів читання. Провідне місце у сприйманні й засвоєнні навчального матеріалу належить мовчазному читанню. Відповідно і в роботі з текстом збільшується питома вага вправ і завдань на розвиток смислової сторони читання.

### **Літературознавча пропедевтика**

Передбачає ознайомлення школярів (на початковому рівні, практично) з окремими літературознавчими поняттями, необхідними їм під час аналізу та інтерпретації твору. В учнів формуються найпростіші уявлення про сюжет і композицію твору (без уживання термінів), про художній образ-персонаж в епічному творі та художній образ — у ліричному, про деякі особливості жанрів художніх творів, засоби художньої виразності,

\* Для кожного класу програмою визначаються нормативи (якісні та орієнтовні кількісні показники) читання вголос і мовчки.

авторську позицію (ставлення автора до зображуваних подій, до персонажів), тему та основну думку твору.

Хоча у програмі літературознавчу пропедевтику виділено в окрему змістову лінію, відпрацювання зазначених понять здійснюється у процесі всіх видів читацької діяльності.

**Досвід читацької діяльності (опрацювання текстів різних видів:  
художніх, науково-художніх)**

***Особливості опрацювання художнього твору  
Усвідомлення жанрових особливостей творів***

Під час навчання молодші школярі ознайомлюються зі значущими одиницями творів художньої літератури і фольклору, оволодівають практичними вміннями впізнавати, розрізняти та називати окремі літературні жанри: казка (народна і літературна), оповідання, повість, вірш, байка, малі фольклорні форми (загадка, прислів'я); ігровий фольклор (скоромовка, лічилка, календарно-обрядова поезія тощо).

Засвоєння школярами літературних форм, їх жанрових особливостей організовується з урахуванням пізнавальних можливостей дітей. Учні 2-х класів ознайомлюються з найпростішими жанровими особливостями казки на матеріалі казок про тварин, оскільки вони є найпростішими і найдоступнішими для сприймання і розуміння порівняно з іншими видами. Героїко-фантастичні казки, які мають складнішу будову, більші за обсягом, складаються з багатьох епізодів, відзначаються особливою вигадливістю, містять потужний фантастичний елемент, доцільно починати вивчати з 3-го класу. Лірична поезія доступніша учням 4-х класів.

***Смисловий і структурний аналіз твору***

Аналіз художнього твору ґрунтується на особливостях сприймання молодшими школярами літератури як мистецтва слова.

Основне завдання смислового і структурного аналізу художнього тексту — це сприймання художнього образу, усвідомлення ідеї твору. Ці завдання зумовлюють вибір засобів для їх розв'язання, тобто визначають, які літературознавчі знання і в якому обсязі будуть потрібні учням, які спостереження за жанровою специфікою того чи іншого твору варто зробити, які прийоми аналізу тексту виявляються найбільш доцільними тощо.

Аналіз творів охоплює такі рівні: первинний, поглиблений, структурний. Аналізу тексту передують первинне цілісне, безпосереднє, емоційне сприймання учнями твору, цілеспрямоване перечитування змісту та окремих його фрагментів. У процесі первинного аналізу учні розмірковують над тим, як починається твір, яким чином далі розгортаються події, чим він закінчується. Предметом поглибленого аналізу стає виявлення смислових зв'язків між персонажем, місцем дії і подіями в епічному творі, складання характеристик дійових осіб, аналіз їхніх вчинків, мотивів поведінки. Усвідомлення цих зв'язків складає основу початкового уявлення про сюжет і композицію художнього твору, виділення теми та основної думки прочитаного тощо.

Аналіз підлягають не всі елементи тексту, а лише ті, які найбільш яскраво виражають ідею твору, що вивчається. Структурний аналіз змі-

сту твору має на меті орієнтування учнів у структурі тексту, відтворення його з опорою на різні види плану, малюнки тощо.

### *Засоби художньої виразності, емоційно-оцінне ставлення до змісту прочитаного (прослуханого) твору*

Цілісне сприймання змісту твору, усвідомлення його ідеї нерозривно пов'язане з умінням сприймати засоби художньої виразності відповідно до їх функцій у художньому творі. Основою такого сприймання й оцінки зображуваного є формування в учнів уявлення про слово як засіб створення художнього образу.

Під керівництвом учителя молодші школярі навчаються помічати особливості авторського вибору слів, засобів вираження емоцій, почуттів, ставлення до зображуваних подій, героїв.

Усвідомлення ролі засобів виразності у творі дає учням змогу повніше сприймати і відтворювати в уяві картини життя, змальовані письменником, встановлювати зв'язок між ними, розуміти авторську позицію, що в свою чергу сприяє проникненню в емоційну тональність твору.

Оволодіння цими читацькими уміннями створює умови для розвитку у школярів здатності емоційно реагувати на зміст прочитаного (прослуханого) твору, виявляти й усвідомлювати свої почуття, освоєння умінь висловлювати власні оцінні судження, використовуючи адекватні мовленнєві засоби.

### *Робота з науково-художніми творами*

Науково-художній твір — це різновид дитячої пізнавальної літератури. У науково-художньому творі пізнавальна інформація розкривається за допомогою сюжету, характеристики (опису) образів, подій, явищ.

Зажанровою тематичною різноманітністю — це оповідання, пізнавальні казки, повісті про явища природи, історичні події, техніку, географію.

Робота з науково-художнім твором спрямовується на формування в учнів умінь знаходити пізнавальну інформацію, визначати істотні ознаки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки тощо.

### **Робота з дитячою книжкою; робота з інформацією**

Основними завданнями уроків роботи з дитячою книжкою, роботи з інформацією у 2–4-х класах є розширення кола дитячого читання, формування читацької самостійності учнів, сприяння розвитку інформаційної культури молодших школярів.

На кожному етапі навчання визначаються завдання, які враховують особливості кожного вікового мікроперіоду, обумовлюються методика роботи та організація читацької діяльності учнів, вимоги до навчального матеріалу, види бібліотечно-бібліографічної допомоги, типи, структура уроку (заняття) тощо.

Так, у 2-му класі вчитель спрямовує школярів на широке ознайомлення зі світом доступних їм книжок з власної ініціативи, на пошук серед них тих, які найбільшою мірою можуть задовольнити пізнавальні інтереси кожного з учнів.

Враховуючи об'єктивні обставини все ще недостатнього рівня сформованості повноцінної навички читання учнів, рівня їхнього літературного

розвитку, особливого значення набуває індивідуалізація самостійної читачької діяльності дітей. Учитель визначає навчальні завдання з урахуванням індивідуальних можливостей кожного, поступово ускладнюючи навчальний матеріал, а також способи його опрацювання.

Учні вчатьса **самостійно** визначати зовнішні показники змісту кожної книжки, вибирати потрібну за окресленими педагогом показниками, співвідносити їх і на цій основі робити загальний висновок про тематику, орієнтовний зміст, характер, кількість уміщених у ній творів. Така діяльність сприяє швидшому входженню дитини в текст, який вона читатиме самостійно.

У 3–4-х класах самостійна читачька діяльність також має свої особливості. Одним з пріоритетних завдань у цей період є формування і розвиток у школярів продуктивних способів самостійного опрацювання змісту різних типів і видів дитячих книжок, у т. ч. значних за обсягом, довідкової літератури, дитячої періодики, а також умінь здійснювати пошук, добір, систематизацію, узагальнення навчально-пізнавальної інформації, користуючись засобами бібліотечно-бібліографічної допомоги, довідково-інформаційним апаратом книжки, а також Інтернет-ресурсами дитячої бібліотеки.

Набуті у попередніх класах практичні уміння, способи роботи з дитячою книжкою дозволяють школярам переважно самостійно розв'язувати спеціальні завдання, які складають сутність читачької діяльності.

**Визначаючи твори для позакласного читання, вчитель враховує умови забезпечення дитячою літературою районних (міських) шкільних, домашніх бібліотек.**

Окреслений зміст роботи реалізується на спеціально відведених уроках, бібліотечних заняттях (проводяться 1 раз на два тижні).

### **Розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного**

Спілкування з літературою як мистецтвом слова задовольняє природну потребу дитини в емоційних переживаннях, створює передумови для самовираження особистості. Молодші школярі беруть участь у посильній творчій діяльності, яка організовується вчителем на уроках класного і позакласного читання і в позаурочний час. Для стимулювання творчих здібностей використовуються такі види завдань: словесне малювання, графічне ілюстрування, творчий переказ, читання за ролями, інсценізація, колективне та індивідуальне складання з допомогою учителя казок, лічилок, загадок тощо.

Методична реалізація змісту курсу «Читання» потребує гнучкого підходу до визначення цілей, структури уроків, відбору методів і прийомів організації читачької діяльності молодших школярів.

У поєднанні методів і прийомів навчання слід прагнути до активізації пізнавальної і емоційно-почуттєвої сфери учнів, залучення їх до діалогічної взаємодії з текстом, самовираження у творчій діяльності. Повноцінне сприймання і розуміння передбачає взаємодію мотиваційного, змістового, операційного, рефлексивного компонентів читачької діяльності учнів, поетапність осягнення смислової й образної цінності твору.

Реалізація ідей особистісно зорієнтованого навчання потребує індивідуалізації читачької діяльності учнів. Це зумовлює необхідність систематич-

ного застосування диференційованих і творчих завдань, завдань на вибір, врахування в оцінюванні навчальних досягнень (зокрема, темп читання, виразність) індивідуальних особливостей учнів, їх читацьких інтересів.

## 2 клас

### Коло читання

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><b>Коло читання</b> — твори дитячої літератури, доступної і цікавої школярам цієї вікової групи.</p> <p><b>Усна народна творчість:</b> малі фольклорні форми — загадки, скоромовки, лічилки, дитячий ігровий фольклор, казки про тварин, прислів'я.</p> <p><b>Літературні казки</b> (І. Франко, Олена Пчілка, Н. Забіла, О. Іваненко, В. Сухомлинський).</p> <p><b>Загадки</b> (Л. Глібов, Марійка Підгірянка, Т. Коломієць).</p> <p><b>Скоромовки</b> (Олена Пчілка, Г. Бойко).</p> <p><b>Поезія</b> (сюжетний вірш, пейзажна лірика: Т. Шевченко, Леся Українка, Олена Пчілка, М. Рильський, Олександр Олесь, Марійка Підгірянка, Д. Білоус, Микола Вороний, П. Воронько, С. Жупанин, Н. Забіла, Л. Забашта, А. Камінчук, Т. Коломієць, Л. Костенко, А. Костецький, В. Лучук, А. Малишко, А. М'ястківський, К. Перелісна, В. Самійленко, О. Сенатович, В. Скомаровський, М. Стельмах, Г. Чубач).</p> <p><b>Проза</b> (оповідання, уривки з повістей) (В. Артамонова, О. Буцень, А. М'ястківський, В. Сенцовський, В. Струтинський, В. Сухомлинський, М. Трублаїні, В. Чухліб).</p> <p><b>Гумористичні твори</b> (Д. Білоус, Г. Бойко, А. Григоров, Т. Коломієць, В. Нестайко, І. Січовик, І. Світличний).</p> <p><b>Науково-художня література</b> (О. Копиленко, Ю. Старостенко, Ю. Ярмиш, А. Волкова).</p> <p><b>Зарубіжна література:</b> казки народів Європи</p>	<p><i>має уявлення</i> про те, які твори за жанровим, тематичним спрямуванням опрацьовувалися на уроках літературного читання;</p> <p><i>правильно називає</i> кілька українських народних казок; прізвиська українських письменників та їх твори, з якими неодноразово зустрічалися під час навчання</p>

### Формування і розвиток навички читання

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><b>1. Спосіб читання.</b></p> <p>Формування навичок усвідомленого, правильного, плавного читання цілими словами вголос.</p> <p>Формування початкових умінь читати мовчки</p>	<p><b>Учень (учениця):</b></p> <p><i>читає</i> наприкінці навчального року вголос правильно, свідомо, плавно цілими словами (допускається поскладове читання важких слів); <i>набуває</i> початкових умінь читати мовчки</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><b>2. Темп читання.</b>            Формування прийомів розвитку темпу читання вголос, розширення оперативного поля читання. Формування уміння уповільнювати та пришвидшувати темп читання (за завданням учителя), співвідносити темп читання зі змістом твору</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>користується</i> прийомами розвитку темпу читання вголос; (за завданням учителя виконує вправи з розвитку оперативного поля читання, зорового та смислового сприймання слів, вправляння читання в різному темпі і т. ін.); <i>читає</i> вголос наприкінці I семестру в темпі не менше 40 сл./хв; наприкінці II семестру — не менше 60 сл./хв</p>
<p><b>3. Правильність читання.</b>            Удосконалення звукової культури мовлення: розвиток чіткої дикції на основі введення спеціальних вправ для розминки і тренування артикуляційного апарату, для відпрацювання правильної вимови звуків рідної мови в словах і фразах. Навчання правильної (за нормами орфоепії) вимови слів та правильного їх наголошування під час читання</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>виконує</i> за завданням учителя спеціальні вправи, метою яких є тренування мовленнєвого апарату, відпрацювання правильної артикуляції звуків рідної мови; (чітке вимовляння скоромовок, чистомовок; поєднання голосних та приголосних звуків, закінчення слів, багатоскладових слів і т. ін.); <i>вимовляє</i> у процесі читання слова з дотриманням норм орфоепії та правильно їх наголошує (за винятком важких для цієї вікової групи слів)</p>
<p><b>4. Усвідомленість читання.</b>            Сміслові розуміння слів у тексті як у прямому, так і в переносному значеннях; усвідомлення смислових зв'язків між реченнями і частинами тексту.</p> <p>Розвиток смислової здогадки (антиципації).</p> <p>Цілісне сприймання і розуміння тексту</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>розуміє, може пояснити</i> значення слів, ужитих у тексті у прямому та переносному значеннях (за винятком незнайомих, незрозумілих слів, а також слів з високим ступенем образності); <i>виявляє</i> в тексті незрозумілі слова і вирази;  <i>користується</i> виносками;  <i>розуміє, що</i> слова в реченні, речення і частини тексту пов'язані між собою за змістом;  <i>прогнозує</i> орієнтовний зміст тексту за ілюстраціями;  <i>виявляє розуміння</i> цілісного змісту твору;  <i>пояснює</i> зв'язки між фактами, подіями</p>
<p><b>5. Виразність читання.</b>            Формування вмінь дотримуватися пауз між реченнями, а також ритмічних пауз, обумовлених розділовими знаками і змістом тексту.</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>користується</i> найпростішими інтонаційними засобами виразності;  <i>дотримується</i> пауз, обумовлених розділовими знаками у тексті;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Формування найпростіших прийомів регулювання темпу читання, сили голосу, тону залежно від змісту та жанрової специфіки твору	<i>правильно інтонуює кінець речення; регулює темп читання, силу голосу (за завданням та за допомогою вчителя)</i>

### Літературознавча пропедевтика

<b>Тема та основна думка твору</b>	<b>Учень (учениця):</b> <i>висловлюється щодо теми твору — що в ньому зображено, про що він написаний; відповідає на запитання про кого, про що йдеться у творі? Що основне хотів сказати письменник? (за допомогою вчителя)</i>
<b>Сюжет і композиція</b> (Без уживання термінів; на матеріалі невеликих за обсягом і нескладних за будовою художніх текстів.) Послідовність подій у творі, їх причиново-наслідкові зв'язки, випадок, епізод	<b>Учень (учениця):</b> <i>визначає в епічному творі складники сюжету: початок, основну частину, кінцівку; відтворює послідовність подій у творі</i>
<b>Герой, персонаж твору</b> Вчинки героя, портрет, мова	<b>Учень (учениця):</b> <i>усвідомлює наявність персонажа (низки персонажів) як дійової особи (дійових осіб) в епічному творі; розрізняє їх за вчинками (позитивними, негативними і т. ін.); має уявлення про один із способів зображення персонажа — опис його зовнішності</i>
<b>Автор твору</b> (початкове уявлення про те, як пов'язані автор — твір — тема)	<i>має уявлення про автора як творця; правильно називає твір (прізвище письменника, заголовок)</i>
<b>Мова художнього твору</b> (образність і точність слововживання)	<i>пояснює, що за допомогою слів можна уявити те, про що йшлося у творі</i>
<b>Жанр</b> (ознайомлення з найпростішими жанровими особливостями дитячого ігрового фольклору, загадки, казки, вірша, оповідання)	<i>розрізняє найпростіші жанрові особливості малих фольклорних форм (дитячі народні ігри, лічилки, мирилки, співаночки, скоромовки, загадки), а також літературних форм (казки, оповідання, вірші)</i>

## Досвід читацької діяльності

Особливості опрацювання художнього твору

### Усвідомлення жанрової специфіки творів — впізнання і називання жанру твору

<p><b>Дитячий ігровий фольклор</b> Ознайомлення учнів зі зразками дитячої фольклорної поезії; розучування і відтворення їх в ігровій формі, опрідметчування змісту (ілюстрування, ліплення, інсценізація тощо)</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>пояснює</i> (на елементарному рівні) функції (призначення) жанрів дитячого ігрового фольклору, способи виконання; <i>правильно називає</i> їх; <i>бере участь</i> у колективному розучуванні зразків дитячого ігрового фольклору і відтворенні їх в ігровій формі</p>
<p><b>Загадка</b> — популярний жанр народної творчості, що розповідає про предмет, явища, їхні істотні ознаки, але не називає їх. Образність у зображенні предмета загадки</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>пояснює</i> призначення загадок; <i>знає</i> напам'ять кілька загадок; <i>вміє</i> загадувати їх одноліткам</p>
<p><b>Казка</b> як фольклорний літературний твір, у якому є вимисел, фантазія. Народні казки про тварин. Герої казок про тварин, їхні вдача, вчинки. Послідовність і розвиток подій у казках про тварин. Казкові прикмети: традиційні зачин, кінцівка, повтори, постійні епітети, звертання.</p> <p>Поняття про літературну казку</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>усвідомлює</i> елементарні жанрові особливості народної казки: наявність у змісті вигадки, фантазії; <i>розповідає</i> про особливості побудови: традиційний зачин, кінцівка, повтори; <i>визначає, правильно називає</i> героїв казок про тварин; <i>розповідає</i> про домінуючі риси характеру персонажів на основі спостережень за їх поведінкою, вчинками у казках, <i>передає</i> це голосом під час читання, інсценування; <i>висловлює</i> елементарні узагальнені оцінні судження: лисиця — хитра, вовк — злий; заць — боягуз і т. ін.; <i>пояснює</i>, що літературна казка — це авторський твір</p>
<p><b>Вірш</b> Графічна форма тексту. Рима, ритм, настрій у вірші; автор твору, думки і почуття автора. Декламація віршів. Інтонаційні мовні та позамовні засоби виразності (сила голосу, темпоритм, тон). Виявлення ознак (слів, словосполучень, розділових знаків у тексті), що вказують на необхідність зміни засобів</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>виявляє практично</i> ознаки віршованого тексту: графічну форму, наявність рими; <i>розрізняє</i> на елементарному рівні вірші за емоційним забарвленням (веселі, сумні); <i>виділяє</i> в тексті слова, словосполучення, розділові знаки, що вказують на відповідні темп, силу голосу, тон звучання (за допомогою вчителя); <i>читає виразно</i> вірш після попередньої підготовки;</p>



<p>виразності під час читання (декламації). Найпростіші прийоми заучування віршів напам'ять (за опорними малюнками, опорними словами). Розвиток поетичного слуху</p>	<p><i>користується</i> найпростішими прийомами заучування віршів напам'ять (за опорними словами, опорними малюнками, строфами); <i>знає напам'ять</i> 6–7 віршів на кінець навчального року</p>
<p><b>Оповідання</b> як невеликий розповідний художній твір про якийсь випадок, епізод із життя героя. Особливості відтворення подій у тексті. Персонажі (герої) оповідання, їхні вчинки, мотиви поведінки. Автор оповідання, його ставлення до героїв, їхніх вчинків. Тема, основна думка твору</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>розрізняє</i> оповідання за найпростішими жанровими ознаками; <i>виділяє, правильно називає</i> персонажів оповідання; <i>висловлює</i> свою думку щодо поведінки героїв; <i>виявляє розуміння</i> авторського ставлення до персонажів, їхніх вчинків (за допомогою вчителя)</p>

### Смисловий і структурний аналіз тексту (протягом року)

<p><b>Первинний аналіз</b> Відтворення учнями подій у тексті, називання дійових осіб, знаходження і пояснення (за допомогою вчителя) незрозумілих слів. Знаходження в тексті відповідей на запитання щодо відтворення фактичного змісту прочитаного</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>правильно називає</i> фактичні події, дійових осіб; <i>уміє знаходити</i> в тексті відповіді на відтворення фактичного змісту прочитаного</p>
<p><b>Поглиблений аналіз</b> Перечитування тексту з метою встановлення зв'язків між подіями твору, між дійовими особами; виділення істотних ознак явищ, подій. Складання характеристики дійових осіб через аналіз їх мовлення, вчинків, мотивів поведінки; пошук слівавтора, які виявляють його ставлення до описаного. Формування вмінь знаходити в тексті ключові слова, а також речення для характеристики дійових осіб, подій явищ і т. ін. Формування вміння ставити запитання до окремих абзаців і до тексту. Виділення теми і головної думки прочитаного.</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>правильно встановлює зв'язки</i> між подіями, дійовими особами; <i>виділяє</i> істотні ознаки явища, подій, персонажів (за допомогою вчителя); <i>уміє аналізувати</i> мовлення, вчинки, мотиви поведінки дійових осіб (за допомогою вчителя); <i>уміє знаходити</i> в тексті найважливіші слова, речення, що характеризують певні якості дійових осіб, подій, явищ; <i>уміє сформулювати</i> запитання до окремих абзаців і тексту загалом; <i>уміє визначати</i> тему та основну думку окремих абзаців і тексту загалом (за допомогою вчителя);</p>

<p>Заголовок, обговорення смислу заголовку. Простежування різних форм заголовку; встановлення зв'язку між заголовком твору і змістом, основною думкою прочитаного. Обговорення варіантів заголовків, обґрунтування їх вибору. Розвиток смислової здогадки — антиципації під час читання (слухання), умінь прогнозувати орієнтований зміст тексту на основі його заголовка, розгляду ілюстрацій</p>	<p><i>розуміє</i> роль заголовка у сприйманні тексту (за допомогою вчителя); <i>знає</i> про різні форми заголовка (називне, питальне речення; одне слово і речення); <i>вміє</i> пояснити смисл заголовка (за допомогою вчителя); <i>висловлює</i> власні міркування щодо можливого розвитку подій</p>
<p><b>Структурний аналіз</b> Поняття про абзац, усвідомлення його ролі в тексті; знаходження абзаців у різних за обсягом текстах.</p> <p>Орієнтування в логічній структурі тексту: зачин, основна частина, кінцівка; знаходження їх у текстах різного обсягу. Формування вмінь складати план до невеликих за обсягом і нескладних за будовою епічних творів. Відтворення тексту з опорою на готовий план, малюнки. Розрізнення в тексті діалогів; мови автора і дійових осіб</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>уміє розпізнавати</i> в структурі тексту заголовки, абзаци; <i>самостійно знаходить</i> у тексті абзаци за певними ознаками (кількість, обсяг, розташування); слова, речення за певними орієнтирами (найдовше речення; власні назви; слова, які звучать однаково, але мають різний смисл і т. ін.); <i>уміє визначати</i> в тексті структурні елементи (зачин, основна частина, кінцівка); <i>уміє скласти</i> план текстів, поділених на частини (у малюнках, назвних реченнях); <i>уміє відтворити</i> текст за малюнками; <i>уміє</i> самостійно знаходити діалоги; читати їх в особах</p>

**Засоби художньої виразності,  
емоційного ставлення до змісту твору**

<p>Практичне ознайомлення учнів із засобами художньої виразності у тексті (епітет, порівняння, метафора). Знаходження слів з переносним значенням і жживання їх у своєму мовленні; пояснення в контексті багатозначних слів. Формування умінь відтворювати художні образи на основі зіставлення реального й образного опису предмета чи явища.</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>уміє розпізнавати і знаходити</i> в тексті яскраві образні слова, вирази (епітети, порівняння, метафори без уживання терміна); <i>уміє пояснювати</i> за допомогою вчителя мету їх використання у тексті; <i>знаходить</i> слова з переносним значенням і багатозначні слова, вміє їх пояснювати у контексті;</p>
--	---

Формування умінь передавати свої враження, почуття від прочитаного за допомогою зв'язних висловлювань	<i>уміє передавати</i> свої враження, почуття від прочитаного у зв'язних висловлюваннях
Відтворення змісту тексту з урахуванням особливостей його мови, використання яскравих, образних висловів, вжитих у тексті	<b>Учень (учениця):</b> <i>уміє використовувати</i> у розповіді, переказі яскраві, образні вислови з прочитаного тексту
Формування вмінь визначати загальний емоційний настрій твору, адекватно реагувати на його зміст	<b>Учень (учениця):</b> <i>уміє визначати</i> настрій твору (за допомогою вчителя)
Розвиток прагнення до засвоєння і вживання у своєму мовленні образних висловів з народних пісень, казок, прислів'їв, приказок	<b>Учень (учениця):</b> <i>уміє застосовувати</i> у своєму мовленні вислови з прочитаних творів усної народної творчості (з пісень, казок, прислів'їв, приказок)
Формування вмінь використовувати відповідну лексику твору для характеристики персонажів, висловлювати елементарні оцінні судження морального і етичного характеру (про вчинок героя, ставлення до природи, краси довкілля, людей)	<b>Учень (учениця):</b> <i>уміє висловлювати</i> елементарні оцінні судження морального і етичного характеру про події, явища персонажів прочитаних творів з використанням оцінної лексики

#### Робота з науково-художніми творами

Науково-художній твір, у якому пізнавальна інформація подається через художній зміст. Наукова інформація. Слова-терміни	<b>Учень (учениця):</b> <i>має початкове уявлення</i> про наукову інформацію, відшукує в тексті слова-терміни, виділяє пізнавальну інформацію, визначає тему (за допомогою вчителя), відтворює її зміст
---	--

#### Робота з дитячою книжкою; робота з інформацією

Практичне ознайомлення учнів з книгознавчими поняттями: титульний аркуш, передмова, зміст, умовні графічні позначки, виноска, збірка авторська, збірка тематична.	<b>Учень (учениця):</b> <i>виділяє, називає, показує</i> елементи дитячої книжки: титульний аркуш, передмову, зміст (перелік творів), умовні графічні позначки; <i>пояснює</i> їх призначення (самостійно та за допомогою вчителя);
Розвиток умінь самостійно знаходити потрібний твір за змістом (переліком) творів.	<i>самостійно знаходить</i> потрібний твір за змістом (переліком творів);

<p>Формування умінь розрізняти дитячі книжки за типом видання.</p>	<p><i>практично розрізняє</i> дитячі книжки за типом видання: книжка-твір; книжка-збірка (на основі розглядання та зіставлення елементів позатекстової інформації: написів та обкладинці, титульному аркуші, ілюстрацій, змісту (переліку творів);</p>
<p>Формування умінь орієнтуватися в групі дитячих книжок.</p>	<p><i>самостійно вибирає</i> потрібну книжку з кількох запропонованих (не більше 4-х) за вказаними педагогом ознаками;</p>
<p>Формування умінь добирати книжки на певну тему дитячого читання.</p>	<p><i>добирає</i> за завданням педагога дитячі книжки на певну тему дитячого читання (казки про тварин; вірші про природу і т. ін.);</p>
<p>Ознайомлення з розташуванням книжок у відкритому фонді дитячої бібліотеки.</p>	<p><i>розповідає</i>, як розташовані дитячі книжки на полицях у відкритому фонді бібліотеки (за алфавітом, тематикою тощо);</p>
<p>Ознайомлення з видами бібліотечно-бібліографічної допомоги: рекомендаційним списком дитячої літератури, книжковою виставкою (авторською, тематичною).</p>	<p><i>пояснює</i> призначення рекомендаційного списку дитячої літератури, книжкової виставки; <i>знаходить</i> за завданням дорослого потрібну книжку, користуючись цими видами бібліотечно-бібліографічної допомоги;</p>
<p>Практичне ознайомлення учнів з поняттям «абонемент» та роботою бібліотекаря на абонементі.</p>	<p><i>пояснює</i> призначення абонементу в бібліотеці;</p>
<p>Практичне ознайомлення учнів з поняттям «рубрика». Розвиток умінь самостійно працювати з дитячими періодичними виданнями</p>	<p><i>самостійно розглядає</i> дитячі періодичні видання; за завданням учителя знаходить, показує відповідну рубрику в кількох числах журналу</p>

### Розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного

<p>Завдання на розвиток репродуктивної і творчої уяви. Ілюстрування художніх образів твору; придумування словесних картин, розповідей за малюнками; створення ігрових ситуацій, у яких діти виступають в ролі авторів, акторів, глядачів</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>уміє придумувати</i> словесні картини до епізодів, розповіді за малюнками за своїми спостереженнями, опорними словами; <i>бере участь</i> у групових і колективних інсценізаціях прочитаного (читання за ролями, передача голосом, жестами, мімікою характеру персонажів)</p>
--	---

<p>Обговорення творчих робіт (малюнків, розповідей) учнів за сюжетами прочитаних творів. Індивідуальне і колективне складання варіантів кінцівок до відомих казок, оповідань. Складання творів-мініатюр про казкових героїв, за спостереженнями</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>бере участь</i> в обговоренні творчих робіт однокласників; <i>висловлює</i> оцінні судження</p>
<p>Складання усних оповідань (розповідей) від імені дійової особи. Проведення ігрових ситуацій: «На що це схоже?» Заповнення пропусків у художньому описі предмета. Добір ланцюжків римованих слів</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>уміє розповісти</i> твір від імені дійової особи; зі зміною часу подій</p>
<p>Доповнення пропущених рим в уривках віршів (за допомогою вчителя). Придумування загадок, лічилок, небилиць за прочитаним</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>уміє заповнювати пропущені рими</i> шляхом підбору слів, які подані для римування (індивідуально або в процесі групової чи парної роботи; за допомогою вчителя)</p>



## МАТЕМАТИКА

### Пояснювальна записка

Курс математики — важлива складова навчання і виховання молодших школярів, основоположна частина математичної освіти. Цей курс у системі неперервної освіти ґрунтується на відповідному змісті Базового компонента дошкільної освіти.

Навчання математики в початковій школі виконує низку значущих для загального розвитку особистості учня завдань, серед яких: формування здатності логічно міркувати, уміння виділяти властивості предметів і явищ навколишнього світу; виховання зосередженості, наполегливості, працьовитості, самостійності та ін.; розвиток інтелекту, пам'яті, мовлення, уяви.

Програма з математики для 1–4-х класів спрямована на реалізацію мети та завдань освітньої галузі, визначених у Державному стандарті початкової загальної освіти.

Навчання математики забезпечує формування у молодших школярів ключових компетентностей, з-поміж яких основною є «уміння вчитися». У результаті засвоєння змісту математики учні зможуть:

- сприймати та визначати мету навчальної діяльності;
- зосереджуватися на предметі діяльності;

- організовувати свою діяльність для досягнення суб'єктно чи суспільно значущого результату;
- відбирати й застосовувати потрібні знання і способи діяльності для розв'язування навчальної задачі;
- використовувати здобутий досвід в конкретній навчальній або життєвій ситуації;
- висловлювати ціннісні ставлення щодо результату й процесу власної діяльності;
- усвідомлювати, аналізувати, оцінювати, коригувати результати своєї діяльності.

Основним завданням навчання математики є опанування учнями предметних математичних компетенцій — обчислювальних, інформаційно-графічних, логічних, геометричних, алгебраїчних. Предметні компетенції є структурними елементами змісту математичної освіти. Їх базис становлять знання, уміння, навички, способи діяльності, яких набувають учні в процесі навчання. Результатом засвоєння предметних компетенцій є математична компетентність учнів. У контексті початкового навчання предметна математична компетентність розглядається як здатність учня актуалізувати, інтегрувати й застосовувати в конкретній життєвій або навчальній проблемній ситуації набуті знання, уміння, навички, способи діяльності.

Предметна математична компетентність учнів виявляється у таких ознаках:

- цілісне сприйняття світу, розуміння ролі математики у пізнанні дійсності;
- розпізнавання проблем, які розв'язуються із застосуванням математичних методів;
- здатність розв'язувати сюжетні задачі, логічно міркувати, виконувати дії за алгоритмом, обґрунтовувати свої дії;
- уміння користуватися математичною термінологією, знаковою і графічною інформацією;
- уміння орієнтуватися на площині та у просторі;
- здатність застосовувати обчислювальні навички й досвід вимірювання величин у практичних ситуаціях.

Важливу роль у формуванні компетентності учня відіграє набуття ним досвіду задоволення пізнавальних інтересів, проявів емоційно-ціннісних ставлень, творчої активності, спілкування, соціальних орієнтацій.

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти курс математики будується за такими змістовими лініями: числа, дії з числами; величини; математичні вирази, рівності, нерівності; сюжетні задачі; просторові відношення, геометричні фігури; робота з даними.

Основу змісту початкового курсу математики становить арифметика цілих невід'ємних чисел і вимірювання величин. На пропедевтичному рівні подаються елементи алгебри та геометрії.

Програма побудована концентрично. Зміст розділів у кожному класі розширюється і доповнюється. Таким чином забезпечується поступове розширення й ускладнення навчального матеріалу, його актуалізація, повторення, закріплення. Це сприяє формуванню знань, умінь, нави-

чок і способів діяльності на вищому рівні узагальнення. У зв'язку з цим розділи починаються з узагальнення й систематизації навчального матеріалу, який вивчався у попередньому класі (на попередньому ступені освіти), з подальшим його розвитком.

### Характеристика змісту навчання

Формування початкових математичних знань і способів діяльності, їх практичне застосування ґрунтується на засвоєних учнями у передшкільний період математичних уявленнях, які на елементарному рівні відображають ознаки, властивості та відношення предметів навколишнього світу. Результатом опанування дошкільником цих уявлень є вміння визначати ознаки та властивості предметів за формою, розміром, кольором, матеріалом, призначенням тощо; порівнювати предмети за однією або кількома ознаками; здійснювати серіацію предметів; орієнтуватися у просторі та визначати розташування предметів у ньому; встановлювати найпростіші причиново-наслідкові та просторово-часові зв'язки; лічити предмети; вживати у мовленні логічні сполучники та розуміти їх значення; робити елементарні умовиводи; висловлювати прості оцінювальні судження. Ці вміння служать основою для сприймання, розуміння та засвоєння математики учнями в початковій ланці освіти.

Найважливішим завданням навчання математики в початковій школі є формування в учнів усвідомлених і міцних обчислювальних навичок — основи обчислювальної компетентності. Змістова лінія «**Числа. Дії з числами**» є наскрізною для всього курсу.

Уявлення про натуральне число формується на основі оперування сукупностями предметів, у тому числі геометричних фігур. Навчання математики можна розпочинати з ознайомлення учнів із геометричними фігурами — точкою, прямою, променем, відрізком, ламаною, многокутником. Учні виділяють ознаки та властивості геометричних фігур, лічать їх. Лічба розглядається як встановлення відповідності елементів заданої множини натуральному числу.

У першому класі учні вивчають нумерацію чисел першого десятка, числа і цифри для їх запису, опановують дії додавання і віднімання. Далі — нумерацію у межах 20 та 100; формують поняття розряду, принцип позиційного запису числа, вивчають випадки додавання й віднімання двоцифрових чисел, які ґрунтуються на нумерації; з метою ознайомлення — випадки додавання і віднімання у межах 100 без переходу через розряд. Таблиці додавання і віднімання у межах 10 учні засвоюють на рівні навички. Зважаючи на пізнавальні потреби учнів, їхню готовність до опанування принципово нової дії, з метою пропедевтики можна подати шляхом використання наочного матеріалу додавання і віднімання чисел у межах 20 з переходом через десяток.

У другому класі учні вивчають таблиці додавання і віднімання у межах 20 з переходом через розряд, а на їх основі — додавання і віднімання двоцифрових чисел у межах 100; опановують дії множення і ділення, ознайомлюються з табличним множенням, вивчають таблицю множення до 5 і відповідні їм випадки ділення. Таблиці додавання

і віднімання у межах 20 з переходом через розряд учні засвоюють на рівні навички; таблиці множення і ділення до 5 — на рівні застосування в обчисленнях.

Вивчення арифметичних дій у першому і другому класах базується на розкритті їх змісту, взаємозв'язків між діями додавання і віднімання, множення і ділення, залежностей між компонентами й результатами дій. Зміст кожної арифметичної дії розкривають у процесі виконання практичних дій на сукупностях предметів.

У третьому класі учні вивчають нумерацію чисел у межах 1000, закріплюють поняття розряду як основи нумерації чисел; опановують прийоми письмового додавання і віднімання; вивчають таблицю множення 6–9, ознайомлюються з прийомами позатабличного множення і ділення, ділення з остачею. Володіння табличними та позатабличними випадками множення і ділення учні засвоюють на рівні навички.

У четвертому класі учні вивчають нумерацію чисел у межах мільйона, засвоюють поняття класу та розрядів, що входять до складу перших двох класів, узагальнюють позиційний принцип запису чисел; засвоюють алгоритми письмового додавання і віднімання, множення і ділення багатоцифрових чисел.

У межах цієї змістової лінії на практичній основі в учнів формують поняття дробу: у 3-му класі — ознайомлюють із частинами (дробами з чисельником 1), у 4-му — з дробами, їх утворенням і порівнянням.

Поняття числа безпосередньо пов'язане з вимірюванням величин. Завданням змістової лінії «**Величини**» є ознайомлення учнів із основними величинами та їх вимірюванням. Ця змістова лінія є пропедевтичною основою для побудови моделей навколишнього світу, важливою ланкою, що пов'язує математику з іншими науками. Вивчення довжини, маси, місткості, часу, вартості, площі та способів вимірювання цих величин перебуває у тісному зв'язку з формуванням поняття числа, вивченням арифметичних дій та геометричних об'єктів. Одиниці вимірювання величин вводять поступово по концентрах — десяток, сотня, тисяча, мільйон.

Важливо формувати в учнів уміння використовувати різні одиниці вимірювання величин у процесі розв'язування практично зорієнтованих задач. Поняття величини є одним із головних у контексті формування в учнів цілісної картини світу, практичного застосування досвіду навчальної математичної діяльності в життєвих ситуаціях.

Одночасно з вивченням арифметичного матеріалу вводять елементи алгебри, подані змістовою лінією «**Математичні вирази. Рівності. Нерівності**». На конкретних прикладах розкривають поняття про вирази — числові та зі змінною; рівності — числові, рівняння, формули; нерівності — числові та зі змінною. Одним із питань алгебраїчної пропедевтики в початковій школі є формування уявлення про залежність результату арифметичної дії від зміни одного з її компонентів. Робота із цим змістом є підготовкою до засвоєння функціональної залежності на наступному ступені математичної освіти.

Вивчення елементів геометрії передбачено змістовою лінією «**Просторові відношення. Геометричні фігури**». Головне завдання полягає у роз-



виту в учнів просторових уявлень, уміння спостерігати, порівнювати, узагальнювати й абстрагувати; формуванні у школярів практичних умінь будувати, креслити, моделювати й конструювати геометричні фігури від руки та за допомогою простих креслярських інструментів. У початковому курсі математики в учнів формують уявлення та поняття про геометричні фігури на площині, їх істотні ознаки і властивості; вчать розпізнавати геометричні фігури у просторі та їх елементи, співставляти образи геометричних фігур з навколишніми предметами. Навчальна діяльність, пов'язана із вимірюванням і обчисленням геометричних величин, дозволяє проілюструвати просторові та кількісні характеристики реальних об'єктів, організувати продуктивну діяльність молодших школярів.

Одним із завдань навчання математики є формування в учнів здатності розпізнавати практичні проблеми, які можна розв'язати із застосуванням математичних методів. У зв'язку з цим особливо значуща роль введена змістовій лінії «Сюжетні задачі».

Сюжетні задачі виступають важливим засобом ілюстрації і конкретизації навчального матеріалу; розвитку пізнавальних процесів, оволодіння прийомами розумової діяльності; виховання вольових якостей, естетичних почуттів; розвитку вміння будувати судження, робити висновки; формування в учнів мотивації їхньої навчальної діяльності, інтересу та здатності до цієї діяльності. Сюжетні задачі, особливо практично зорієнтовані, забезпечують зв'язок математики із реальним життям дитини, виявлення учнем своєї компетентності. Уміння розв'язувати задачі є показником навченості й наукованості, здатності до самостійної навчальної діяльності.

Метою цієї змістової лінії є формування в учнів загального уміння працювати із задачею, умінь розв'язувати задачі певних типів.

У 1-му і 2-му класах формують поняття про задачу (просту або складену), її структурні елементи, сутність процесу розв'язування. Основним завданням є набуття учнями загального уміння розв'язувати сюжетні задачі. Починаючи з 3-го класу розглядаються типові задачі; головним завданням виступає формування в учнів уміння розв'язувати задачі певних типів. У 3-му і 4-му класах вдосконалюють загальне уміння розв'язувати задачі.

З огляду на методичну доцільність, задачі на знаходження суми трьох доданків розглядаються у межах підрозділу «Прості задачі». Запис їх розв'язання виразом є простішим для учнів, ніж розв'язання двома діями. Крім цього, такі задачі в подальшому широко застосовуються для підготовки учнів до роботи із задачами на розкриття суті множення.

Сюжетні задачі подають з поступовим підвищенням складності. Основною для навчання розв'язування сюжетних математичних задач є ознайомлення з трійками взаємопов'язаних величин, які знаходяться у пропорційній залежності, взаємозв'язку між однойменними величинами, характером зміни однієї величини залежно від зміни іншої при сталій третій. Розглядають також задачі з буквеними даними та геометричним змістом.

Уявлення про процес розв'язування задачі формується як перехід від текстової моделі (текст задачі) до схематичної (короткий запис, схематичний рисунок), а далі — до математичної (вираз, рівняння). Процес розв'язування задачі передбачає аналіз її умови, подання результатів цього аналізу у вигляді допоміжної моделі — короткого запису (схематично, таблицею, кресленням), схематичного рисунка тощо; пошук шляхів і складання плану розв'язування задачі, створення математичної моделі задачі. Під час розв'язування простих задач акцент ставиться на обґрунтуванні вибору арифметичної дії, необхідної для відповіді на запитання задачі; під час розв'язування складених — на аналітичних або синтетичних міркуваннях щодо пошуку плану розв'язування.

При роботі над задачею бажаною є перевірка правильності її розв'язку. Така перевірка може бути прямою (встановлення відповідності між числами, отриманими в результаті розв'язування, і даними в умові задачі, попередній прикидці майбутнього результату) і непрямою (складання і розв'язування оберненої задачі або розв'язування задачі іншим способом).

Для розв'язування сюжетних задач переважно обирається арифметичний спосіб; алгебраїчний вводиться лише з метою ознайомлення. Розв'язування задачі арифметичним способом записують діями з поясненням до кожної із них або за допомогою виразу. Цим забезпечується єдність виконання розумових дій аналізу і синтезу.

У початковому курсі математики в учнів формують простіші вміння працювати з інформацією — змістова лінія «**Робота з даними**». Основне завдання цієї змістової лінії — ознайомити молодших школярів на практичному рівні зі способами подання інформації; вчити читати й розуміти, знаходити, аналізувати, порівнювати інформацію, подану в різний спосіб, використовувати дані для розв'язування практично зорієнтованих задач.

Навчальний матеріал цієї змістової лінії дозволяє формувати в молодших школярів первинні уявлення про деякі способи обробки даних спостережень за навколишнім світом. Матеріал поданий наскрізно у вигляді основних понять і фактів, які формуються шляхом розгляду конкретних ситуацій і використання міжпредметної змістової інформації; способів добору, упорядкування, інтерпретації даних; моделювання описаних ситуацій у формі таблиць, схем, діаграм.

Зокрема, у змістовій лінії «**Числа. Дії з числами**» використовуються числовий промінь для ілюстрації початкового відрізка натурального ряду, схематичної інтерпретації арифметичних дій, відношення різницевого і кратного порівняння, таблиці складу чисел, таблиці розрядів і класів тощо. У змістовій лінії «**Величини**» для унаочнення порівняння результатів вимірювання величин використовують лінійні або стовпчасті діаграми, формують первинні уявлення про добір і накопичення даних, занесення до таблиці; зчитування інформації, заданої за допомогою лінійних і стовпчастих діаграм, таблиць, графів. Опрацювання змістової лінії «**Сюжетні задачі**» передбачає подання аналізу тексту задачі у вигляді схеми, рисунка, таблиці, ілюстрування шляхів її розв'язання за допомогою граф-схеми («дерева міркувань»).

Процес вивчення кожного розділу й теми супроводжується засвоєнням учнями відповідної математичної символіки й термінології, передбачає розвиток математичного мовлення учнів.

У програмі конкретизовано зміст навчального матеріалу для кожного класу і подано відповідні вимоги до навчальних досягнень учнів. **Послідовність розділів курсу і кількість годин для їх вивчення не вказується.** Це дозволяє авторам створювати варіативні підручники, а вчителям — складати календарно-тематичний план відповідно до навчально-методичного комплексу, за яким навчаються учні, і з огляду на конкретну навчальну ситуацію у класі та педагогічну доцільність.

Визначений у програмі обсяг навчального матеріалу є необхідним і достатнім для формування в учнів предметної математичної і ключових компетентностей, а також готовності до вивчення математики на наступному ступені освіти. Водночас передбачено диференціацію змісту навчання: до програми кожного класу подано орієнтовний перелік додаткових тем для розширеного вивчення курсу. Учитель обирає теми самостійно з огляду на індивідуальні можливості й потреби учнів.

## 2 клас

140 годин (4 години на тиждень)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<b>Числа. Дії з числами</b>	
<p><b>Узагальнення й систематизація навчального матеріалу за 1-й клас</b>  <b>Нумерація чисел першої сотні</b>            Утворення чисел у межах 100.</p> <p>Одноцифрові та двоцифрові числа; позиційний принцип запису числа.</p> <p>Послідовність чисел першої сотні.            Порівняння чисел.            Додавання і віднімання на основі десяткової нумерації</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>має уявлення</i> про утворення чисел в межах 100;  <i>розуміє</i> позиційний принцип запису чисел;  <i>визначає</i> розрядний склад двоцифрових чисел;  <i>порівнює</i> числа в межах 100;  <i>подає</i> число у вигляді суми розрядних доданків;  <i>виконує</i> арифметичні дії на основі десяткової нумерації з опорою на зразок, таблицю тощо</p>
<p><b>Арифметичні дії додавання й віднімання. Додавання і віднімання чисел у межах 100 без переходу через розряд</b>            Взаємозв'язок дій додавання і віднімання.            Знаходження невідомого компонента дій додавання і віднімання.</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>розуміє</i> сутність взаємозв'язку дій додавання і віднімання;  <i>використовує</i> у мовленні назви компонентів і результатів дій додавання і віднімання;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Переставний закон додавання. Додавання і віднімання чисел в межах 100 без переходу через розряд. Додавання і віднімання частинами в межах 100. Порозрядне додавання і віднімання</p>	<p><i>застосовує</i> в обчисленнях правила знаходження невідомих компонентів дій додавання і віднімання; переставний закон додавання та взаємозв'язок між діями додавання і віднімання з опорою на зразок; <i>коментує</i> процес виконання додавання й віднімання частинами, порозрядне додавання і віднімання; <i>володіє</i> обчислювальними навичками додавання й віднімання чисел без переходу через десяток у межах 100</p>
<p><b>Додавання і віднімання чисел у межах 100 з переходом через розряд</b> <b>Додавання і віднімання чисел з переходом через десяток у межах 20</b> Додавання і віднімання одноцифрових чисел частинами. Додавання суми до числа. Віднімання суми від числа. Додавання на основі переставного закону додавання. Віднімання на основі взаємозв'язку між діями додавання і віднімання. Віднімання числа від суми</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>розуміє</i> сутність додавання і віднімання одноцифрових чисел частинами; <i>розуміє</i> сутність властивостей додавання суми до числа, віднімання суми від числа та числа від суми; <i>застосовує</i> взаємозв'язок між діями додавання і віднімання при відніманні з переходом через десяток; <i>застосовує</i> переставний закон додавання, правила віднімання суми від числа, віднімання числа від суми в обчисленнях</p>
<p><b>Таблиці додавання і віднімання</b> Таблиці додавання та віднімання одноцифрових чисел з переходом через десяток. Додавання і віднімання чисел з переходом через десяток в межах 20 способом округлення. Перевірка правильності виконання дій додавання і віднімання</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>розуміє</i> спосіб складання таблиць додавання та віднімання чисел з переходом через десяток в межах 20; <i>знає</i> результати додавання та віднімання чисел з переходом через десяток в межах 20; <i>виконує</i> додавання і віднімання чисел з переходом через десяток в межах 20 способом округлення з опорою на зразок; <i>прогнозує</i> результат додавання та віднімання; <i>перевіряє</i> додавання відніманням, а віднімання — додаванням; <i>володіє</i> навичками додавання і віднімання з переходом через десяток у межах 20</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><b>Усне додавання і віднімання чисел у межах 100 з переходом через розряд</b>  Додавання одноцифрового числа до двоцифрового (<math>45 + 7</math>).  Віднімання одноцифрового числа від двоцифрового (<math>45 - 7</math>).  Додавання і віднімання двоцифрових чисел (<math>45 + 27</math>, <math>45 - 27</math>).  Способи додавання і віднімання: частинами, порозрядне, спосіб округлення тощо.  Перевірка правильності виконання дій додавання і віднімання</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>розуміє</i> сутність способів усного додавання й віднімання чисел: частинами, порозрядного, способом округлення;  <i>застосовує</i> правила додавання числа до суми, віднімання числа від суми в обчисленнях у межах 100 з переходом через десяток;  <i>застосовує</i> в обчисленнях переставний закон додавання, правила віднімання суми від числа;  <i>володіє</i> обчислювальними навичками додавання і віднімання з переходом через десяток у межах 100;  <i>перевіряє</i> правильність виконання додавання й віднімання відомими способами</p>
<p><b>Табличне множення та ділення</b>  <b>Арифметичні дії множення і ділення</b>  Сутність дії множення.  Сутність дії ділення.  Знаки арифметичних дій множення і ділення.  Назви компонентів та результатів дій множення і ділення.  Переставний закон множення.  Взаємозв'язок між множенням і діленням.  Властивості множення і ділення на 1, 10; множення на нуль, нуля на число; ділення нуля на число  Неможливість ділення на нуль.  Ділення числа на рівне йому число</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>розуміє</i> множення як дію додавання однакових доданків;  <i>замінює</i> суму однакових доданків добутком, добуток — сумою однакових доданків;  <i>знає</i> назви компонентів та результатів дій множення і ділення;  <i>розуміє</i> ділення як дію, обернену до множення;  <i>розрізняє</i> ділення на вміщення і ділення на рівні частини;  <i>знає</i> властивості дій множення і ділення на 1, 10, множення на нуль, нуля на число, ділення нуля на число, ділення числа на рівне йому число;  <i>розуміє</i>, що ділення на 0 неможливе;  <i>застосовує</i> взаємозв'язок між діями множення і ділення в обчисленнях;  <i>застосовує</i> в обчисленнях переставний закон множення</p>
<p><b>Таблиці множення і ділення</b>  Таблиці множення та ділення одноцифрових чисел.  Перевірка правильності виконання дій множення і ділення</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>розуміє</i> способи складання таблиць множення і ділення;  <i>знає</i> напам'ять результати множення чисел 2–5 і ділення на числа 2–5;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p><i>застосовує</i> в обчисленнях знання таблиць множення і ділення на 2–5;  <i>обчислює</i> вирази на множення і ділення чисел на 6–9 з опорою на таблицю множення;  <i>перевіряє</i> правильність виконання дії множення діленням, а ділення — множенням</p>
<p><b>Відношення кратного порівняння</b>  Збільшення та зменшення числа в кілька разів.  Кратне порівняння чисел</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>знає</i> слова-ознаки відношення кратного порівняння, правило кратного порівняння чисел;  <i>розуміє</i> сутність відношення «більше в...», «менше в...»;  <i>обирає</i> схему, рисунок, що ілюструють відношення кратного порівняння чисел;  <i>виконує</i> кратне порівняння чисел;  <i>знаходить</i> число, яке у кілька разів більше (менше) за дане</p>
<p><b>Правила знаходження невідомих компонентів дій множення і ділення</b>  Знаходження невідомих множника, діленого, дільника</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>застосовує</i> в обчисленнях правила знаходження невідомих множника, діленого, дільника</p>
<b>Просторові відношення. Геометричні фігури (протягом року)</b>	
<p><b>Узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 1-й клас</b>  Пряма, промінь, відрізок.  Многокутники: трикутник, чотирикутник, п'ятикутник, шестикутник</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>розрізняє</i> геометричні фігури — пряму, криву, промінь, відрізок; многокутники; куб; кулю;</p>
	<p><i>будує</i> прямі лінії, промені, відрізки за допомогою лінійки;  <i>пояснює</i> належність геометричної фігури до певного виду многокутників</p>
<p><b>Кути</b>  Кут. Кути многокутника.  Прямий кут.  Побудова прямого кута на аркуші в клітинку</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>має</i> уявлення про кут;  <i>показує</i> кути многокутника;  <i>розрізняє</i> кути прямі та непрямі;  <i>будує</i> прямий кут на аркуші в клітинку за допомогою лінійки</p>
<p><b>Ламана</b>  Ламана, ланки ламаної.  Довжина ламаної</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>виділяє</i> ланки ламаної;  <i>визначає</i> довжину ламаної</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><b>Многокутник</b>  Многокутник та його елементи: вершини, сторони, кути.  Позначення геометричних фігур буквами латинського алфавіту</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>розрізняє види</i> многокутників та їх елементи;  <i>позначає і називає</i> геометричні фігури буквами латинського алфавіту</p>
<p><b>Прямокутник</b>  Прямокутник та його елементи. Властивість протилежних сторін прямокутника.  Квадрат.  Побудова прямокутників</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>знає</i> визначення прямокутника, квадрата;  <i>знає</i> властивість протилежних сторін прямокутника;  <i>розуміє</i>, що квадрат — це прямокутник, у якого всі сторони рівні;  <i>вимірює</i> довжини сторін прямокутника (квадрата);  <i>будує</i> прямокутник (квадрат) на аркуші в клітинку</p>
<p><b>Коло і круг</b>  Істотні ознаки кола, круга</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>розрізняє</i> коло і круг за істотними ознаками;  <i>розуміє</i>, що коло — це замкнена крива;  <i>розуміє</i>, що круг — це частина площини, обмежена колом</p>
<b>Математичні вирази. Рівності. Нерівності (протягом року)</b>	
<p><b>Узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 1-й клас</b>  Числові рівності й нерівності.  Математичні вирази: сума і різниця.  Порівняння математичних виразів</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>розрізняє</i> рівності й нерівності;  <i>читає</i> математичні вирази (сума, різниця);  <i>знаходить</i> значення математичних виразів;  <i>порівнює</i> математичні вирази на основі порівняння їх значень;  <i>складає</i> рівності і нерівності за результатами порівняння</p>
<p><b>Математичні вирази</b>  <b>Математичні вирази: добуток та частка</b>  Запис і читання виразів, які містять знаки дій множення або ділення.  Порівняння математичних виразів</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>читає і записує</i> числові вирази, які містять знак дії множення, ділення;  <i>розуміє</i>, що знак арифметичної дії вказує на операцію, яку потрібно виконати з числами;  <i>порівнює</i> математичні вирази різними способами, в тому числі на основі перетворення суми однакових доданків у добуток, переставного закону множення;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<i>складає</i> рівності і нерівності за результатами порівняння
<p><b>Числові вирази, які містять дужки</b> Порядок виконання дій у виразах без дужок і з дужками. Читання та запис виразів, що містять дії одного або різних ступенів без дужок і з дужками; обчислення їх значень</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>розуміє</i> призначення дужок у числових виразах; <i>читає</i> і <i>записує</i> вирази з дужками; <i>застосовує</i> правило порядку виконання дій у виразах без дужок і з дужками; <i>обчислює</i> значення виразів (з дужками та без них) на 2–3 дії одного або різних ступенів</p>
<p><b>Вирази зі змінною</b> Обчислення значень виразів зі змінною на одну та дві дії</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>має уявлення</i> про змінну, вираз зі змінною; <i>розуміє</i> позначення змінної буквою; <i>розуміє</i>, що числове значення виразу зі змінною залежить від значень, яких набуває змінна; <i>знаходить</i> значення виразу при заданому числовому значенні змінної з опорою на зразок</p>
<b>Величини</b> (протягом року)	
<p><b>Узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 1-й клас</b> Довжина, маса, місткість як властивості предметів навколишнього світу. Одиниці вимірювання величин</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>має уявлення</i> про довжину, масу, місткість як властивості предметів навколишнього світу; <i>знає</i> одиниці вимірювання довжини — сантиметр, дециметр, метр і співвідношення між ними; <i>знає</i> одиницю вимірювання маси — кілограм; місткості — літр; <i>записує</i> результати вимірювання в сантиметрах, дециметрах, метрах (см, дм, м); кілограмах (кг); літрах (л)</p>
<p>Одиниця вимірювання маси — центнер. Співвідношення між одиницями вимірювання маси: кілограмом — центнером</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>знає</i> одиниці вимірювання маси (кілограм, центнер); <i>розуміє</i>, які одиниці вимірювання величини доцільно використовувати в конкретному випадку; <i>записує</i> результати вимірювання в кілограмах (кг); центнерах (ц)</p>



Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Грошові одиниці — гривня, копійка. Співвідношення між грошовими одиницями	<b>Учень (учениця):</b> <i>знає</i> грошові одиниці (гривня, копійка), співвідношення між ними; <i>записує</i> їх позначення (грн, к)
<b>Час</b> Одиниці вимірювання часу. Доба, місяць, рік. Година. Хвилина. Визначення часу за годинником. Співвідношення між одиницями часу	<b>Учень (учениця):</b> <i>знає</i> одиниці часу (доба, місяць, рік; година, хвилина); <i>знає</i> співвідношення між добою і місяцем, місяцем і роком; годиною і хвилиною; <i>визначає</i> час за годинником; <i>записує</i> результати визначення часу, використовуючи скорочені позначення (год, хв)
<b>Іменовані числа</b> Додавання і віднімання іменованих чисел, поданих в одиницях вимірювання довжини, маси, місткості. Перетворення величин, виражених в одиницях двох найменувань. Порівняння іменованих чисел, порівняння іменованого числа та суми або різниці іменованих чисел	<b>Учень (учениця):</b> <i>розуміє</i> зміст поняття «іменоване число»; <i>перетворює</i> величини, виражені в одиницях двох найменувань; <i>виконує</i> дії додавання й віднімання з іменованими числами, поданими в однакових одиницях вимірювання; <i>порівнює</i> іменовані числа, подані у одиницях довжини, маси, місткості
<b>Периметр многокутника</b> Периметр многокутника. Правило знаходження периметра прямокутника (квадрата)	<b>Учень (учениця):</b> <i>розуміє</i> поняття «периметр многокутника»; <i>застосовує</i> правило знаходження периметра прямокутника (квадрата)
<b>Сюжетні задачі (протягом року)</b>	
<b>Узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 1-й клас</b> Аналіз тексту задачі. Сутність процесу розв'язування задачі. Прості задачі. Структурна форма запису. Підготовча робота до розв'язування складеної задачі	<b>Учень (учениця):</b> <i>аналізує</i> текст задачі; <i>упорядковує</i> запис задачі: короткий запис і/або схема; розв'язання арифметичними діями з поясненням або виразом; повна відповідь; <i>розв'язує</i> прості задачі вивчених видів; <i>перевіряє</i> різними способами правильність розв'язання задачі
<b>Прості задачі</b> Задачі на знаходження третього числа за сумою двох інших; на знаходження суми трьох доданків; на розкриття змісту множення, ділення, на збільшення або	<b>Учень (учениця):</b> <i>розуміє</i> , що один і той самий вираз може бути розв'язанням безлічі сюжетів задач; <i>розв'язує</i> задачі на знаходження третього числа за сумою двох інших, на

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>зменшення числа в кілька разів, на кратне порівняння чисел. Розв'язування задач на знаходження суми трьох доданків виразом</p>	<p>знаходження суми трьох доданків, на розкриття суті множення, ділення, на збільшення або зменшення числа в кілька разів, на кратне порівняння чисел; <i>обґрунтовує</i> вибір арифметичної дії, якою розв'язується задача</p>
<p><b>Поняття складеної задачі</b> Задачі із зайвими числовими даними або з недостатчею даних. Дві послідовні прості задачі, що пов'язані за змістом. Задачі з двома запитаннями. Ознайомлення зі складеною задачею як такою, яку не можна розв'язати однією арифметичною дією</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>розрізняє</i> просту і складену задачу; <i>обирає</i> числові дані, достатні для знаходження відповіді на запитання задачі; <i>розуміє</i>, що для відповіді на запитання задачі може бракувати числових даних; <i>розуміє</i>, що не на кожне запитання задачі можна відповісти, виконавши одну арифметичну дію; <i>аналізує</i> текст складеної задачі</p>
<p><b>Розв'язування складених задач</b> Задачі на 2 дії (додавання і віднімання), які є комбінаціями простих задач вивчених видів. Задачі на 2–3 дії різних ступенів, які є комбінаціями простих задач вивчених видів. Розв'язування задач різними способами</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>знає</i> порядок роботи над складеною задачею;  <i>розв'язує</i> складені задачі на 2–3 дії, які є комбінаціями простих задач вивчених видів; <i>використовує</i> різні способи розв'язування задачі</p>
<p>Задачі міжпредметного змісту на роботу з даними</p>	<p><i>розуміє</i> інформацію з таблиць</p>
<p><b>Загальні прийоми розв'язування задач</b> Аналіз задачі. Допоміжна модель задачі: короткий запис, схематичний рисунок. Розв'язання задачі. Розв'язок. Відповідь на запитання задачі</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>виконує</i> аналіз змісту задачі: виділяє умову й запитання, числові дані й шукане, об'єкти, описані в умові задачі, ситуацію, яка описується; визначає слова-ознаки окремих відношень; <i>моделює</i> під керівництвом учителя описану в задачі ситуацію у вигляді короткого запису і/або за допомогою схематичних рисунків; <i>обґрунтовує</i> дію, за допомогою якої розв'язується проста задача; <i>здійснює</i> аналітичні міркування пошуку розв'язання складеної задачі; <i>складає</i> схему міркування пошуку розв'язання складеної задачі («дерево» міркувань);</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p><i>виділяє</i> у складеній задачі прості, <i>визначає</i> порядок їх розв'язування; <i>складає</i> усно план розв'язування задачі; <i>записує</i> розв'язання задачі арифметичними діями з поясненням, виразом; <i>записує</i> повну відповідь на запитання задачі; <i>складає</i> задачі за рисунком, схемою, виразом</p>
<p><b>Додаткові теми</b>            Раціональні способи додавання і віднімання (порозрядне додавання кількох чисел, прийом округлення кількох доданків).            Рівняння з одним невідомим. Розв'язування рівнянь способом добору; на основі правила знаходження невідомого компонента.            Нестандартні задачі, які розв'язуються способом міркувань без виконання арифметичних дій; способом добору; процесуальні задачі; задачі на опрацювання даних, отриманих у процесі спостережень подій навколишнього світу (в житті суспільства, школи, природні явища). «Магічні фігури». Математичні ребуси.            Моделювання описаної в задачі ситуації за допомогою графів або таблиць.            Задачі на конструювання геометричних фігур</p>	



## ПРИРОДОЗНАВСТВО

### Пояснювальна записка

#### Загальна характеристика навчального предмета

Програма навчального предмета «Природознавство» розроблена на основі Державного стандарту початкової загальної освіти і передбачає ознайомлення учнів з основами знань фундаментальних природничих наук, адаптованих до можливостей і особливостей дітей молодшого шкільного віку. Базовим поняттям предмета є *природа* як цілісний системний об'єкт, який визначає добір змісту, його розподіл і способи організації навчання.

**Основна мета** навчального предмета «Природознавство» в початковій школі — сприяти формуванню *природознавчої компетентності* учнів шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про неживу та живу природу, основ екологічних знань, опанування способів навчально-пізнавальної і природоохоронної діяльності, розвитку ціннісних ставлень до природи, до самого себе.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких важливих завдань:

— формування цілісної природничо-наукової картини світу, яка відображає основні закономірності у природі та місце в ній людини;

— формування елементарних уявлень і понять про об'єкти і явища природи, їх взаємозв'язки та залежності в системі «нежива природа — жива природа», «природа — людина»;

— формування способів навчально-пізнавальної й природоохоронної діяльності, які засвоюються молодшими школярами у формі розумових і практичних умінь і навичок;

— оволодіння початковими дослідницькими вміннями під час проведення практичних робіт, спостережень, дослідів;

— набуття досвіду навчально-пізнавальної й природоохоронної діяльності — здатність учня застосовувати знання, вміння і навички для розв'язання природознавчих задач та життєвих ситуацій в конкретних умовах;

— засвоєння норм морального, етичного, естетичного ставлення до природи;

— ознайомлення з традиціями шанобливого ставлення українського народу до природи.

Зміст природознавства і його структурування визначаються єдністю загальнодидактичних (гуманізація, науковості, наступності, доступності тощо) і природничих (екологічний, планетарний, українознавчий, краєзнавчий, фенологічний) принципів.

Такий підхід до розробки змісту забезпечує активність навчально-пізнавальної, природоохоронної діяльності кожного школяра.

Відповідно до базового навчального плану предмет «Природознавство» вивчається з 1 по 4 клас по дві години на тиждень. Загальний обсяг навчального часу становить 270 годин.

### **Особливості організації вивчення програмового матеріалу**

Навчально-пізнавальний процес рекомендується базувати на компетентісно орієнтованих завданнях з використанням сучасних освітніх технологій (розвиток критичного мислення та креативності, проблемний підхід, проектні технології). У навчальних цілях варто використовувати місцевий природознавчий та краєзнавчий матеріал, проводити регулярні екскурсії у природу, населеним пунктом, у краєзнавчий або природничий музей, будинок природи. Важливе значення для емоційно-естетичного сприйняття природи відіграють спостереження за природою, дидактичні ігри, уроки, проведені у формі подорожі, усного журналу, репортажу з місця подій, святкування дня Землі, води, прильоту птахів і власні дослідження, творчі завдання, екологічні акції тощо. Такі форми проведення навчальних занять позитивно впливають на емоційну сферу дитини, сприяють розвитку уяви, фантазії, мислення, уваги.

Поряд із фронтальними та індивідуальними формами роботи необхідно залучати молодших школярів до колективної діяльності (парна, групова робота) із застосуванням інноваційних методик, використанням інформаційно-комунікаційних засобів.

Урізноманітнюючи методи, прийоми і засоби навчання, першорядне значення учитель надає спостереженням у природі, власним дослідженням учнів, практичним роботам, демонстраційним і фронтальним досліддам, вирішенню ситуативних завдань, а також практичній діяльності з охорони природи.

Значна увага приділяється проектній технології, впровадження якої спрямоване на стимулювання інтересу учнів до нових знань, розвиток дитини шляхом вирішення проблем і застосування здобутих знань у конкретній практичній діяльності. Усі запропоновані проекти мають, як правило, короткотерміновий характер та інтегрований зміст.

## 2 клас

(68 годин, 2 години на тиждень)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<b>ВСТУП (1 год)</b>	
Явища природи	<b>Учень (учениця):</b> <i>має уявлення про природні явища в неживій та живій природі</i>
<b>РОЗДІЛ I. Вплив Сонця на природу і погоду на Землі (13 год)</b>	
<p>Земля і її форма. Глобус — модель Землі. Горизонт. Основні сторони горизонту.</p> <p>Обертання Землі навколо осі. Утворення тіні від непрозорих предметів. Доба.</p> <p>Рух Землі навколо Сонця. Рік. Рух Сонця по небосхилу. Вплив Сонця на сезонні явища в природі. Гномон. Термометр. Вимірювання температури.</p> <p>Вода в природі. Зміни стану води при нагріванні та охолодженні. Випаровування води та перехід водяної пари в рідкий стан. Лід. Дослідження замерзання води, властивості льоду. Різні види опадів. Колообіг води у природі.</p> <p>Утворення хмар.</p> <p>Повітря та його властивості. Вітер як рух повітря.</p> <p>Погода та її складові. Народні прикмети і передбачення погоди.</p> <p><b>Практичні завдання:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Визначення показів термометра за малюнками.</li> <li>• Вимірювання температури повітря та води.</li> <li>• Вимірювання довжини тіні від гномона.</li> </ul> <p><b>Демонстрація.</b> Зміни довжини тіні предметів у залежності від висоти джерела світла.</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> <i>має уявлення про форму Землі та її добове обертання, рух Землі навколо Сонця, сторони горизонту, колообіг води в природі;</i> <i>знає</i> тривалість доби і року, призначення гномона, складові погоди, температуру, хмари, види опадів, вітер; <i>розуміє</i> вплив Сонця на сезонні явища в природі, зміни стану води при нагріванні та охолодженні, утворення тіні від непрозорих предметів; <i>уміє</i> користуватися термометром, вимірювати довжину тіні від гномона, спостерігати за видимим рухом Сонця; <i>застосовує</i> у повсякденному житті знання про складові погоди, види опадів, передбачення погоди, полудневу висоту Сонця та її вплив на зміни температури й настання пір року</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><b>Навчальні проекти:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Які рослини і тварини допомагають людям передбачати погоду?</li> <li>• Які рослини можуть слугувати годинником?</li> </ul>	
<b>РОЗДІЛ II. Природа восени (17 год)</b>	
<p>Осінь. Осінні місяці. Планування спостережень за неживою і живою природою восени. Осінній календар погоди і природи. Спостереження за погодою. Осінні явища в неживій природі. Осінні явища в житті рослин. Однорічні та багаторічні рослини. Розмноження рослин. Поширення плодів і насіння у природі. Гриби їстівні та отруйні. Правила збирання грибів. Осінні явища в житті тварин. Комахи восени. Риби восени. Птахи восени: перелітні і осілі. Звірі восени: підготовка до зими. Взаємозв'язки між неживою природою, рослинами і тваринами восени. Праця людей восени.</p> <p><b>Практичні завдання:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Розпізнавання органів трав'янистих рослин.</li> <li>• Розпізнавання їстівних та отруйних грибів за малюнками, фотографіями.</li> </ul> <p><b>Екскурсія.</b> Спостереження за природою восени.</p> <p><b>Навчальні проекти:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Як готуються до зими тварини?</li> <li>• Як готуються до зими рослини?</li> </ul>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>має уявлення</i> про перелітних й осілих птахів своєї місцевості, про підготовку рослин і тварин до зими, розмноження рослин, життя бджіл;  <i>знає</i> назви осінніх місяців, однорічних і багаторічних рослин своєї місцевості, правила збирання грибів, причини відльоту перелітних птахів;  <i>розуміє</i> причини змін, які відбуваються в природі восени, значення плодів у розповсюдженні насіння в природі, взаємозв'язки між неживою і живою природою восени;  <i>уміє</i> цінувати красу природи восени і працю людей восени, заповнювати осінній календар погоди і природи, розрізняти органи рослин;  <i>застосовує</i> знання про отруйні й їстівні гриби своєї місцевості, ознаки осені в неживій і живій природі, осінні спостереження для вивчення природи</p>
<b>РОЗДІЛ III. Природа взимку (10 год)</b>	
<p>Зима. Зимові місяці. Ознаки зими в неживій природі. Планування спостережень за природою взимку. Погода взимку (зміна температури, хмарність, опади). Ожеледиця, заметіль. Зимовий календар погоди і природи. Народні прикмети про погоду взимку. Замерзання водойм. Утворення криги та льоду. Рослини взимку. Деревя, кущі, трав'янисті рослини взимку.</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>має уявлення</i> про зимові явища в неживій природі, зимове життя рослин і тварин, зимуючих і осілих птахів своєї місцевості;  <i>знає</i> назви зимових місяців, рослин і зимуючих та осілих птахів своєї місцевості, ознаки зими в неживій і живій природі;  <i>розуміє</i> причини настання зими, замерзання водойм, утворення криги,</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Тварини взимку. Риби взимку. Комахи взимку. Зимуючі й осілі птахи. Звірі взимку. Турбота людей про тварин взимку. Праця людей взимку.</p> <p><b>Практичне завдання.</b> Спостереження за формою сніжинок з допомогою лупи.</p> <p><b>Екскурсії:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Спостереження за природою взимку.</li> <li>• Відвідання будинку природи (відділу природи краєзнавчого музею).</li> </ul> <p><b>Навчальний проект.</b> Пташина ідальня</p>	<p>особливості зимового життя риб, комах, птахів і звірів;</p> <p><i>уміє</i> характеризувати зимові явища в неживій та живій природі, виявляти турботу про тварин взимку, цінувати красу природи і працю людей взимку, заповнювати зимовий календар погоди і природи;</p> <p><i>застосовує</i> знання народних прикмет про погоду взимку, знання про природу взимку для розв'язання навчальних і життєвих ситуацій, підгодовує птахів</p>
<b>РОЗДІЛ IV. Природа навесні (14 год)</b>	
<p>Весна та її ознаки. Весняні місяці. Планування спостережень за неживою і живою природою навесні. Погода навесні. Весняний календар погоди і природи. Ознаки весни в неживій природі. Підвищення температури повітря. Відлига. Льодохід. Повінь. Весняні явища в житті рослин. Соко рух, розвиток бруньок, цвітіння. Ранньоквітучі трав'янисті рослини. Праця людей на городах, полях та садах у рідному краї.</p> <p>Зміни в житті тварин навесні. Поява комах. Весняне життя риб. Повернення перелітних птахів. Влаштування гнізд, насиджування та виведення пташенят. Охорона птахів. Весняні зміни в житті звірів. Розмноження. Піклування про потомство.</p> <p><b>Екскурсія.</b> Спостереження за природою навесні.</p> <p><b>Навчальні проекти:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Первоцвіти — вісники весни.</li> <li>• Коли ліс дякує, а коли ображається?</li> </ul>	<p><b>Учень (учениця):</b></p> <p><i>має уявлення</i> про весняні явища в неживій природі, льодохід, весняну повінь, весняне життя рослин, соко рух у дерев, зміни у поведінці тварин;</p> <p><i>знає</i> назви весняних місяців, ознаки весни в неживій та живій природі, причини настання весняних явищ у житті комах, риб, птахів і звірів;</p> <p><i>розуміє</i> значення весняних робіт на городах, у полях та садах у рідному краї, необхідність охорони ранньоквітучих рослин, піклування птахів і звірів про своє потомство;</p> <p><i>уміє</i> характеризувати весняні явища в неживій та живій природі, розпізнавати ранньоквітучі трав'янисті рослини та перелітних птахів своєї місцевості, цінувати красу природи і працю людей навесні, заповнювати весняний календар погоди і природи;</p> <p><i>застосовує</i> народні прикмети для прогнозування погоди, знання про способи охорони рослин і тварин навесні, на практиці застосовує знання, отримані під час самостійного виконання навчальних проектів</p>
<b>РОЗДІЛ V. Природа влітку (13 год)</b>	
<p>Літо та його ознаки. Літні місяці. Планування спостережень за природою влітку. Нежива природа і погода.</p>	<p><b>Учень (учениця):</b></p> <p><i>має уявлення</i> про літні явища в неживій природі, особливості життя</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Жива природа влітку. Рослини влітку. Рослини лісу. Рослини луків та водойм. Лікарські рослини. Отруйні рослини.</p> <p>Тварини влітку. Лісові тварини. Тварини луків та водойм. Життя прісних водойм влітку. Збереження природи. Червона книга України. Рослини з Червоної книги України. Тварини з Червоної книги України. Узагальнення систематичних спостережень за Сонцем. Сонячний годинник.</p> <p><b>Екскурсія.</b> Спостереження за природою влітку.</p> <p><b>Навчальні проекти:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Книга скарг природи.</li> <li>• Лісова аптека</li> </ul>	<p>рослин і тварин влітку, сонячний годинник;</p> <p><i>знає</i> назви літніх місяців та їх ознаки, рослин лісів, луків та водойм, лікарських та отруйних рослин, тварин лісів, луків та водойм, рослин і тварин із Червоної книги України та рослин — символів України;</p> <p><i>розуміє</i> вплив Сонця на зміни в неживій і живій природі, які відбуваються впродовж року;</p> <p><i>уміє</i> узагальнювати знання, отримані під час систематичних спостережень за полудневим положенням Сонця та явищами неживої й живої природи;</p> <p><i>застосовує</i> знання та практичні навички способів збереження природи та поведінки серед природи, інформацію, отриману в процесі виконання навчальних проектів</p>



## ІНФОРМАТИКА

### Пояснювальна записка

#### Мета і завдання навчального курсу

Галузь «Технології» в інтеграції з іншими освітніми галузями є базою для успішного оволодіння молоді практичними навичками користування сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями для розв'язування життєвих та навчальних завдань.

Формування ІКТ-компетентності учнів — один із пріоритетних напрямів розвитку сучасної загальної освіти.

Програма «Інформатика» для 2–4 класів спрямована на реалізацію мети та завдань освітньої галузі «Технології», визначених у Державному стандарті початкової загальної освіти, та враховує рекомендації ЮНЕСКО «Інформатика в початковій освіті».

Курс «Інформатика» є *підготовчим курсом*, що передує більш широкому і глибокому вивченню базового курсу інформатики в середній школі, являє собою скорочений систематичний виклад основних питань науки інформатики та інформаційних технологій в елементарній формі та носить світоглядний характер.

*Метою* курсу «Інформатика» є формування і розвиток в учнів інформаційно-комунікаційної компетентності та ключових компетентностей для реалізації їх творчого потенціалу й соціалізації в суспільстві.



*Основними завданнями* курсу «Інформатика» є формування в учнів молодшого шкільного віку:

- початкових уявлень про базові поняття інформатики, зокрема, повідомлення, інформація та дані, інформаційні процеси, комп'ютер та інші пристрої, що використовуються для роботи з повідомленнями та даними, сфери їх застосування в житті сучасної людини в інформаційному суспільстві;
- початкових навичок знаходити, використовувати, створювати та поширювати повідомлення та дані, застосовуючи для цього засоби інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), зокрема, створювати графічні зображення, комп'ютерні презентації, текстові документи, шукати інформацію в мережі Інтернет, користуватися електронною поштою та ін.;
- алгоритмічного, логічного та критичного мислення;
- початкових уявлень та навичок роботи з різними програмними засобами підтримки вивчення інших предметів початкової школи, а також для розв'язування практичних завдань із цих предметів.

Цей курс розглядається як необхідний інструмент, що в сучасному суспільстві сприятиме більш успішному навчанню учнів у молодшій школі і в наступних класах, формуванню як предметних, так і ключових компетентностей, всебічному розвитку дитини молодшого шкільного віку. Інформаційно-комунікаційні технології розглядаються в курсі як об'єкт і як засіб навчання.

#### **Ключова та предметна ІКТ-компетентності навчального курсу**

Вивчення курсу «Інформатика» сприяє формуванню й розвитку в молодших школярів *ключових компетентностей*, серед яких можна виділити ІКТ-компетентність та «вміння вчитися» як здатність до самоорганізації в навчальній діяльності.

ІКТ-компетентність, як *ключова*, передбачає впевнене та критичне використання інформаційно-комунікаційних технологій та відповідних засобів для навчання, відпочинку та спілкування.

ІКТ-компетентність для даного курсу є одночасно і предметною.

У контексті початкового навчання предметна ІКТ-компетентність розглядається як здатність учня актуалізувати, відбирати, інтегрувати й застосовувати в конкретній життєвій або навчальній ситуації, в тому числі проблемній, набуті знання, уміння, навички, способи діяльності щодо використання ІКТ.

*Предметна ІКТ-компетентність* учнів виявляється у таких ознаках:

- здатність раціонально використовувати комп'ютер і комп'ютерні засоби для розв'язування завдань, пов'язаних з опрацюванням даних, їх пошуком, зберіганням, поданням і передаванням;
- готовність вирішувати інформаційні проблеми шляхом застосування засобів ІКТ та алгоритмів виконання завдань;
- здатність співпрацювати за допомогою засобів ІКТ для виконання комплексних завдань;
- вміння безпечно працювати з комунікаційними системами.

Діяльнісний вимір предметної ІКТ-компетентності пов'язаний з такими вміннями учнів молодшого шкільного віку:

*Технологічні:* вмикає та вимикає комп'ютер; вибирає об'єкти та перемищує їх з використанням маніпулятора миші; виконує операції над об'єктами, зокрема, над вікнами, файлами, папками; запускає програму на виконання та завершує роботу з нею; використовує клавіатуру для введення символів, слів, речень, текстів; знає призначення графічного редактора, створює елементарні малюнки та змінює значення властивостей створених малюнків; планує процес створення простих презентацій на 3–5 слайдів на підтримку власної проектної діяльності під керівництвом учителя.

*Телекомунікаційні:* має уявлення про спільноти та електронне спілкування; виконує простий пошук в Інтернеті зображень і текстів за вказаною темою; зберігає результати пошуку; має уявлення про коло веб-сторінок для дітей, називає окремі дитячі сайти; запускає на виконання програму-браузер; відкриває у вікні браузера визначену сторінку, використовує меню закладок; орієнтується на головній сторінці дитячого веб-сайту.

*Алгоритмічні:* складає алгоритми дій з повсякденного життя, з використанням матеріалу навчальних предметів (математики, української мови тощо); розрізняє істинні та хибні висловлювання, наводить приклади; формулює висловлювання з логічним слідуванням; аналізує зміст завдань на складання алгоритму для виконавців; формулює команди для виконавця, прогнозує очікуваний результат; шукає варіанти виконання завдань, обирає та обґрунтовує варіанти виконання завдання; розрізняє алгоритмічні структури (слідування, повторення, розгалуження); створює та виконує алгоритми з повторенням у визначеному середовищі.

У результаті засвоєння предметного змісту навчального курсу «Інформатика» учні мають виявляти такі показники *вміння вчитися*:

- розуміти мету навчальної діяльності, визначати завдання для її досягнення;
- відбирати або знаходити потрібні знання, способи для розв'язування різних типів навчальних і життєвих задач (як типових, так і нестандартних, творчих);
- генерувати різні способи розв'язування задачі, проблеми;
- актуалізувати й відтворювати потрібну інформацію, доповнювати, перетворювати її;
- аналізувати навчальні об'єкти, групувати та класифікувати об'єкти за певними ознаками;
- співпрацювати у різних групах для виконання комплексних завдань (наприклад, участь у проектах, творчих роботах тощо), які вимагають застосування різних компетентностей, готовності до продуктивної праці.

### **Структура навчальної програми**

Курс «Інформатика» розрахований на 105 годин (по 35 годин у кожному класі з розрахунку 1 година на тиждень за рахунок інваріантної частини навчального плану).

Програма побудована лінійно-концентрично. Зміст понять поступово розширюється і доповнюється. Концентричність передбачає повернення до подання та опрацювання інформаційних даних (текстових, графічних, числових) за допомогою різних програмних середовищ. Лінійність

має за мету ознайомити учнів на **пропедевтичному** етапі вивчення базового курсу «Інформатика» з простими редакторами тексту, графіки, презентацій. Поняття інформаційних процесів та їх використання у навчальному процесі розширюється і доповнюється в кожному класі. Таким чином забезпечується поступове нарощування складності матеріалу, його актуалізація, повторення, закріплення, що сприяє формуванню ключових та предметних компетентностей і способів діяльності на вищому рівні узагальнення.

У програмі конкретизовано *зміст навчального матеріалу* за кожним класом і подано відповідні вимоги до навчальних досягнень учнів.

Програмою встановлена послідовність тем курсу, яка дозволяє при вивченні кожного з розділів використовувати знання і вміння, набуті при вивченні попередніх розділів. Вчитель може змінювати порядок вивчення і обсяг тем курсу залежно від рівня підготовки учнів і технічного оснащення школи, вибудовуючи в такий спосіб найбільш доречну для конкретного навчального закладу або класу траєкторію навчання. Водночас, змінюючи порядок тем курсу, вчитель не може порушувати порядок викладання тем, між якими є суттєві змістові залежності.

Програмою передбачено резерв часу, який можна додатково використати на вивчення тем курсу, а також для виконання додаткових навчальних проєктів, проведення інтелектуальних конкурсів та творчих змагань в кінці кожного семестру або навчального року.

Наприкінці кожного навчального року, а також на початку 3 і 4 класу передбачені години для повторення й систематизації набутих знань.

### **Характеристика змісту навчання**

На початковому етапі відбувається ознайомлення учнів зі складовими частинами комп'ютера, їхнім призначенням, а також застосуванням комп'ютерів у різних сферах сучасного інформаційного суспільства. Спочатку (2-й клас) пропонується продемонструвати учням основні складові комп'ютера, такі як системний блок, клавіатура і миша, монітор і принтер, повідомити про їх призначення, виробити навички використання миші та клавіатури за допомогою програм-тренажерів та розвиваючих програм. На другому етапі (3-й клас) передбачається оглядове ознайомлення учнів із пам'яттю і процесором як пристроями, що забезпечують зберігання і опрацювання даних, тобто реалізацію інформаційних процесів з використанням комп'ютера. На наступних етапах, працюючи з різними програмами, учні закріплюють знання про складові комп'ютера та розширюють уявлення про галузі його застосування для опрацювання інформаційних даних. У 2-му класі важливо навчити дітей правильно та швидко вводити літери, цифри й розділові знаки з клавіатури, а на кінець курсу учні мають досягти певної швидкості в клавіатурному введенні даних. Для цього необхідно передбачити систематичну роботу учнів з клавіатурним тренажером, розвиваючими та навчальними програмами при організації практичної складової уроку.

Розкриття програмового матеріалу про *інформацію та інформаційні процеси* починається з ознайомлення учнів з поняттями *повідомлення, інформація, дані*. Поняття *повідомлення, інформація та дані* учні мають

розуміти на інтуїтивному рівні, вміти наводити приклади повідомлень, розуміти, що повідомлення передають інформацію: відомості про предмети, живі істоти і явища оточуючого світу. При ознайомленні учнів з інформаційними процесами спочатку пропонується розглянути ті, що зустрічаються в життєдіяльності людини, і лише потім — інформаційні процеси, що реалізуються з використанням комп'ютера. Розуміння інформаційних процесів має відбуватися також на інтуїтивному рівні. Не доцільно вимагати від учнів точних означень всіх теоретичних понять, які розглядаються при вивченні змісту навчального предмета. Учні мають ознайомитися з ними на рівні розуміння, яке може полягати у наведенні ними відповідних прикладів зі свого життя та навколишнього світу. Важливо, щоб учні мали уявлення про те, що людина постійно зустрічається в житті з кожним із зазначених інформаційних процесів і може при цьому використовувати комп'ютер чи інші пристрої для роботи з повідомленнями та даними. Це сприятиме формуванню цілісної наукової картини світу, підкреслюючи на доступних учням прикладах роль інформаційних процесів у суспільстві, біологічних та технічних системах.

У рамках навчального предмета розглядаються поняття об'єкта, властивостей об'єктів і значень цих властивостей. Учні мають наводити із власного життя приклади різних об'єктів, їхніх властивостей і значень цих властивостей, впорядковувати та групувати об'єкти на основі значень властивостей, мати уявлення про вплив значень властивостей об'єктів на подальше їх використання та опрацювання. Учні повинні розуміти, що будь-яка операція над об'єктом полягає в змінненні значення однієї з його властивостей або значень групи його властивостей. При цьому доцільно знайомити учнів як з конкретними об'єктами та їх образами, так із відповідними абстрактними поняттями. Учні мають розглядати складні об'єкти як набір більш простих, кожен з яких виконує свою роль для функціонування об'єкта в цілому, розглядати вплив змін в одній із складових на цілу систему. Школярі вчать будувати складні об'єкти із запропонованих частин, в тому числі самостійно доповнюючи з відсутніх компонентів.

Об'єктний підхід має пронизувати навчання теоретичного та практичного матеріалу всіх змістових ліній курсу.

*Вивчення програмового матеріалу про використання інформаційних технологій* починається з ознайомлення учнів з графічним редактором, редактором комп'ютерних презентацій, текстовим редактором та формування навичок створювати та редагувати різноманітні об'єкти, здійснювати над ними типові операції зі зміни значень властивостей. Передбачається, що учні матимуть змогу працювати в спеціально створених для навчання дітей молодшого шкільного віку графічних та текстових редакторах, які не вимагатимуть від них ознайомлення зі складним багатофункціональним інтерфейсом. У ході реалізації цієї змістової лінії учні мають навчитися створювати й редагувати найпростіші графічні зображення, невеликі комп'ютерні презентації (3–5 слайдів), зокрема фотоальбоми, невеликі текстові документи (до 10 рядків) з прозовим і віршованим текстом, із вставленими графічними зображеннями, уміти виділяти фрагменти тексту, виконувати елементарні дії з редагування

й форматування виділених фрагментів. Опанування першими навичками роботи із текстовими фрагментами, редагування і форматування тексту учнями передбачається в середовищі графічного редактора та редактора комп'ютерних презентацій, а не в звичному текстовому редакторі, оскільки робота з зображеннями та презентаціями є більш цікавою для учнів цієї вікової групи, ніж робота із звичайними текстами. Сформовані елементарні навички створення презентацій дозволять учням вже на перших кроках опанування змісту курсу створювати презентації до навчальних проєктів, подавати результати своєї навчальної діяльності з інших навчальних предметів.

*Комунікаційні технології* опановуються учнями у процесі ознайомлення з поняттям комп'ютерної мережі (локальної і глобальної) та можливими напрямками її використання в житті людини. Основну увагу приділено набуттю учнями початкових практичних навичок використання глобальної мережі Інтернет для пошуку необхідних текстових даних і зображень, їх перегляду і збереження, виконання інтерактивних завдань он-лайн на підтримку навчальних предметів, електронного листування при дотриманні вимог безпечної роботи дітей в Інтернеті. Із пошуком даних в Інтернеті пропонується знайомити учнів на прикладі пошуку графічних зображень та наступного їх збереження з метою подальшого опрацювання за допомогою графічного редактора та редактора комп'ютерних презентацій. Пошук текстових повідомлень доцільно використовувати для ознайомлення з їх вмістом, а також для копіювання фрагментів тексту в презентації та текстові документи. Важливо, щоб учні зрозуміли на інтуїтивному рівні головні особливості роботи з інформаційними джерелами та почали використовувати відповідні навички та знання при вивченні інших навчальних предметів. І навпаки, необхідно добирати зміст прикладів та вправ, що використовуватимуться на уроках курсу «Сходинки до інформатики», який відображатиме зміст навчання учнів з математики, мов та інших навчальних предметів. Важливим є задоволення пізнавальних інтересів учнів, підтримка їх творчої ініціативи та прагнення до освоєння нових комунікаційних технологій, що створюватиме відчуття доступності в постійному оновленні своїх компетентностей.

Для формування міжпредметних компетенцій, особливо з курсом математики, у рамках пропедевтичного курсу програмою передбачено вивчення питань, пов'язаних з алгоритмами та їхніми виконавцями. У результаті ознайомлення з ними учні повинні розуміти на інтуїтивному рівні (а не на рівні строгих означень) поняття виконавця, його середовища, команди, системи команд виконавця, алгоритму, отримати перші уявлення про основні алгоритмічні структури, зокрема, слідування, розгалуження та повторення, навчитися виконувати готові алгоритми, а також складати прості алгоритми для виконавців, які працюють у певному зрозумілому для відповідної вікової категорії комп'ютерному середовищі, використовуючи просту систему їхніх команд. Головною метою вивчення алгоритмів є вміння розв'язувати значущі для учнів задачі з їхнього повсякденного життя, застосовуючи алгоритмічний підхід: уміння планувати послідовність дій для досягнення цілей, передбачати

можливі наслідки; розв'язувати задачі, для яких відповіддю є не число або твердження, а опис послідовності дій, створення моделі, схеми, графіка тощо.

У програмі передбачено окремі години для роботи з програмами на підтримку вивчення навчальних предметів школи I ступеня. Крім того, доцільно використовувати на уроках різноманітні програми для розвитку логічного та критичного мислення, пам'яті, просторової та творчої уяви учнів. Учителі, враховуючи особливості навчання та реалізацію міжпредметних зв'язків, навчальні потреби та особливості учнів, можуть розподілити години на вивчення теми «Комп'ютерна підтримка вивчення навчальних предметів» протягом навчального року.

### Характеристика умов навчання

Успішне впровадження навчального курсу «Інформатика» залежить від обов'язкової саме для нього складової — *стандарту можливостей для навчання*, в якому зазначаються обов'язкові *умови та ресурси*, потрібні для реалізації державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів молодшого шкільного віку.

При вивченні курсу «Інформатика» кожний урок проводиться із використанням комп'ютерів. Тому на кожному уроці класи діляться на підгрупи так, щоб кожен учень був забезпечений індивідуальним робочим місцем за комп'ютером, але не менше 8 учнів у підгрупі.

Згідно з санітарно-гігієнічними нормами час роботи учнів за комп'ютером на одному уроці не повинен перевищувати 15 хвилин. Увесь інший час уроку учні працюють без комп'ютера, знайомляться із загальними теоретичними положеннями курсу «Сходинки до інформатики», повторюють і закріплюють вивчений матеріал, виконують вправи на розвиток уваги, алгоритмічного, логічного та критичного мислення, творчих здібностей тощо.

Для практичної роботи учнів за комп'ютером можна використовувати програми з наявного у школі навчального програмного забезпечення та середовища, які адаптовані для навчання дітей молодшого шкільного віку.

Перелік необхідних *програмних засобів*:

- операційна система;
- програми на розвиток логічного та критичного мислення;
- розвиваючі програми;
- комп'ютерні програми на підтримку вивчення української мови, іноземної мови, математики, образотворчого мистецтва, музики тощо;
- клавіатурний тренажер;
- тренажер миші;
- графічний редактор;
- текстовий процесор;
- редактор презентацій;
- середовище виконання алгоритмів.

Види діяльності, які слід реалізовувати в процесі вивчення курсу, — ігрова, навчально-ігрова, практичне експериментування, конструювання, художня діяльність, дослідження, співпраця в парі, групова взаємодія.

З метою оцінювання індивідуальних досягнень учнів може бути використаний метод оцінювання портфоліо. Таке оцінювання передбачає визначення критеріїв для включення учнівських напрацювань до портфоліо; форми подання матеріалу; спланованість оцінного процесу; елементи самооцінки з боку учня тощо.

Пропонується проводити оцінювання на базі портфоліо учня: *портфоліо розвитку та демонстраційне портфоліо*.

## 2 клас

35 годин (1 година на тиждень)

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><b>Комп'ютери та їх застосування</b> (3 год)</p> <p>Сучасні комп'ютери та їх застосування. Правила поведінки і безпеки життєдіяльності (БЖ) в комп'ютерному класі</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> має уявлення про сфери застосування сучасних комп'ютерів; розуміє призначення комп'ютера; наводить приклади використання сучасних комп'ютерів у різних сферах діяльності людини; називає пристрої, що використовуються для обчислення, опрацювання текстів, зображень, передавання повідомлень; знає правила поведінки і БЖ при роботі з комп'ютером; дотримується правил поведінки і БЖ при роботі з комп'ютером</p>
<p><b>Основні складові комп'ютера. Початкові навички роботи з комп'ютером</b> (9 год)</p> <p>Складові комп'ютера (системний блок, пристрої введення (миша, клавіатура), пристрої виведення (монітор, принтер)).</p> <p>Підготовка комп'ютера до роботи. Коректне завершення роботи з комп'ютером.</p> <p>Поняття про програму <b>Робочий стіл</b>. Запуск програми навиконання з <b>Робочого столу</b>. Вікно програми. Завершення роботи з програмою.</p> <p>Миша.</p> <p>Наведення вказівника, вибір об'єктів, переміщення об'єктів, подвійне клацання.</p>	<p><b>Учень (учениця):</b> називає складові комп'ютера (системний блок, монітор, клавіатура та миша, принтер); розуміє призначення основних складових комп'ютера; має уявлення про програму <b>Робочий стіл</b>, значки; знає порядок вмикання та вимикання комп'ютера; вмикає комп'ютер; завершує роботу з комп'ютером коректно; наводить вказівник на об'єкти, які знаходяться на <b>Робочому столі</b> або у вікні виконання програми; вибирає об'єкти одинарним клацанням лівої кнопки миші;</p>

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p>Робота з програмами на розвиток логічного мислення та відпрацювання навичок роботи з мишею. Клавіатура. Клавіатура комп'ютера. Призначення основних клавіш</p>	<p><i>перетягує</i> об'єкти за допомогою миші; <i>використовує</i> подвійне клацання лівої кнопки миші; <i>використовує</i> значки на <b>Робочому столі</b> для запуску програм; <i>коректно завершує</i> роботу з програмою; <i>розрізняє</i> різні групи клавіш клавіатури комп'ютера та їх призначення; <i>вводить</i> окремі символи та слова у середовищі клавіатурного тренажера за допомогою клавіатури</p>
<p><b>Поняття про повідомлення, інформацію та інформаційні процеси</b> (4 год)  Поняття про повідомлення. Сприйняття людиною повідомлень. Інформація. Інформаційні процеси: отримання, зберігання, опрацювання і передавання повідомлень.  Різні пристрої, що використовуються для роботи з повідомленнями</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>має уявлення</i> про повідомлення та інформацію;  <i>має уявлення</i> про використання повідомлень людиною;  <i>розуміє</i>, за допомогою яких органів чуттів людина сприймає повідомлення; <i>має уявлення</i> про призначення різних пристроїв, що використовуються людиною для роботи з повідомленнями (телефон, диктофон, смартфон, факс, плеєр, калькулятор, фотокамера, кінокамера, GPS-навігатор, телевізор, комп'ютер та ін.);  <i>розрізняє</i> пристрої за їх призначенням щодо виконання інформаційних процесів;  <i>розуміє</i>, що повідомлення можна отримати, зберегти, опрацювати і передати; <i>наводить приклади</i> роботи з повідомленнями на основі ситуацій зі шкільного життя;  <i>розрізняє інформаційні процеси</i> (отримання, зберігання, опрацювання і передавання повідомлень)</p>
<p><b>Історія обчислювальних пристроїв</b> (3 год)  Короткі історичні відомості про засоби обчислення. Коротка історія створення комп'ютера.  Робота з програмами на розвиток логічного мислення</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>називає</i> пристрої, які використовували для обчислення в давнину і які використовують у наш час;  <i>пояснює</i>, як застосовуються різноманітні засоби обчислення;  <i>використовує</i> мишу для роботи з прикладними програмами</p>



Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><b>Об'єкти. Графічний редактор (8 год)</b>  Об'єкти. Властивості об'єктів, значення властивостей.  Графічний редактор. Створення об'єктів в середовищі графічного редактора, змінення значень їх властивостей. Комбінування об'єктів, створення зображень. Додавання тексту.  Збереження зображень. Відкриття збережених зображень у редакторі</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>має уявлення</i> про об'єкти та їх властивості, значення властивостей;  <i>наводить приклади</i> об'єктів, властивостей об'єктів, значень властивостей об'єктів;  <i>розуміє</i> призначення графічного редактора;  <i>запускає</i> графічний редактор на виконання;  <i>розуміє</i> призначення інструментів середовища графічного редактора;  <i>має уявлення</i> про можливості використання палітри кольорів у середовищі графічного редактора;  <i>використовує</i> палітри кольорів у середовищі графічного редактора;  <i>створює</i> прості графічні об'єкти та їх комбінації;  <i>змінює</i> значення властивостей об'єктів в середовищі графічного редактора;  <i>застосовує</i> інструменти середовища графічного редактора для створення зображень за власним задумом;  <i>додає</i> текст до створених зображень;  <i>поєднує</i> текстові та графічні об'єкти в середовищі графічного редактора;  <i>зберігає</i> зображення на <b>Робочому столі</b> або в папці, встановленій за замовчуванням;  <i>відкриває</i> в середовищі графічного редактора збережені зображення</p>
<p><b>Комп'ютерна підтримка вивчення навчальних предметів (6 год)</b>  Робота з комп'ютерними програмами на підтримку вивчення української мови, іноземної мови, математики, образотворчого мистецтва, музики тощо.  Робота з розвиваючими програмами</p>	<p><b>Учень (учениця):</b>  <i>розуміє</i> правила роботи з комп'ютерними програмами підтримки вивчення навчальних предметів;  <i>застосовує</i> правила роботи з комп'ютерними програмами підтримки вивчення навчальних предметів</p>
<p><b>Повторення і систематизація навчального матеріалу. Резервний час (2 год)</b></p>	<p><i>працює</i> з комп'ютерними програмами підтримки вивчення навчальних предметів</p>



## ЗМІНИ, ВНЕСЕНІ ДО НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ



### УКРАЇНЬСЬКА МОВА

#### Пояснювальна записка

*Замінено текст розділу:*

#### IV. Соціокультурна змістова лінія

Реалізація змісту соціокультурної лінії передбачає загальнокультурний розвиток молодших школярів і підготовку їх до життєдіяльності в українському соціумі. Загальнокультурний розвиток здійснюється шляхом використання в процесі навчання української мови народознавчого матеріалу; текстів, у яких розкриваються сторінки історичного минулого України; інформації про відомих українців минулого і сьогодення; підготовки і залучення дітей до проведення народних та релігійних свят, обрядів, ознайомлення з історією їх виникнення; використання текстів на морально-етичну тематику для побудови переказів, репродукцій картин для написання творів за картиною тощо.

Підготовка до життя в українському соціумі передбачає засвоєння учнями назви рідної держави та її столиці, ознайомлення з державними символами України, усвідомлення значення державної мови, якою в нашій державі є українська, виховання патріотичних почуттів, толерантне ставлення до інших націй, які проживають в Україні, та їхніх мов.

Належне місце на уроках української мови повинно займати використання краєзнавчого й особливо лінгвокраєзнавчого матеріалу. У процесі опрацювання малих фольклорних форм доцільно пропонувати школярам записувати усталені вирази, прислів'я, приказки, співанки, які використовують у своєму мовленні мешканці рідного краю. Для побудови зв'язних висловлювань варто вибирати тематику, пов'язану з рідною місцевістю: складати описи рідної природи, писати про події і людей того міста чи села, в якому діти проживають, тощо.

З метою формування культури поведінки в сім'ї доцільно ознайомлювати учнів з українськими традиціями в родинних стосунках, традиційними формами звертання членів родини один до одного, зі ставленням до старших і молодших членів сім'ї.

Для забезпечення успішної адаптації в шкільному середовищі дітей потрібно вчити спілкуватися з учителями, однокласниками, старшими і молодшими школярами, обслуговуючим персоналом школи; дотримуватись правил поведінки на уроці і перерві, у класі, коридорі, спортзалі, їдальні, актовій залі, на стадіоні, подвір'ї школи тощо.

На уроках української мови варто готувати молодших школярів до виконання соціальних ролей: читача бібліотеки, глядача театру чи кінотеатру, покупця, пішохода, пасажира, перехожого, відвідувача різноманітних культурних заходів та ін. З цією метою слід використовувати тексти, у яких йдеться про поведінку людей у громадських місцях, з обов'язковим аналізом дій персонажів текстів. З метою вправлення учнів у правильному і доречному використанні формул мовленнєвого етикету та формування в молодших школярів етики спілкування доцільно пропонувати складати діалоги за ситуативними малюнками, словесно описаними ситуаціями на теми: «У театрі», «На виставці», «У магазині», «На вулиці», «У транспорті», «В їдальні», «У гостях» і подібні.

*на:*

#### IV. Соціокультурна змістова лінія

Соціокультурна змістова лінія передбачає загальнокультурний розвиток молодших школярів та підготовку їх до життєдіяльності в українському соціумі й реалізується через виховну мету уроків української мови шляхом використання текстів такої тематики (тематика текстів не розписана по класах, але передбачає її використання з урахуванням вікових особливостей і потреб учнів відповідного класу).

**Сім'я:** повага до старших членів родини, допомога їм, професії батьків, сімейні свята, культура прийому гостей, сімейний відпочинок (подорожі, пікніки, екскурсії тощо), дозвілля, заняття за інтересами, режим дня, самообслуговування, турбота про здоров'я, загартування, заняття спортом, гігієнічні вимоги до користування телевізором, комп'ютером.

**Школа:** ставлення до школи, повага до вчителів, дружні стосунки з однокласниками, взаємодопомога, дружба, ставлення до новачків у класі, шкільні свята й традиції, шкільна бібліотека, шкільні гуртки, інші позакласні заходи.

**Громадські місця:** правила етикетної поведінки в транспорті, магазині, поліклініці, аеропорту, кінотеатрі, музеї, зоопарку, цирку, на вулиці, ігрових майданчиках, вокзалі, екскурсії, виставці, концерті, під час спілкування мобільним телефоном, правила поведінки зі знайомими й незнайомими людьми різного віку й статусу.

**Рідний край:** назва рідного міста чи села, вулиці, річки, природа рідного краю, поведінка на природі, турбота про природу, історичне минуле, визначні місця, відомі люди, традиції, добрі справи для рідного краю.

**Батьківщина:** назва, державні символи, розташування України в Європі, Україна — спільний дім для всіх народів, які її населяють, роль української мови як державної, державні свята, події історичного минулого, відомі люди минулого й сьогодення, українські національні символи, традиції, народні свята, дитячі фольклорні твори, повага до людей інших національностей, їхніх звичаїв і традицій.

Розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
<b>Мовленнєва змістова лінія</b>		
Писемне мовлення	<b>Вилучено:</b> Обговорення письмових робіт у парах, невеликих групах; формування вміння бачити позитивне в роботі, давати поради щодо її доопрацювання, уміння вдосконалювати написане	<b>Вилучено:</b> <i>бере участь</i> (робота в парах, групах) в обговоренні навчальних текстів та складених самостійно іншими учнями з метою редагування, удосконалення тексту
<b>Мовна змістова лінія</b>		
Слово	<b>Вилучено:</b> Практичне ознайомлення із <b>приймениками</b> , їх роллю в реченні	<b>Вилучено:</b> <i>упізнає</i> в реченні, тексті загальноновживані прийменники, використовує їх у мовленні
Речення	<b>Змінено:</b> Об'єднання двох простих речень в одне складне — за зразком, без використання термінів. <b>на:</b> Об'єднання двох простих речень в одне складне – за зразком, без уживання термінів (в усному мовленні)	<b>Змінено:</b> <i>об'єднує з допомогою вчителя</i> або в колективній роботі два прості речення в одне складне <b>на:</b> <i>об'єднує</i> за допомогою вчителя або в колективній роботі два прості речення в одне складне (в усному мовленні)
Текст		<b>Вилучено:</b> <i>добирає</i> заголовок, відповідний темі або меті тексту
Мова і мовлення	<b>Вилучено:</b> Українська мова і споріднені з нею мови. Спостереження за звучанням, написанням і значенням слів у споріднених мовах. Старі і нові слова в мові. Поповнення мови новими словами. Практичне ознайомлення із словами-звертаннями	<b>Вилучено:</b> <i>розрізняє</i> на слух та під час читання висловлювання українською мовою та висловлювання іншими, у т. ч. спорідненими, мовами;  <i>вживає</i> у своєму мовленні і спілкуванні слова-звертання

Розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
Слова, значення, вимову і написання яких учні протягом навчального року мають запам'ятати	<b>Замінено:</b> <i>портфель</i> <b>на:</b> <i>ранець</i> <b>Вилучено:</b> <i>шофёр, ясен</i>	
Графічні навички письма. Техніка письма. Культура оформлення письмових робіт	<b>Вилучено:</b> Зображення таблиці	<b>Вилучено:</b> <i>вписує</i> слова у накреслену самостійно таблицю
<b>Соціокультурна змістова лінія</b>		
Зміст соціокультурної змістової лінії представлено у вигляді рекомендованої тематики текстів, на матеріалі яких повинен реалізуватися зміст мовленнєвої та мовної ліній і перенесено до пояснювальної записки		



## ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

### 2 клас

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у вимогах до результатів навчання
<b>Формування і розвиток навички читання</b> Усвідомленість читання	<b>Вилучено:</b> <i>виявляє уміння</i> смислової здогадки під час виконання спеціальних вправ; <b>Замінено:</b> <i>прогнозує</i> орієнтовний зміст тексту, окремих його частин за заголовком, ілюстраціями і т. ін. <b>на:</b> прогнозує орієнтовний зміст тексту за ілюстраціями <b>Замінено:</b> <i>дотримується</i> пауз, обумовлених розділовими знаками у тексті, ритмікою тексту <b>на:</b> <i>дотримується</i> пауз, обумовлених розділовими знаками у тексті

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у вимогах до результатів навчання
<p><b>Літературо-знавча пропедевтика</b> Тема та основна думка твору Сюжет і композиція Герой, персонаж твору</p> <p>Автор твору</p> <p>Мова художнього твору</p>	<p><b>Вилучено:</b> <i>виділяє</i> в тексті подію, випадок, епізод;</p> <p><b>Замінено:</b> <i>усвідомлює</i> наявність персонажа (низки персонажів) як дійової особи (дійових осіб) у будь-якому епічному творі; <i>розрізняє</i> їх за характером поведінки, вчинків (позитивні, негативні і т. ін.)</p> <p><b>на:</b> <i>усвідомлює</i> наявність персонажа (низки персонажів) як дійової особи (дійових осіб) у епічному творі; <i>розрізняє</i> їх за вчинками (позитивними, негативними т. ін.)</p> <p><b>Вилучено:</b> <i>виявляє розуміння</i> того, що кожний авторський твір написаний на ту чи іншу тему;</p> <p><b>Вилучено:</b> <i>пояснює</i> зображувальні можливості художнього слова як засобу створення художнього образу: людини, природи, тварини</p>
<p><b>Досвід читацької діяльності</b> Дитячий ігровий фольклор</p> <p>Загадка</p> <p>Вірш</p> <p>Оповідання</p>	<p><b>Замінено:</b> <i>пояснює</i> (на елементарному рівні) функції (призначення) жанрів дитячого ігрового фольклору, їх ритмічну будову, способи виконання; <i>правильно їх називає</i></p> <p><b>на:</b> <i>пояснює</i> (на елементарному рівні) функції (призначення) жанрів дитячого ігрового фольклору, способи виконання; <i>правильно їх називає</i></p> <p><b>Вилучено:</b> <i>пояснює</i> образний, асоціативний характер опису предмета, який слід відгадати;</p> <p><b>Замінено:</b> <i>виявляє практично</i> ознаки віршованого тексту: графічну форму, наявність рими, ритму</p> <p><b>на:</b> <i>виявляє практично</i> ознаки віршованого тексту: графічну форму, наявність рими</p> <p><b>Замінено:</b> <i>виявляє розуміння</i> авторського ставлення до персонажів, їхніх вчинків</p> <p><b>на:</b> <i>виявляє розуміння</i> авторського ставлення до персонажів, їхніх вчинків (за допомогою вчителя);</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у вимогах до результатів навчання
Первинний аналіз	<b>Вилучено:</b> <i>розрізняє</i> у тексті відоме і невідоме; <i>розуміє запитання</i> вчителя;
Поглиблений аналіз	<b>Замінено:</b> <i>самостійно виділяє</i> істотні ознаки явища, події, персонажів; <i>розуміє роль заголовка</i> у сприйманні тексту
Структурний аналіз	<b>на:</b> <i>виділяє</i> істотні ознаки явища, події, персонажів (за допомогою вчителя); <i>розуміє роль заголовка</i> у сприйманні тексту (за допомогою вчителя)
Засоби художньої виразності	<b>Вилучено:</b> <i>уміє відтворити</i> текст за планом
	<b>Замінено:</b> <i>уміє</i> передавати свої враження, почуття від прочитаного у зв'язних висловлюваннях (твори-мініатюри, описи); <i>уміти визначати</i> емоційний настрій твору (з допомогою вчителя)
	<b>на:</b> <i>уміє</i> передавати свої враження, почуття від прочитаного у зв'язних висловлюваннях; <i>уміти визначати</i> настрій твору (за допомогою вчителя)



## МАТЕМАТИКА

### 2 клас

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
<b>Числа. Дії з числами</b>		
Узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 1-й клас Нумерація чисел першої сотні		<b>Замінено:</b> <i>розуміє</i> , що числа в межах 100 можна утворити різними способами; <i>виконує</i> арифметичні дії на основі десяткової нумерації
		<b>на:</b> <i>має уявлення</i> про утворення чисел в межах 100; <i>виконує</i> арифметичні дії на основі десяткової нумерації з опорою на зразок, таблицю тощо

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
<p><b>Арифметичні дії додавання й віднімання без переходу через розряд</b></p>	<p><b>Вилучено:</b>  Назви компонентів і результатів дій додавання і віднімання. Прийоми додавання і віднімання у межах 10.  Сполучний закон додавання.  <b>Замінено (укладено в іншому порядку):</b>  Знаходження невідомого компонента.  Переставний закон додавання.  Взаємозв'язок дій додавання і віднімання.  <b>на:</b>  Взаємозв'язок дій додавання і віднімання.  Знаходження невідомого компонента дій додавання і віднімання.  Переставний закон додавання</p>	<p><b>Вилучено:</b>  <i>розуміє</i> зміст арифметичних дій додавання і віднімання;  <i>виконує</i> арифметичні дії на основі властивостей додавання і віднімання числа нуль;  <i>розуміє</i> сутність сполучного закону додавання, <i>застосовує</i> його в обчисленнях;  <b>Замінено:</b>  <i>знає</i> назви компонентів і результатів дій додавання й віднімання;  <i>застосовує</i> в обчисленнях правила знаходження невідомих компонентів дій додавання і віднімання;  <i>застосовує</i> в обчисленнях переставний закон додавання та взаємозв'язок між діями додавання і віднімання в обчисленнях;  <i>розуміє</i> сутність сполучного закону додавання, <i>застосовує</i> його в обчисленнях;  <i>володіє</i> обчислювальними навичками додавання і віднімання чисел без переходу через десяток у межах 100  <b>на:</b>  <i>розуміє</i> сутність взаємозв'язку дій додавання і віднімання;  <i>використовує</i> у мовленні назви компонентів і результатів дій додавання й віднімання;  <i>застосовує</i> в обчисленнях правила знаходження невідомих компонентів дій додавання і віднімання;  переставний закон додавання та взаємозв'язок між діями додавання і віднімання з опорою на зразок;  <i>коментує</i> в процесі виконання обчислень спосіб додавання і віднімання частинами, спосіб порозрядного додавання і віднімання;  <i>володіє</i> обчислювальними навичками додавання і віднімання чисел без переходу через десяток у межах 100</p>



Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
<p><b>Додавання і віднімання чисел у межах 100 з переходом через розряд</b></p>	<p><b>Замінено:</b>          Прийоми додавання і віднімання чисел з переходом через десяток у межах 20  <b>на:</b>          Способи додавання і віднімання чисел з переходом через десяток у межах 20</p>	<p><b>Замінено:</b>  <i>розуміє</i> сутність властивостей додавання суми до числа, віднімання суми від числа та числа від суми;  <i>розуміє</i> сутність прийомів додавання і віднімання одноцифрових чисел частинами;  <i>застосовує</i> переставний і сполучний закони додавання, правила віднімання суми від числа, віднімання числа від суми  <b>на:</b>  <i>розуміє</i> сутність способів додавання і віднімання одноцифрових чисел частинами;  <i>розуміє</i> сутність властивостей додавання суми до числа, віднімання суми від числа та числа від суми;  <i>застосовує</i> переставний закон додавання, правила віднімання суми від числа, віднімання числа від суми в обчисленнях  <b>Вилучено:</b>  <i>добирає</i> доцільний спосіб обчислення для конкретного випадку</p>
<p><b>Таблиці додавання і віднімання</b></p>	<p><b>Вилучено:</b>          Залежність результатів арифметичних дій від зміни одного з компонентів при сталому іншому компоненті.  <b>Замінено:</b>          Прийом округлення.  <b>на:</b>          Додавання і віднімання чисел з переходом через десяток в межах 20 способом округлення</p>	<p><b>Вилучено:</b>  <i>розуміє</i> залежність результатів дій додавання і віднімання від зміни одного з компонентів;  <b>Замінено:</b>  <i>обирає</i> доцільний спосіб обчислення для конкретного випадку  <b>на:</b>  <i>розуміє</i> спосіб складання таблиць додавання та віднімання чисел з переходом через десяток в межах 20;  <i>знає</i> результати додавання та віднімання чисел з переходом через десяток в межах 20;  <i>виконує</i> додавання і віднімання чисел з переходом через десяток в межах 20 способом округлення з опорю на зразок</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
<p><b>Усне додавання і віднімання чисел у межах 100 з переходом через розряд</b></p>	<p><b>Замінено:</b>          Прийоми додавання і віднімання: частинами, порозрядне, способом округлення тощо.  <b>на:</b>          Способи додавання і віднімання: частинами, порозрядне, спосіб округлення тощо</p>	<p><b>Вилучено:</b>  <i>обирає</i> доцільний спосіб обчислення для конкретного випадку;  <b>Замінено:</b>  <i>розуміє</i> сутність прийомів усного додавання й віднімання чисел частинами, порозрядного, способом округлення;  <i>застосовує</i> в обчисленнях переставний і сполучний закони додавання, правила віднімання суми від числа  <b>на:</b>  <i>розуміє</i> сутність способів усного додавання й віднімання чисел: частинами, порозрядного, способу округлення;  <i>застосовує</i> в обчисленнях переставний закон додавання, правила віднімання суми від числа</p>
<p><b>Табличне множення та ділення Арифметичні дії множення і ділення</b></p>	<p><b>Замінено:</b>          Ділення рівних чисел.  <b>на:</b>          Ділення числа на рівне йому число</p>	<p><b>Замінено:</b>  <i>розуміє</i> сутність дії множення як операцію об'єднання множин, які не перетинаються і містять однакову кількість елементів;  <i>розуміє</i>, що суму однакових доданків можна замінити множенням;  <i>розуміє</i> сутність дії ділення як операцію розбиття множини на кілька рівночисельних множин, що не перетинаються; <i>знає</i> властивості дій множення і ділення на 1, 10, множення на нуль, нуля на число, ділення нуля на число, ділення рівних чисел  <b>на:</b>  <i>розуміє</i> множення як дію додавання однакових доданків;  <i>замінює</i> суму однакових доданків добутком, добуток — сумою однакових доданків;  <i>розуміє</i> ділення як дію, обернену до множення;  <i>знає</i> властивості дій множення і ділення на 1, 10, множення на нуль, нуля на число, ділення нуля на число, ділення числа на рівне йому число</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
Таблиці множення і ділення	<p><b>Вилучено:</b> Залежність результату множення і ділення від зміни одного з компонентів при сталому іншому</p>	<p><b>Вилучено:</b> <i>розуміє</i> залежність значення добутку від зміни одного з множників; <i>розуміє</i> залежність значення частки від зміни діленого або дільника; <b>Замінено:</b> <i>знає</i> таблиці множення чисел 2–9; <i>знає</i> таблиці ділення на числа 2–9 <b>на:</b> <i>знає</i> напам'ять результати множення чисел 2–5 і ділення на числа 2–5; <i>застосовує</i> в обчисленнях знання таблиць множення і ділення на 2–5; <i>обчислює</i> вирази на множення і ділення чисел на 6–9 з опорою на таблицю множення</p>
Відношення кратного порівняння		<p><b>Замінено:</b> <i>знає</i> слова-ознаки відношення кратного порівняння; <i>моделює</i> відношення кратного порівняння чисел <b>на:</b> <i>знає</i> слова-ознаки відношення кратного порівняння, правило кратного порівняння чисел; <i>виконує</i> кратне порівняння чисел; <i>обирає</i> схему, рисунок, що ілюструють відношення кратного порівняння чисел; <i>знаходить</i> число, яке у кілька разів більше (менше) за дане</p>
<b>Просторові відношення. Геометричні фігури (протягом року)</b>		
Узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 1-й клас		<p><b>Вилучено:</b> <i>виділяє</i> геометричні фігури на кресленні; <i>моделює</i> геометричні фігури із підручного матеріалу; <i>конструює</i> геометричну фігуру з інших фігур — трикутників, чотирикутників тощо; <b>Замінено</b> (з метою узгодження з програмою 1 класу): <i>розрізняє</i> геометричні фігури — пряму, криву, промінь, відрізок; куб, кулю</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
		<b>на:</b> <i>розрізняє</i> геометричні фігури — пряму, криву, промінь, відрізок; многокутники; куб, кулю
<b>Кути</b>		<b>Перенесено із програми 1-го класу:</b> <i>має уявлення</i> про кут; <i>показує</i> кути многокутника; <b>Замінено:</b> <i>будує</i> прямий кут за допомогою косинця <b>на:</b> <i>будує</i> прямий кут на аркуші в клітинку за допомогою лінійки
<b>Коло і круг</b>	<b>Замінено:</b> Коло, круг та їх елементи. <b>на:</b> Істотні ознаки кола, круга. <b>Вилучено:</b> Центр кола (круга), радіус, діаметр	<b>Вилучено:</b> <i>визначає</i> за рисунком елементи кола (круга)
<b>Математичні вирази. Рівності. Нерівності (протягом року)</b>		
<b>Узагальнення і систематизація вивченого за 1-й клас</b>	<b>Замінено:</b> Числові рівності й нерівності: істинні та хибні. <b>на:</b> Числові рівності й нерівності	<b>Вилучено:</b> <i>визначає</i> істинність або хибність рівностей та нерівностей; <i>обґрунтовує</i> результат порівняння; <i>перетворює</i> хибні числові рівності та нерівності в істинні <b>Замінено:</b> <i>порівнює</i> математичні вирази на основі порівняння їх значень, встановлення залежності результату від зміни одного компонента <b>на:</b> <i>порівнює</i> математичні вирази на основі порівняння їх значень; <i>складає</i> рівності і нерівності за результатами порівняння
<b>Математичні вирази</b> <b>Математичні вирази:</b> добуток та частка		<b>Замінено:</b> <i>порівнює</i> математичні вирази різними способами, в тому числі на основі перетворення суми однакових доданків у добуток, переставного закону множення

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
		<p><b>на:</b>  <i>порівнює</i> математичні вирази різними способами, в тому числі на основі перетворення суми однакових доданків у добуток, переставного закону множення;  <i>складає</i> рівності і нерівності за результатами порівняння</p>
<p><b>Вирази зі змінною</b></p>		<p><b>Замінено:</b>  <i>розуміє</i> позначення змінної буквою;  <i>знаходить</i> значення виразу при заданому числовому значенні змінної</p> <p><b>на:</b>  <i>має уявлення</i> про змінну, вираз зі змінною;  <i>розуміє</i> позначення змінної буквою;  <i>знаходить</i> значення виразу при заданому числовому значенні змінної з опорою на зразок</p>
<p><b>Величини (протягом року)</b></p>		
<p><b>Узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 1-й клас</b></p>		<p>Виокремлено теми і вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки в розділ узагальнення за 1-й клас. Упорядковано теми й вимоги 2-го класу</p>
	<p><b>Замінено:</b>  Співвідношення між одиницями вимірювання величин.  <b>на:</b>  Співвідношення між одиницями вимірювання маси: кілограмом — центнером.  <b>Вилучено:</b>  Вимірювальні прилади</p>	
<p><b>Час</b></p>	<p><b>Замінено:</b>  Одиниці вимірювання часу, пов'язані з обертанням небесних тіл — доба, місяць, рік.  Визначення часу за годинником</p>	<p><b>Замінено:</b>  <i>знає</i> одиниці часу (доба, тиждень, місяць, рік) та співвідношення між ними  <b>на:</b>  <i>знає</i> одиниці часу (доба, місяць, рік; година, хвилинка);</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
	<b>на:</b> Одиниці вимірювання часу. Доба, місяць, рік. Година. Хвилина. Визначення часу за годинником	<i>знає</i> співвідношення між добою і місяцем, місяцем і роком; годиною і хвилиною; <i>записує</i> результати визначення часу, використовуючи скорочені позначення ( <i>год, хв</i> )
Іменовані числа		<b>Замінено:</b> <i>виконує</i> дії додавання й віднімання з іменованими числами <b>на:</b> <i>виконує</i> дії додавання й віднімання з іменованими числами, поданими в однакових одиницях вимірювання
<b>Сюжетні задачі (протягом року)</b>		
Узагальнення і систематизація навчального матеріалу за 1-й клас	<b>Вилучено:</b> Обернені задачі	<b>Вилучено:</b> <i>складає і розв'язує</i> обернені задачі до простих
Прості задачі	<b>Вилучено:</b> Задачі на збільшення та зменшення числа на кілька одиниць, сформульовані у непрякій формі	<b>Замінено:</b> <i>розуміє</i> , що один і той самий вираз може бути математичною моделлю безлічі сюжетів задач <b>на:</b> <i>розуміє</i> , що один і той самий вираз може бути розв'язанням безлічі сюжетів задач <b>Вилучено:</b> <i>розв'язує</i> задачі на збільшення та зменшення числа на кілька одиниць, сформульованих у непрякій формі
	Задачі міжпредметного змісту на роботу з даними	<b>Замінено:</b> <i>розуміє</i> інформацію з таблиць та лінійних діаграм <b>на:</b> <i>розуміє</i> інформацію з таблиць
Загальні прийоми розв'язування задач	<b>Замінено:</b> Математична модель задачі. <b>на:</b> Розв'язання задачі. Розв'язок	<b>Замінено:</b> <i>Ілюструє</i> їх схемою («деревом» міркувань) <b>на:</b> <i>складає</i> схему міркування пошуку розв'язання складеної задачі («дерево» міркувань)



Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
ВСТУП	<p><b>Розділ «Вступ» (4 год) переструктуровано і змінено:</b> Явища природи. Вплив Сонця на сезонні явища в природі. Земля, її форма. Глобус — модель Землі. Обертання Землі навколо осі. Доба. Рух Землі навколо Сонця. Рік. Уявлення про причини зміни пір року на Землі. Гномон.</p> <p><b>Практична робота.</b> Вимірювання довжини тіні від гномона та планування регулярних (1–2 рази на місяць) спостережень за висотою Сонця опівдні.</p> <p><b>Демонстрації:</b></p> <ul style="list-style-type: none"><li>• Зміни довжини тіні предметів у залежності від висоти джерела світла.</li><li>• Зміни пір року на Землі за допомогою телурія; моделювання зміни дня і ночі за допомогою глобуса і джерела світла.</li></ul> <p><b>Дослідницький практикум:</b></p> <ul style="list-style-type: none"><li>• Як виникає тінь?</li><li>• Як можна своєю тінню виміряти висоту дерева?</li></ul> <p><b>на два розділи:</b> <b>Вступ (1 год)</b> Явища природи. <b>Вплив Сонця на природу і погоду на Землі (13 год)</b> Земля і її форма. Глобус — модель Землі. Горизонт. Основні сторони горизонту. Обертання Землі навколо осі. Утворення тіні від непрозорих предметів. Доба.</p>	<p><b>Переструктуровано і змінено:</b></p> <p><b>має уявлення про</b></p> <ul style="list-style-type: none"><li>• явища природи;</li><li>• рухи Землі;</li><li>• причини зміни пір року на Землі;</li><li>• вплив Сонця на сезонні зміни в природі;</li></ul> <p><b>наводить</b> приклади явищ природи, які повторюються; <b>знає</b> призначення гномона; тривалість доби, року; <b>вимірює</b> довжину тіні гномона; <b>спостерігає</b> за видимим рухом Сонця на небі.</p> <p><b>на:</b></p> <p><i>має уявлення</i> про природні явища в неживій та живій природі; <i>має уявлення</i> про форму Землі та її доbove обертання, рух Землі навколо Сонця, сторони горизонту, колообіг води в природі; <i>знає</i> тривалість доби і року, призначення гномона, складові погоди, температуру, хмари, види опадів, вітер; <i>розуміє</i> вплив Сонця на сезонні явища в природі, зміни стану води при нагріванні та охолодженні, утворення тіні від непрозорих предметів; <i>уміє</i> користуватися термометром, вимірювати довжину тіні від гномона, спостерігати за видимим рухом Сонця;</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p>Рух Землі навколо Сонця. Рік. Рух Сонця по небосхилу. Вплив Сонця на сезонні явища в природі. Гномон. Термометр. Вимірювання температури.</p> <p>Вода в природі. Зміни стану води при нагріванні та охолодженні. Випаровування води та перехід водяної пари в рідкий стан. Лід. Дослідження замерзання води, властивості льоду. Різні види опадів. Колообіг води у природі.</p> <p>Утворення хмар.</p> <p>Повітря та його властивості. Вітер як рух повітря. Погода та її складові. Народні прикмети і передбачення погоди.</p> <p><b>Практичні завдання:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Визначення показів термометра за малюнками.</li> <li>• Вимірювання температури повітря та води.</li> <li>• Вимірювання довжини тіні від гномона.</li> </ul> <p><b>Демонстрація.</b> Зміни довжини тіні предметів у залежності від висоти джерела світла.</p> <p><b>Навчальні проекти:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Які рослини і тварини допомагають людям передбачати погоду?</li> <li>• Які рослини можуть слугувати годинником?</li> </ul>	<p><i>застосовує</i> у повсякденному житті знання про складові погоди, види опадів, передбачення погоди, полудневу висоту Сонця та її вплив на зміни температури й настання пір року</p>
<p><b>Природа восени</b></p>	<p><b>Переструктуровано і змінено:</b></p> <p>Осінь. Осінні місяці. Ознаки живої та неживої природи. Планування спостережень за природою восени. Водойми, їх різноманіття. Водойми свого</p>	<p><b>Переструктуровано і змінено:</b></p> <p><b>називає</b> групи птахів (за переміщенням відповідно до пір року); <b>наводить приклади</b> перелітних і осілих птахів своєї місцевості; тварин, які</p>



Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p>краю восени. Зміна стану води за нагрівання. Термометр. Випаровування води та конденсація водяної пари. Утворення хмар та випадання дощу. Кругообіг води у природі. Погода та її складові. Спостереження за погодою рідного краю. Народні прикмети передбачення погоди восени. Осінні явища в житті рослин. Оदनорічні та багаторічні рослини. Розмноження рослин. Поширення плодів і насіння у природі. Гриби: їстівні та отруйні. Правила збирання грибів. Осінні явища в житті тварин. Комахи восени. Птахи восени. Перелітні і осілі птахи. Звірі восени. Підготовка звірів до зими. Взаємозв'язки між неживою природою, рослинами і тваринами восени.</p> <p>Розпізнавання органів трав'янистих рослин.</p> <p>Розпізнавання їстівних та отруйних грибів за муляжами, малюнками, фотографіями.</p> <p><b>Екскурсія.</b> Спостереження за природою восени.</p> <p><b>Творче завдання.</b> Складання казки про осінь.</p> <p><b>Демонстрації.</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Розширення води під час нагрівання.</li> <li>• Модель хмари.</li> <li>• Модель кругообігу води.</li> <li>• Виявлення води у рослинах та ґрунті.</li> <li>• Вимірювання температури води та повітря.</li> </ul>	<p>змінюють забарвлення хутра; які готують запаси кормів; які готуються до зимової сплячки; оденорічних і багаторічних рослин своєї місцевості;</p> <p><b>називає</b> теплові процеси (нагрівання, випаровування, конденсація);</p> <p><b>пояснює</b> кругообіг води у природі;</p> <p><b>розрізняє</b> види водойм;</p> <p><b>називає</b> водойми рідного краю;</p> <p><b>визначає</b> покази термометра за малюнками;</p> <p><b>спостерігає</b> досліди, що демонструють властивості води; кругообіг води у природі за допомогою діючої моделі; за природою та погодою восени в групі та індивідуально;</p> <p><b>фіксує</b> результати вимірювання довжини тіні від гномона у таблиці;</p> <p><b>знає</b> правила збирання грибів;</p> <p><b>розпізнає</b> найпоширеніші плоди і насіння рослин своєї місцевості; отруйні й їстівні гриби своєї місцевості;</p> <p><b>описує</b> особливості рослин, поведінку тварин своєї місцевості восени; ознаки осені в неживій природі; складові погоди; красу природи восени та позитивні емоції, які вона викликає;</p> <p><b>пояснює:</b> значення плодів у розповсюдженні насіння в природі; причини відльоту птахів у вирій;</p> <p><b>перевіряє</b> народні прикмети передбачення погоди восени;</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p><b>Практичні роботи.</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>Визначення показів термометра за малюнками.</li> <li>Вимірювання температури повітря та води.</li> </ul> <p><b>Міні-проекти.</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>Будьмо знайомі! (походження назв рослин і тварин).</li> <li>Як готуються до зими бджоли?</li> </ul> <p><b>Дослідницький практикум.</b> Як зберігати в домашніх умовах плоди та насіння? <b>на:</b></p> <p>Осінь. Осінні місяці. Планування спостережень за неживою і живою природою восени. Осінній календар погоди і природи. Спостереження за погодою. Осінні явища в неживій природі. Осінні явища в житті рослин. Однорічні та багаторічні рослини. Розмноження рослин. Поширення плодів і насіння у природі. Гриби їстівні та отруйні. Правила збирання грибів. Осінні явища в житті тварин. Комахи восени. Риби восени. Птахи восени: перелітні й осілі. Звірі восени: підготовка до зими. Взаємозв'язки між неживою природою, рослинами і тваринами восени. Праця людей восени.</p> <p><b>Практичні завдання:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>Розпізнавання органів трав'янистих рослин.</li> <li>Розпізнавання їстівних та отруйних грибів за малюнками, фотографіями.</li> </ul> <p><b>Екскурсія.</b> Спостереження за природою восени.</p>	<p>спостерігає за погодою свого краю восени; <b>вимірює</b> температуру води та повітря; <b>фіксує</b> результати вимірювання температури; <b>знаходить</b> необхідну інформацію (за завданням вчителя) у підручнику або інших джерелах (енциклопедіях, довідниках, науково-популярних виданнях) про природу восени, бере участь в обговоренні здобутої інформації; <b>обговорює в групі</b> власні спостереження за природою; правила поведінки в природі, спрямовані на її збереження; <b>дотримується</b> інструкцій і правил техніки безпеки під час екскурсій, спостережень, демонстраційних дослідів, вимірювань; <b>презентує</b> творче завдання <b>на:</b> <i>має уявлення</i> про перелітних і осілих птахів своєї місцевості, про підготовку рослин і тварин до зими, розмноження рослин, життя бджіл; <i>знає</i> назви осінніх місяців, однорічних і багаторічних рослин своєї місцевості, правила збирання грибів, причини відльоту перелітних птахів; <i>розуміє</i> причини змін, які відбуваються в природі восени, значення плодів та розповсюдженні насіння в природі, взаємозв'язки між неживою і живою природою восени;</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p><b>Навчальний проект:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Як готуються до зими тварини?</li> <li>• Як готуються до зими рослини?</li> </ul>	<p><i>уміє</i> цінувати красу природи восени і працю людей восени, заповнювати осінній календар погоди і природи, розрізняти органи рослин; <i>застосовує</i> знання про отруйні та їстівні гриби своєї місцевості, ознаки осені в неживій і живій природі, осінні спостереження для вивчення природи</p>
<p><b>Природа взимку</b></p>	<p><b>Змінено кількість годин:</b> 8 годин на 10</p> <p><b>Переструктуровано і змінено:</b></p> <p>Зима. Ознаки зими в неживій природі. Планування спостережень за природою взимку. Замерзання води. Лід. Дослідження замерзання води, властивості льоду (розширення води за замерзання, плавання льоду у воді). Погода взимку (зміна температури, хмарність, опади). Ожеледиця, заметіль. Народні прикмети про погоду взимку. Рослини взимку. Дерев, кущі, трав'яністі рослини взимку. Тварини взимку. Птахи і звірі взимку. Турбота людей про тварин взимку. <b>Екскурсія.</b> Спостереження за природою взимку. <b>Творче завдання.</b> Складання казки про зиму. <b>Практична робота.</b> Спостереження за формою сніжинки за допомогою лупи. <b>Дослідницький практикум.</b> Чому виникають іній на ґрунті і траві, паморозь на гілках дерев, бурульки на дахах?</p>	<p><b>Переструктуровано і змінено:</b></p> <p><b>описує</b> ознаки зими в неживій природі; <b>називає</b> три стани води; <b>характеризує</b> особливості замерзання води; властивості льоду; <b>знає</b> правила поведінки на льоду під час катання на ковзанах, санках; <b>розпізнає</b> хвойні рослини своєї місцевості; зимуючих птахів своєї місцевості; <b>характеризує</b> стан дерев, кущів, трав'янистих рослин взимку; лід як один із станів води; змін стану води при замерзанні; красу природи взимку та позитивні емоції, <b>знаходить</b> інформацію (за завданням вчителя) у підручнику або інших джерелах (енциклопедіях, довідниках, науково-популярних виданнях) про природу взимку, обговорює знайдену інформацію; <b>спостерігає</b> за природою взимку в групі та індивідуально; за формою сніжинок, інею, паморозі, бурульок; <b>з'ясовує</b> умови виникнення інею, паморозі, бурульок;</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p><b>на:</b>  Зима. Зимові місяці. Ознаки зими в неживій природі. Планування спостережень за природою взимку. Погода взимку (зміна температури, хмарність, опади). Ожеледиця, заметіль. Зимовий календар погоди і природи. Народні прикмети про погоду взимку. Замерзання водойм. Утворення криги та льоду. Рослини взимку. Дерева, кущі, трав'янисті рослини взимку. Тварини взимку. Комахи взимку. Зимуючі й осілі птахи. Звірі взимку. Турбота людей про тварин взимку. Праця людей взимку.  <b>Практичне завдання.</b> Спостереження за формою сніжинок за допомогою лупи.  <b>Екскурсії.</b>  <ul style="list-style-type: none"> <li>• Спостереження за природою взимку.</li> <li>• Відвідання будинку природи (відділу природи краєзнавчого музею).</li> </ul> <b>Навчальний проєкт.</b> Пташина їдальня</p>	<p><b>фіксує</b> результати вимірювання довжини тіні від гномона у таблиці;  <b>обговорює</b> в групі результати спостережень за природою взимку; як можна допомогти тваринам;  <b>презентує</b> виконане творче завдання;  <b>перевіряє</b> народні прикмети про погоду взимку;  <b>використовує</b> просте лабораторне обладнання (лупу);  <b>дотримується</b> інструкцій і правил безпеки життєдіяльності під час спостережень, екскурсій;  <b>допомагає</b> тваринам взимку (в групі або самостійно)  <b>на:</b>  <i>має уявлення</i> про зимові явища в неживій природі, зимове життя рослин і тварин, зимуючих і осілих птахів своєї місцевості;  <i>знає</i> назви зимових місяців, рослин і зимуючих та осілих птахів своєї місцевості, ознаки зими в неживій і живій природі;  <i>розуміє</i> причини настання зими, замерзання водойм, утворення криги, особливості зимового життя комах, птахів і звірів;  <i>уміє</i> характеризувати зимові явища в неживій та живій природі, виявляти турботу про тварин взимку, цінувати красу природи і працю людей взимку, заповнювати зимовий календар погоди і природи;  <i>застосовує</i> знання народних прикмет про погоду взимку, знання про природу</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
		взимку для розв'язання навчальних і життєвих ситуацій, підгодовує птахів
<b>Природа навесні</b>	<p><b>Переструктуровано і змінено:</b> Весна та її ознаки. Планування спостережень за природою навесні. Повітря та його властивості. Демонстрації та досліди (повітря існує, займає частину простору, розширюється за нагрівання). Вітер як рух повітря. Погода навесні. Підвищення температури повітря. Відлига. Повінь. Льодохід. Весняні явища в житті рослин. Сокоорух, розвиток бруньок, цвітіння. Ранньокувітучі трав'янисті рослини. Весняні роботи людей на городах, полях та садах у рідному краї. Зміни в житті тварин навесні. Поява комах. Повернення перелітних птахів. Влаштування гнізд, насиджування та виведення пташенят. Охорона птахів. Весняні зміни в житті звірів. Розмноження. Піклування про потомство. <b>Екскурсія</b> у весняний ліс (парк). <b>Творче завдання.</b> Складання казки про весну. <b>Практична робота.</b> Виготовлення екологічної листівки «Тиша в лісі». <b>Міні-проект.</b> Не зривай первоцвітів. <b>Дослідницький практикум.</b> Як орієнтуватися у лісі?</p>	<p><b>Переструктуровано і змінено:</b> <b>розпізнає</b> ранньокувітучі трав'янисті рослини своєї місцевості; <b>характеризує</b> ознаки неживої природи навесні; весняні зміни у житті рослин і тварин; весняні роботи людей на городах, полях та в садах своєї місцевості; <b>характеризує</b> властивості повітря; <b>спостерігає</b> та <b>виконує</b> деякі досліди, що демонструють властивості повітря; <b>спостерігає</b> за природою навесні в групі та індивідуально; за погодою у групах і описує її стан, фіксує результати; <b>фіксує</b> результати вимірювання довжини тіні від гномона у таблиці; <b>пояснює</b> причину виникнення вітру; причину прильоту птахів; зв'язки у живій та неживій природі навесні; <b>описує</b> красу природи навесні та позитивні емоції, які вона викликає; <b>прагне</b> оцінювати власний вклад у збереження природи; <b>перевіряє</b> прогнозування погоди за народними прикметами; <b>шукає</b> інформацію (за завданням вчителя) у підручнику або інших джерелах (енциклопедіях, довідниках, науково-популярних виданнях)</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p><b>на:</b> Весна та її ознаки. Весняні місяці. Планування спостережень за неживою і живою природою навесні. Погода навесні. Весняний календар погоди і природи. Ознаки весни в неживій природі. Підвищення температури повітря. Відлига. Льодохід. Повінь. Весняні явища в житті рослин. Сококорух, розвиток бруньок, цвітіння. Ранньоквітучі трав'янисті рослини. Праця людей на городах, полях та в садах у рідному краї. Зміни в житті тварин навесні. Поява комах. Весняне життя риб. Повернення перелітних птахів. Влаштування гнізд, насиджування та виведення пташенят. Охорона птахів. Весняні зміни в житті звірів. Розмноження. Піклування про потомство. <b>Екскурсія.</b> Спостереження за природою навесні. <b>Навчальні проекти:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Первоцвіти — вісники весни.</li> <li>• Коли ліс дякує, а коли ображається?</li> </ul>	<p>про природу навесні, бере участь в обговоренні здобутої інформації; <b>обговорює</b> в групі результати спостережень за природою навесні; заходи щодо охорони тварин; первоцвітів; <b>презентує</b> виконане творче завдання <b>на:</b> <i>має уявлення</i> про весняні явища в неживій природі, льодохід, весняну повінь, весняне життя рослин, сококорух у дерев, зміни у поведінці тварин; <i>знає</i> назви весняних місяців, ознаки весни в неживій та живій природі, причини настання весняних явищ у житті комах, риб, птахів і звірів; <i>розуміє</i> значення весняних робіт на городах, полях та в садах у рідному краї, необхідність охорони ранньоквітучих рослин, піклування птахів і звірів про своє потомство; <i>уміє</i> характеризувати весняні явища в неживій та живій природі, розпізнавати ранньоквітучі трав'янисті рослини та перелітних птахів своєї місцевості, цінувати красу природи і працю людей навесні, заповнювати весняний календар погоди і природи; <i>застосовує</i> народні прикмети для прогнозування погоди, знання про способи охорони рослин і тварин навесні, на практиці застосовує знання, отримані під час самостійного виконання навчальних проектів</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><b>Природа влітку</b></p>	<p><b>Переструктуровано і змінено:</b>  Літо та його ознаки. Планування спостережень за природою влітку. Живаприрода влітку. Рослини лісу. Лікарські рослини лісів. Тварини лісу. Охорона лісу. Правила поведінки у лісі влітку. Рослини і тварини луків. Життя прісних водойм влітку. Діяльність людини в природі. Збереження природи. Червона книга України. Червонокнижні рослини свого краю. Узагальнення систематичних спостережень за Сонцем.  <b>Екскурсія</b> у будинок природи (відділ природи краєзнавчого музею).  <b>Творче завдання.</b> Складання казки про літо.  <b>Міні-проекти.</b>  <ul style="list-style-type: none"> <li>• Квіти в моєму житті.</li> <li>• Книга скарг природи.</li> <li>• Лісова аптека.</li> </ul> <b>Дослідницький практикум.</b>  Сонячний годинник.  <b>на:</b>  Літо та його ознаки. Літні місяці. Планування спостережень за природою влітку. Нежива природа і погода. Жива природа влітку. Рослини влітку. Їстівні та отруйні лісові ягоди. Лікарські рослини. Рослини луків та водойм. Тварини влітку. Лісові тварини. Тварини луків та водойм. Життя прісних водойм влітку. Збереження природи. Червона книга України. Рослини з Червоної книги України. Тварини з Червоної книги України.</p>	<p><b>Переструктуровано і змінено:</b>  <b>наводить</b> приклади лісових ягід; лікарських рослин; тварин лісу; рослин і тварин прибережної зони і водойм; рослин і тварин луків;  <b>пояснює</b> зв'язки у живій природі на прикладі луки (лісу, водойми);  <b>описує</b> красу природи навесні та позитивні емоції, які вона викликає;  <b>обговорює</b> в групі необхідність і заходи щодо збереження природи;  <b>прагне</b> оцінювати власний вклад у збереження природи;  <b>шукає</b> інформацію (за завданням учителя) у підручнику або інших джерелах (енциклопедіях, довідниках, науково-популярних виданнях) про природу влітку, бере участь в обговоренні здобутої інформації;  <b>розуміє</b> принцип дії сонячного годинника; значення квітів у житті людини;  <b>презентує</b> виконане творче завдання;  <b>перевіряє</b> народні прикмети про живу і неживу природу влітку;  <b>дотримується</b> правил поведінки біля водойм, у лісі  <b>на:</b>  <b>має уявлення</b> про літні явища в неживій природі, особливості життя рослин і тварин влітку, сонячний годинник;  <b>знає</b> назви літніх місяців та їх ознаки, рослин лісів, луків та водойм, їстівних та</p>

Змістова лінія, розділ, тема	Зміни у змісті навчального матеріалу	Зміни у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
	<p>Узагальнення систематичних спостережень за Сонцем. Сонячний годинник.</p> <p><b>Екскурсія.</b> Спостереження за природою влітку.</p> <p><b>Навчальні проекти:</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Книга скарг природи.</li> <li>• Лісова аптека.</li> </ul>	<p>отруйних лісових ягід, найпоширеніших лікарських рослин, тварин лісів, луків та водойм, рослин і тварин із Червоної книги України та рослин — символів України;</p> <p><i>розуміє</i> вплив Сонця на зміни в неживій і живій природі, які відбуваються впродовж року;</p> <p><i>уміє</i> узагальнювати знання, отримані під час систематичних спостережень за полудневим положенням Сонця та явищами неживої й живої природи;</p> <p><i>застосовує</i> знання та практичні навички способів збереження природи та поведінки серед природи, інформацію, отриману в процесі виконання навчальних проектів</p>



## ІНФОРМАТИКА


### 2 клас

Розділ, тема	Зміни в змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
<p>Основні складові комп'ютера. Початкові навички роботи з комп'ютером (9 год)</p>		<p><b>Замінено:</b></p> <p><b>уміє</b> вмикати комп'ютер;</p> <p><b>уміє</b> коректно завершувати роботу з комп'ютером;</p> <p><b>уміє</b> вказувати вказівником на об'єкти, які знаходяться на <b>Робочому столі</b> або у вікні виконання програми;</p> <p><b>володіє</b> навичками вибирати об'єкти одинарним клацанням лівої кнопки миші;</p> <p><b>володіє</b> навичками перетягувати об'єктів за допомогою миші;</p>



Розділ, тема	Зміни в змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
		<p><b>володіє</b> навичками подвійного клацання лівої кнопки миші;  <b>уміє</b> коректно завершувати роботу з програмою;  <b>уміє</b> використовувати клавіатуру для введення окремих символів та слів кирилицею і латиницею у середовищі клавіатурного тренажера  <b>на:</b>  <i>вмикає</i> комп'ютер;  <i>завершує</i> роботу з комп'ютером коректно;  <i>наводить</i> вказівник на об'єкти, які знаходяться на <b>Робочому столі</b> або у вікні виконання програми;  <i>вибирає</i> об'єкти одинарним клацанням лівої кнопки миші;  <i>перетягує</i> об'єкти за допомогою миші;  <i>використовує</i> подвійне клацання лівої кнопки миші;  коректно <i>завершує</i> роботу з програмою;  <i>вводить</i> окремі символи та слова в середовищі клавіатурного тренажера за допомогою клавіатури</p>
<p><b>Поняття про повідомлення, інформацію та інформаційні процеси (4 год)</b></p>	<p><b>Замінено:</b>  Короткі історичні відомості  <b>на:</b>  Історія обчислювальних пристроїв (3 год)  Короткі історичні відомості про засоби обчислення. Коротка історія створення комп'ютера.  <b>Замінено:</b>  Робота з розвивальними програмами  <b>на:</b>  Робота з програмами на розвиток логічного мислення.  <b>Вилучено:</b>  Алгоритми і виконавці</p>	<p><b>Замінено:</b>  <b>орієнтується</b>, які пристрої призначені для реалізації певних інформаційних процесів;  <b>орієнтується</b>, як можна працювати з повідомленнями;  <b>називає</b> інформаційні процеси (отримання, зберігання, опрацювання і передавання повідомлень);  <b>наводить приклади</b> інформаційних процесів зі своєї навчальної діяльності і в оточуючому світі  <b>на:</b>  <i>розрізняє</i> пристрої за їх призначенням щодо виконання інформаційних процесів;  <i>розуміє</i>, що повідомлення можна отримати, зберегти, опрацювати й передати;  <i>наводить приклади</i> роботи з повідомленнями на основі ситуацій зі шкільного життя</p>

Розділ, тема	Зміни в змісті навчального матеріалу	Зміни у вимогах до результатів навчання
Об'єкти. Графічний редактор (8 год)		<p><b>Замінено:</b>  <b>вміє</b> використовувати мишу для роботи з прикладними програмами  <b>на:</b>  <i>використовує</i> мишу для роботи з прикладними програмами  <b>Замінено:</b>  <b>уміє</b> запускати графічний редактор на виконання;  <b>уміє</b> використовувати палітри кольорів у середовищі графічного редактора;  <b>уміє</b> створювати прості графічні об'єкти та їх комбінації;  <b>уміє</b> змінювати значення властивостей об'єктів в середовищі графічного редактора;  <b>уміє</b> додавати текст до створених зображень;  <b>уміє</b> зберігати зображення на <b>Робочому столі</b> або в папці, встановленій за замовчуванням;  <b>уміє</b> відкривати в середовищі графічного редактора збережені зображення  <b>на:</b>  <i>запускає</i> графічний редактор на виконання;  <i>використовує</i> палітри кольорів у середовищі графічного редактора;  <i>створює</i> прості графічні об'єкти та їх комбінації;  <i>змінює</i> значення властивостей об'єктів в середовищі графічного редактора;  <i>додає</i> текст до створених зображень;  <i>зберігає</i> зображення на <b>Робочому столі</b> або в папці, встановленій за замовчуванням;  <i>відкриває</i> в середовищі графічного редактора збережені зображення</p>
Комп'ютерна підтримка вивчення навчальних предметів (6 год)		<p><b>Замінено:</b>  <b>уміє</b> працювати з комп'ютерними програмами підтримки вивчення навчальних предметів  <b>на:</b>  <i>працює</i> з комп'ютерними програмами підтримки вивчення навчальних предметів</p>



## ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ЩОДО КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ\*

*Додаток до листа  
Міністерства освіти і науки України  
від 28 січня 2014 № 1/ 9-74*

Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти».

Виявлення рівня навчальних досягнень учнів відбувається в процесі контролю, структурними компонентами якого є перевірка та оцінювання результатів навчальної діяльності.

**Об'єктами контролю** у процесі початкового навчання є складники предметних компетентностей: знання про предмети і явища навколишнього світу, взаємозв'язки і відношення між ними; вміння та навички застосовувати засвоєні знання; досвід творчої діяльності; ціннісні ставлення.

Контроль і оцінювання в процесі навчання молодших школярів є одним із важливих засобів мотивації і стимулювання їх учбово-пізнавальної діяльності. Так, позитивна оцінка у поєднанні з іншими мотивами учіння сприяє розкриттю перспектив успіху дитини, створює і підтримує позитивний емоційний настрій, викликає бажання вчитися, сприяє формуванню адекватної самооцінки.

Основними функціями контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів є: **мотиваційна, діагностувальна, коригувальна, прогностична, навчально-перевірвальна, розвивальна, виховна.**

**Діагностувальна** функція контролю дає змогу учителю виявити прогалини і помилки в знаннях і вміннях відповідно до поставлених цілей, з'ясувати причини їх виникнення і відповідно коригувати учбово-пізнавальну діяльність школярів та способи управління нею. Таким чином у процесі контролю відбувається "коригування", а не "доучування".

Отримані результати контролю використовуються з метою прогнозування шляхів удосконалення методики навчання предмета в цілому, передбачення засобів удосконалення результатів навчальних досягнень окремих учнів.

**Навчально-перевірвальна** функція контролю полягає, насамперед, у поліпшенні якостей знань та вмінь молодших школярів. Так,

---

\* Витяг: контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів 2-го класу.

організація перевірки в логічній послідовності — з одного боку, та вимога повноти й обґрунтування відповідей — з іншого, забезпечують систематизацію і узагальнення засвоєного змісту. Спонукання дітей до використання результатів спостережень, прикладів з власного життя поглиблює і розширює їхні знання та вміння. Усне або письмове виконання різноманітних завдань, що перевіряються сприяє їх осмисленню, усвідомленню та закріпленню, застосуванню за зразком, за аналогією та у нових ситуаціях.

Контроль сприяє розвитку волі, уваги, мислення, пам'яті, мовлення учнів, їх пізнавальної активності і самостійності. У процесі контролю доцільно формувати вміння взаємо- і самоконтролю (взаємо- і самоперевірки, взаємо- і самооцінювання), взаємо- і самокоригування, що є одним із його найважливіших завдань, а також розвивати рефлексивні уміння, тобто здатність обмірковувати свої дії, критично оцінювати їх і свідомо ставитися до навчання.

Результати контрольно-оцінної діяльності мають виховне значення. Об'єктивно і методично правильно організований контроль розкриває невикористані резерви, можливості дитини, стимулює учнів до систематичної наполегливої праці, зумовлює формування важливих якостей особистості: відповідальності, здатності до подолання труднощів, самостійності.

Перевірка й оцінювання передбачає систематичне й об'єктивне визначення рівня навчальних досягнень учнів відповідно до програмових вимог. Систематичність зумовлена дидактичною доцільністю здійснення контролю на всіх етапах процесу навчання. Об'єктивність контролю полягає у запобіганні вчителем суб'єктивних і помилкових оцінних суджень, які не відображають реальних досягнень учнів у навчанні.

У початкових класах застосовуються такі **види контролю**: поточний, періодичний, тематичний, семестровий, річний; державна підсумкова атестація.

Вибір видів контролю (перевірки й оцінювання), їх зміст, послідовність, взаємозалежність, час проведення визначаються специфікою навчальних предметів.

**Поточний контроль** здійснюється в процесі вивчення теми з метою визначення рівня розуміння і первинного засвоєння учнями окремих елементів змісту теми, зв'язків між ними та засвоєним змістом попередніх тем уроків, закріплення знань, умінь і навичок, їх актуалізації перед вивченням нового матеріалу. Результати поточної перевірки фіксуються в оцінних судженнях або в балах.

**Періодичний контроль** має на меті визначення й оцінювання сформованості загальнопредметних умінь і навичок (аудіювання, читання, усне мовлення тощо), якими оволодівають учні впродовж вивчення окремих предметів. Цей вид контролю передбачає перевірку, що здійснюється через певний період навчання.

**Тематичний контроль** здійснюється у формі тематичної контрольної роботи після опанування програмової теми чи розділу. У разі, коли тема розрахована на велику кількість годин, її розподіляють на логічно завершені частини — підтеми. Якщо ж програмова тема невелика за обсягом, то її об'єднують з однією або кількома наступними темами.

Тематична оцінка в балах виставляється з урахуванням усіх поточних оцінок, отриманих під час вивчення теми (підтеми).

**Підсумкове оцінювання** за семестр здійснюється на основі результатів тематичного оцінювання з урахуванням динаміки зростання рівня навчальних досягнень учня/учениці.

**Річна оцінка** виставляється на основі семестрових оцінок з урахуванням динаміки зростання рівня навчальних досягнень учня/учениці.

Облік результатів контролю ведеться учителем у класних журналах і табелях навчальних досягнень учнів 2–4 класів.

Усі види перевірки навчальних досягнень учнів здійснюються за допомогою різних **методів**, вибір яких зумовлюється особливостями змісту навчального предмета, його обсягом, рівнем узагальнення, віковими можливостями учнів.

У початкових класах застосовуються такі методи: усна перевірка (бесіда, розповідь учня); письмова перевірка (самостійні і контрольні роботи, твори, перекази, диктанти, тестові завдання тощо); практична перевірка (дослід, практична робота, навчальний проект, спостереження, робота з картами, заповнення таблиць, побудова схем, моделей тощо). Відносно новим є використання тестових завдань, які є стандартизованим засобом перевірки, що цілеспрямовано і економно у часі може кількісно виявити рівень навчальних досягнень учнів, а також компетентнісних завдань.

Для перевірки навчальних досягнень учнів необхідно застосовувати завдання різних когнітивних рівнів: на відтворення знань, на розуміння, на застосування в стандартних і змінених навчальних ситуаціях, вміння висловлювати власні судження, ставлення, оцінки.

Письмові контрольні роботи з будь-якого предмета в початкових класах проводять на другому або третьому уроці за розкладом в середині робочого тижня (бажано — вівторок, середа), не більше однієї такої роботи в день, а протягом тижня — не більше двох.

За **формою** організації навчально-пізнавальної діяльності учнів перевірка може бути: індивідуальною, парною, груповою, фронтальною.

Для **розвитку самооцінювальної діяльності** можна використовувати портфоліо учнівських досягнень, в якому протягом певного часу накопичуються результати виконання різних завдань, що переконливо ілюструють індивідуальне зростання в розвитку дитини.

**Оцінювання має ґрунтуватися на позитивному принципі, що передусім передбачає врахування рівня досягнень учнів, а не ступеня їхніх невдач.**

Об'єктивність і точність оцінок забезпечуються такими **критеріями**:

— якість знань (міцність, повнота, глибина, узагальненість, системність, дієвість);

— сформованість ключових, загальнопредметних і предметних компетентностей, способів навчальної діяльності (виконання за зразком, за аналогією, в нових ситуаціях);

— володіння досвідом елементарної творчої діяльності (частково-пошуковий і пошуковий рівні);

— володіння досвідом емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до самого себе.

На основі зазначених критеріїв виділяються **інтегровані рівні** навчальних досягнень учнів початкових класів. Їх загальнодидактичні характеристики такі:

**початковий рівень** (1–3 бали) — учень/учениця засвоїв/засвоїла знання у формі окремих фактів, елементарних уявлень, які може відтворити; володіє різними видами умінь на рівні копіювання зразка виконання способу дії; виконує самостійну роботу під безпосереднім керівництвом учителя, але допомогу не може сприйняти відразу, а потребує детального кількаразового її пояснення;

**середній рівень** (4–6 балів) — учень/учениця володіє знаннями у формі понять, відтворює їх зміст, ілюструє прикладами з підручника; відповідь будує у засвоєній послідовності; володіє вміннями на рівні виконання способів діяльності за зразком у подібній ситуації; самостійну роботу виконує зі значною допомогою;

**достатній рівень** (7–9 балів) — учень/учениця володіє поняттями, відтворює їх зміст, ілюструє не тільки відомими, а й новими прикладами, встановлює відомі внутрішньопонятійні зв'язки; вміє розпізнавати об'єкти за різними ознаками, які охоплюються засвоєними поняттями; під час відповіді може відтворити засвоєний зміст в іншій послідовності, не змінюючи логічних зв'язків; володіє вміннями на рівні застосування способу діяльності за аналогією; самостійні роботи виконує з незначною допомогою вчителя; володіє вміннями виконувати окремі етапи розв'язання проблеми і застосовує їх у співробітництві з учителем;

**високий рівень** (10–12 балів) — учень/учениця володіє системою понять в межах, визначених навчальними програмами, встановлює як внутрішньопонятійні, так і міжпонятійні зв'язки; вміє розпізнавати об'єкти за різними ознаками, відповідь аргументує новими прикладами; вміє застосовувати способи діяльності за аналогією і в нових ситуаціях; самостійні роботи виконує без допомоги вчителя; виконує творчі завдання.

Під час оцінювання навчальних досягнень учнів вчителю важливо виявляти доброзичливість, терпіння, поєднувати вимогливість з індивідуальним підходом, порівнювати виявлені досягнення дитини не тільки з нормою, але й із її попередніми успіхами. Індивідуальний підхід передбачає врахування індивідуальних особливостей, пізнавальних здібностей, темпу роботи учнів тощо.

### **Особливості безбального оцінювання**

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти» оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється вербально: у 1 класі з усіх предметів інваріантної складової; у 2–4 класах з предметів інваріантної складової: «Сходинок до інформатики», «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», інтегрованого курсу «Мистецтво», «Основи здоров'я», «Фізична культура».

При оцінюванні знань, вмінь і навичок учнів 2 класу (I семестр) за рішенням педагогічної ради замість балів використовуються словесні (вербальні) оцінки.

У процесі контрольної оцінювальної діяльності при безбальному оцінюванні використовуються як усні, так і письмові оцінні судження, які характеризують процес навчання і відображають кількісний і якісний результати процесу навчання: ступінь засвоєння знань і вмінь з навчальних предметів та рівень розвитку учнів.

<...>

Відмова від використання балів у процесі навчання учнів 2–4 класів з окремих навчальних предметів обумовлена необхідністю формування внутрішньої мотивації в навчанні, збереження психофізичного здоров'я учнів, формування адекватної самооцінки учнів, розвитку творчих здібностей учнів, формування умінь самостійно оцінювати результати власної навчальної діяльності, розвитком навчальної самостійності учнів у здійсненні контрольної оцінювальної діяльності. Окрім того, доцільність безбального навчання викликана:

— специфікою навчальних предметів («Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», інтегрованого курсу «Мистецтво», «Сходинки до інформатики», «Основи здоров'я», «Фізична культура»);

— значними відмінностями в рівнях розвитку індивідуальних здібностей і творчих обдарувань учнів;

— переважанням колективних видів діяльності у процесі навчання музики, фізичної культури та ін.;

— множинністю видів діяльності на уроках з предметів «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво», «Основи здоров'я», «Фізична культура», «Сходинки до інформатики», включенням вчителів у творчий процес.

Протягом всього періоду навчання, який проходить без використання балів, вчитель цілеспрямовано працює над формуванням в учнів навичок самостійного оцінювання результатів власної навчальної діяльності.

**Основними принципами безбального навчання є:** *критеріальність; пріоритет самооцінки; безперервність; гнучкість і варіативність інструментарію оцінки; поєднання якісної та кількісної складових оцінки; природність процесу контролю та оцінки.*

*Критеріальність.* Змістовий контроль та оцінка будуються на основі вимог до навчальних предметів. Кожному з критеріїв відповідають показники, які є зрозумілими для учнів. Наприклад, працюючи в прописах (зошитах для письма та розвитку мовлення) над написанням елементів літер, роботу можна оцінити за різними показниками: дотримання нахилу; висота елементів букв; дотримання відстані між елементами та ін. При списуванні речень можуть бути виділені такі показники: написання великої літери на початку речення; ставлення крапки (знака оклику, знака питання) в кінці речення; пропуск літер та ін.

*Пріоритет самооцінки.* Одним із завдань безбального навчання є формування в учнів навичок самостійного оцінювання результатів власної

навчальної діяльності. Важливою умовою формування таких навчальних дій є дотримання такої послідовності: спочатку учень сам оцінює свою роботу, а потім робота оцінюється однокласниками або вчителем. Таким чином, внутрішня самооцінка повинна передувати зовнішній. Це дозволить дитині побачити, що будь-яка навчальна робота виконується, в першу чергу, для себе, а не для вчителя. Дотримання вказаної послідовності оцінювання допоможе в майбутньому сформувати в учнів ціннісне ставлення до процесу і результату навчальної роботи.

Основною функцією самоконтролю і самооцінки учнів на даному етапі навчання є самостійне визначення власних потенційних можливостей, навчальних досягнень, а також усвідомлення проблем, необхідних для вирішення у процесі навчання.

Для формування адекватної самооцінки важливим є застосування двох самооцінок учнів: прогностичної (оцінка попередньої роботи) і ретроспективної (оцінка виконаної роботи).

*Неперервність.* Контролю та оцінці підлягають не лише результати навчання, але й сам процес. З урахуванням неперервності процесу навчання важливо перейти від традиційної оцінки кінцевого результату до оцінювання процесу наближення до результату навчання. При цьому учень має право на помилку, яка може бути ним виправлена, що забезпечить прогрес у навчанні.

<...>

*Гнучкість і варіативність інструментарію оцінки.* У навчальному процесі використовуються різноманітні шкали змістової оцінки, які дають можливість гнучко реагувати на динаміку навчальних досягнень і розвитку учня; на яких фіксується результат виконаної роботи за певними показниками, різноманітні форми графіків, таблиць, листів індивідуальних досягнень, «чарівні лінійки», «сходінки зростання», позначення «+», «-» тощо.

Обов'язковими умовами використання будь-якої оціночної шкали є попередня самооцінка та участь учнів у визначенні показників кінцевої оцінки.

Недопустимою є заміна оцінок іншими зовнішніми атрибутами (зірочками, квіточками, прапорцями тощо), оскільки при цьому функцію оцінки бере на себе цей предметний малюнок і ставлення дитини до нього ідентичне ставленню до оцінки в балах.

*Поєднання якісної та кількісної складових оцінки.*

*Якісна складова* оцінки відображає рівень особистісного розвитку учнів, зокрема, таких важливих характеристик особистості, як самостійність, відповідальність, комунікативність, вміння працювати в групі, в парі, ставлення до навчальної праці, рівень прикладених зусиль, індивідуальний стиль мислення та ін.

*Кількісна складова* дозволяє вибудувати шкалу індивідуальних досягнень учнів, порівнювати сьогоденні досягнення учня з його попередніми успіхами.

Поєднання якісної та кількісної складових оцінки забезпечує найбільш повну картину динаміки розвитку кожного учня з урахуванням його індивідуальних здібностей і особливостей.



*Природність процесу контролю та оцінки.* Контроль та оцінка повинні застосовуватися у природних для учнів умовах, які знижують стрес і напруження.

### **Контроль та оцінка результатів навчальної діяльності**

У процесі навчання важливо застосовувати такі *види контролю*:

- **за місцем у процесі навчання:**

*попередній контроль*, що дає можливість визначити висхідний рівень підготовки учнів з навчальних дисциплін;

*поточний контроль*, що носить навчальний характер і супроводжує процес засвоєння кожної теми, що вивчається, та дозволяє визначити ступінь зростання учнів у засвоєнні навчального матеріалу. Його результати дають можливість учителю вчасно реагувати на недоліки, виявляти їхні причини та приймати необхідні заходи для їх подолання, повернутися до недостатньо засвоєних дій, операцій і способів діяльності;

*тематичний контроль* дозволяє здійснити перевірку результативності засвоєння учнями матеріалу певної теми чи розділу навчальної програми;

- **за змістом:**

*прогностичний (плануючий) контроль* визначає послідовність виконання операцій навчальної дії чи кількість таких операцій;

*поопераційний контроль* керує правильністю, повнотою і послідовністю виконання операцій, що входять до складу дії;

*контроль за результатом* здійснюється після виконання дії;

- **за суб'єктами контрольної діяльності:**

*зовнішній контроль* здійснюється учителем чи однокласниками (взаємоконтроль і взаємооцінка);

*внутрішній (рефлексивний) контроль* здійснюється учнем/ученицею (самоконтроль і самооцінка).

Змістовий контроль та оцінка відображають якісний результат процесу навчання. Результати навчальної діяльності розглядаються відносно особистісних показників кожного окремого учня. Індивідуальна динаміка розвитку учня і ступінь засвоєння ним знань та вмінь визначаються у співставленні з його власними результатами, отриманими попередньо і не допускають порівнянь його з іншими дітьми.

Предметом контрольної діяльності є:

— ступінь оволодіння знаннями і уміннями учнів з навчальних дисциплін;

— рівень особистісного розвитку учнів.

### **Контроль та оцінювання знань та умінь учнів**

**Усний контроль** здійснюється з використанням фронтальної, групової, парної та індивідуальної форм. Слід урахувати, що монологічне мовлення учнів початкових класів тільки формується, тому неприпустимо зловживати індивідуальним усним опитуванням молодших школярів.

Самостійні роботи проводяться в рамках здійснення поурочного контролю і дозволяють фіксувати ступінь засвоєння навчального матеріалу в процесі його вивчення.

Перевірні роботи спрямовані на перевірку засвоєння окремих питань навчальної теми. Згідно з навчальною програмою вчитель визначає з кожної теми об'єм знань, умінь та навичок, на основі чого складаються та проводяться перевірні роботи.

Контрольні роботи спрямовані на виявлення результативності засвоєння учнями матеріалу визначеної теми чи розділу навчального предмета.

Тестові завдання можуть бути використані при формуванні самостійних, перевірних і контрольних робіт. Завдання тестових робіт допомагають встановити наявність чи відсутність в учнів певних знань і умінь.

### **Контроль та оцінка рівня особистісного розвитку учнів**

Змістовий контроль та оцінка рівня особистісного розвитку учнів спрямовані на виявлення індивідуальної динаміки розвитку учнів від початку навчального року до його закінчення.

Основними показниками особистісного розвитку учнів є:

- сформованість загальнонавчальних умінь та навичок;
- сформованість основних ціннісних орієнтирів, які визначають мотиваційну основу особистості;
- сформованість навчально-пізнавальних інтересів;
- здатність до узгоджених дій з урахуванням іншої позиції;
- самостійність дій, суджень, критичне ставлення до власних та інших дій;
- адекватність самооцінки;
- вираження творчості у різних видах діяльності.

Динаміка розвитку учнів визначається вчителем спільно з шкільним психологом на основі результатів психолого-педагогічного моніторингу.

Відкрита демонстрація своїх досягнень учнями передбачає пред'явлення накопичених протягом року результатів навчальної праці (презентації усіх робіт учнів організуються в різних формах (виставки, різні заходи), у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

### **Організація контрольно-оцінної діяльності**

У навчальному процесі поєднуються контрольно-оцінна діяльність учителя, контрольно-оцінна діяльність учня у відношенні один одного (взаємоконтроль та взаємооцінка) і контрольно-оцінна діяльність учнів відносно процесу і результату власної діяльності (самоконтроль і самооцінка).

Для того, щоб оцінка стала засобом розвитку активності та ініціативи самого учня, він повинен навчитися самостійно здійснювати контроль та оцінку. Тому головним завданням вчителя є цілеспрямоване формування самостійності учнів у здійсненні контрольно-оцінної діяльності.

Формування адекватної самооцінки учня — дуже складний процес. З перших днів навчання учнів у школі вчитель працює з учнями над формуванням навичок співпраці, найпростіших методів самооцінки та самоконтролю.

<...>

Слід розрізняти *ретроспективну* (після виконання завдання) і *прогностичну* (до виконання роботи) самооцінку. Першочергово ведеться робота з формування ретроспективної самооцінки. Тільки тоді, коли здійснення контролю і оцінки стане звичною нормою для учнів, можна переходити до формування прогностичної самооцінки.

Вчитель може висловлювати оціночні судження в різних формах: словесній: *Ти правильно виконав завдання. Ти правильно розв'язав задачу. Ти акуратно виконав роботу. Твоя робота достойна високої оцінки тощо*); графічній (лінієчки самооцінки; сходинки зростання, графіки тощо), знакової (знаки «+», «-» та ін.).

При оцінюванні в балах рекомендується використовувати в контрольно-оцінній діяльності повний алгоритм оцінювання, що включає словесно-оціночне судження і виставлення оцінки в балах.

### **Орієнтовні вимоги до ведення та оцінювання учнівських зошитів**

Для навчальної роботи в початкових класах використовуються зошити, що відповідають чинним в Україні стандартам, з такими видами графічної сітки:

- у дві горизонтальні лінії різної інтенсивності з похилими лініями;
- у дві горизонтальні лінії різної інтенсивності без похилих ліній;
- з горизонтальними лініями;
- у клітинку з нормою лініювання  $5,0 \times 5,0$  мм.

На кожній сторінці зошита із зовнішнього боку вертикального зрізу залишається поле завширшки 2 см, відмежоване вертикальною лінією червоного кольору.

У 2–4-х класах для навчальних класних і домашніх завдань з української та інших мов, математики рекомендується вести по два зошити (для періодичної заміни їх під час перевірки вчителем).

Для контрольних робіт з мов і математики використовується окремий зошит, у якому учні виконують також роботу над помилками.

За потреби можна також використовувати зошити з друкованою основою з інших предметів інваріантної складової, що разом із підручником становлять єдиний навчальний комплект.

Кожна письмова робота, виконана учнем початкових класів в зошитах (у т. ч., в зошитах з друкованою основою), перевіряється до наступного уроку.

У 1 та 2 класах зошити підписує вчитель, у 3–4 класах — це роблять учні за зразком, написаним учителем на дошці, наприклад:

<p style="text-align: center;"><i>Зошит для робіт з української мови учениці 2-А класу Шепетівської ЗОШ I — III ст. № 2 Потієнко Ірини</i></p>	<p style="text-align: center;"><i>Зошит для робіт з математики учня 2-А класу Батуринського НВК «Пролісок» Варакути Георгія</i></p>
--	---

<i>Зошит для контрольних робіт з математики учня 4–А класу Варварівської ЗОШ І ст. Васильченка Михайла</i>	<i>Зошит для контрольних робіт з української мови учениці 4–А класу Бахмацької ЗОШ І — ІІІ ст. № 1 Дорош Лідії</i>
--	--

Прізвище та ім'я учня/учениці записується в родовому відмінку однини.

У кінці підпису зошита крапка не ставиться.

У письмовій роботі з мов і математики рекомендується зазначити дату виконання роботи, яка це робота (*класна* чи *домашня*), вид завдання (*вправа, диктант, твір, переказ, задача* тощо), заголовок зв'язного тексту (переказу, розповіді тощо). У кінці заголовків крапка не ставиться.

На розсуд учителя у 1, 2 та 3 класах вид завдання можна не зазначити з метою економії часу на уроці.

Дату та назву роботи учні записують, починаючи з 2 класу початкової школи. Наприклад:

<i>14 жовтня Класна робота Вправа 57</i>	<i>17 березня Домашня робота Задача 187</i>
--	---

<...>

У зошитах для контрольних робіт учні пишуть дату, вид завдання і заголовок тексту. Наприклад:

<i>10 грудня Диктант Пташки взимку</i>	<i>17 березня Математичний диктант</i>
--	--

У 1–4 класах рекомендується використовувати для письма кулькову ручку з пастою синього або фіолетового кольору, а для креслення — олівець.

Під час виконання письмової роботи учням рекомендується дотримуватися однакових інтервалів між словами, дописувати кожен рядок до кінця, орієнтуючись на правила переносу і не виходячи за межі рядка, дотримуватися абзаців.

Якщо потрібно виправити помилку, учень має закреслити неправильно написану літеру чи цифру навскіс (справа наліво) і замість неї зверху написати потрібну літеру чи цифру. Якщо треба замінити слово, словосполучення, речення або числовий вираз, то його слід закреслити тонкою горизонтальною лінією, а не брати в дужки, оскільки дужки є пунктуаційним знаком, і далі записати правильно.

Виправлення (закреслення та поновлення) написаного треба робити ручкою, а не олівцем.

Учні мають бережливо використовувати зошит: не починати новий, доки не списано попередній; користуватися обгортками; не бруднити сторінок; не вивирити аркушів.

Заміна зошитів блокнотами або окремими аркушами паперу не рекомендується.

Усі записи в зошиті вчитель здійснює каліграфічно і грамотно.

**Ведення робочих зошитів** з мов та математики оцінюється щомісяця протягом кожного семестру.

При цьому рекомендується брати до уваги:

— у зошитах з мов: каліграфію, грамотність, культуру оформлення письмових робіт і наявність робіт над помилками. За кожний параметр виставляється від 1 до 3 балів;

— у зошитах з математики: охайність зошита та культуру оформлення робіт (дата, назва та вид роботи, розміщення завдань на сторінці, охайність креслень і виправлень, робота над помилками тощо). За мовні помилки оцінка не знижується. Також не впливають на цю оцінку математичні помилки — вони враховуються під час перевірки кожної письмової роботи.

Оцінку за ведення зошитів заносять до класного журналу і враховують як поточну.

### **Орієнтовні вимоги до оформлення письмових робіт з мов**

<...>

У 2 класі на уроках української та інших мов учні пишуть у зошитах в дві лінії з похилими лініями. У I семестрі 3 класу учні продовжують писати в таких самих зошитах або в зошитах у дві горизонтальні лінії без похилих ліній. У третьому класі учні поступово переходять на письмо в зошитах в одну лінію. Повний перехід усіх учнів класу на письмо в одну лінію може бути закінчений наприкінці 3 класу. Висота малих літер у цих зошитах повинна бути близько  $1/2$  висоти робочої лінії.

Записи на новій сторінці зошита учні починають робити з першого робочого рядка.

Початок запису тексту і його заголовок мають бути на одній сторінці. Якщо залишаються вільні рядки на сторінці, то їх можна використовувати для виконання інших завдань на розсуд учителя.

Між датою і назвою роботи (класна, домашня), між назвою та видом роботи, а також між видом роботи та заголовком рядок не пропускають. У зошитах з графічними сітками у дві горизонтальні лінії різної інтенсивності з похилими лініями та без них між кінцевим рядком тексту однієї письмової роботи і початком наступної рекомендуємо пропускати один робочий рядок; у зошитах з графічною сіткою з горизонтальними лініями — два робочі рядки для відокремлення однієї роботи від іншої та для виставляння оцінки і записів учителя.

### **Орієнтовні вимоги до оформлення письмових робіт з математики**

Навчальні письмові завдання з математики учні виконують у зошитах у клітинку.

Запис математичних завдань розпочинають на другій повній клітинці зверху та другій клітинці від поля чи згину сторінки зошита.

Між записами дати, назви роботи та її виду в зошитах з математики пропускають одну клітинку.

Між кінцевим рядком завдання однієї письмової роботи і початком наступної в зошитах з математики пропускають чотири клітинки для виставляння оцінки та для поміток учителя.

Літери і цифри рекомендується писати у клітинці зошита похило, кожен цифру, знак і літеру записувати в окремій клітинці.

Цифри в 1–4 класах записуються висотою в одну клітинку. Малі літери в 1–2 класах — висотою в одну клітинку, в 3–4 класах — 2/3 клітинки. Великі літери в 1–4 класах пишуть заввишки в півтори клітинки.

Математичні вирази можна розміщувати в рядок або в стовпчик.

Між виразами відстань добирають довільно (2–3 клітинки), але з додержанням симетрії та економії паперу.

Для полегшення пошуку способу розв'язання задачі пропонується записувати текст задачі коротко, використовуючи різноманітні форми: схему, таблицю, графічні умовні позначення, малюнок, орієнтуючись на опорні слова тексту. Добір форми скороченого запису задачі учень здійснює самостійно. Незначні неточності в записі короткої умови не впливають на оцінку.

У запитанні задачі найменування одиниць величини пишуть повністю, наприклад:

*Скільки кілограмів картоплі в двох кошиках?*

Після чисел найменування пишуть скорочено (відповідно до Державного стандарту України «Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила» (ДТСУ 3582-97), затвердженого наказом Держстандарту України від 4 липня 1997 р. № 391):

— без крапки: 3 мм, 5 см, 7 дм, 9 м, 12 км; 2 г, 7 кг, 9 ц, 10 т; 12 с, 17 хв, 15 год; 15 грн;

— крапка ставиться після скороченого найменування грошової одиниці — копійки: 20 к.

Одиниці швидкості скорочено записують так: 60 м/с (або 60 м за 1 с), 17 км/год (або 17 км за 1 год).

Одиниці площі: 18 см<sup>2</sup>, 31 дм<sup>2</sup>, 73 м<sup>2</sup>. Висота цифри 2 біля літери орієнтовно становить 1/2 клітинки.

Назви предметів біля цифри записують за правилами скорочень: 8 д. (8 дерев), 14 гр. (14 грибів), 36 ябл. (36 яблук).

У відповіді до задачі назви предметів пишуть повністю: *учень прочитав 5 казок.*

У 1 і 2 класах відповідь задачі записують коротко, наприклад: 7 кг цукру. Повну відповідь рекомендується записувати, починаючи з 3 класу, її слід будувати за загальними правилами побудови речень (відповідей на запитання).

У складеній задачі після кожної дії, окрім останньої, коротко записується пояснення, наприклад:

1)  $18 + 9 = 27$  (кг) — зібрали яблук.

2)  $27 : 3 = 9$  (кг)

*Відповідь: в один ящик умістилось 9 кг яблук.*

## Орієнтовні вимоги до перевірки письмових робіт

Учителю рекомендується систематично перевіряти та оцінювати якість виконання учнями кожної письмової роботи, оскільки це дає можливість визначити рівень засвоєння знань, умінь та навичок і планувати на діагностувальній основі навчально-корекційну роботу.

Усі письмові роботи навчального і контрольного характеру перевіряються до наступного уроку. Після перевіреної роботи рекомендується виконувати роботу над помилками колективно під керівництвом учителя чи самостійно.

Кожен вид помилок як з мови, так і з математики потребує від учителя відповідного способу виправлення.

Графічно неправильно написану літеру або цифру вчитель підкреслює і на полях чи в окремому рядку для практичного вправлення дає зразок правильного їх написання.

Під час формування графічних навичок допускається виправлення форми літери чи цифри з метою вказування, де саме учень припускається помилки. Неправильність нахилу помічається похилою лінією поряд зі знаком, який дитина написала неправильно.

Граматичні та пунктуаційні помилки вчитель підкреслює і виправляє власноруч.

Стилістичні і лексичні — підкреслює хвилястою лінією. На наступних уроках найтипівіші з них колективно обговорюються, внаслідок чого неправильно побудовані речення удосконалюються і записуються в зошит.

До виправлення помилок у письмових роботах учитель може підходити диференційовано: у зошитах учнів, які навчаються на достатньому і високому рівнях, підкреслити слово з помилкою, в інших учнів — підкреслити помилку. Саме виправлення пропонується зробити учням під час виконання роботи над помилками. Виправляти записи повністю бажано в зошитах учнів, які неспроможні зробити це самостійно. Такий підхід до перевірки учнівських зошитів потребує повторного їх перегляду.

Помічену в обчисленнях помилку вчителю рекомендується тільки підкреслити, а учню — правильно обчислити й виправити її. У зошитах учнів, які самостійно не можуть виправити неправильний результат обчислення, учитель може закреслити його і зверху написати правильний.

Виправляти неправильний результат по написаному не рекомендується. Якщо учень помилився під час розв'язування складеної задачі в доборі дії чи в обчисленнях у ній, бажано запропонувати, щоб він правильно розв'язав усю задачу і заново записав її розв'язання.

Якщо задача розв'язана правильно, але неправильно сформульовано пояснення чи відповідь, варто підкреслити цей текст і запропонувати учневі правильно його сформулювати й записати заново.

Усі записи, зроблені вчителем в учнівському зошиті (виправлення помилок, підкреслення, зразки письма, оцінка, фрази типу *Правильно*, *Уже значно краще* тощо), виконуються чітко, каліграфічно й охайно пастою червоного кольору.

Далі наводимо рекомендації щодо особливостей оцінювання з окремих навчальних предметів.



## УКРАЇНЬСЬКА МОВА І МОВИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (МОВИ НАВЧАННЯ)

*Об'єктами перевірки й оцінювання* навчальних досягнень учнів з мови навчання є складники комунікативної компетентності:

- досвід мовленнєвої діяльності (аудіативні уміння, здатність вести діалог, будувати монологічні зв'язні висловлювання в усній і письмовій формах, уміння виразно читати і розуміти зміст прочитаного);
- знання про мову і мовлення, мовні уміння й навички;
- орфографічні і пунктуаційні вміння й навички;
- графічні навички письма, техніка, швидкість письма, культура оформлення письмових робіт.

### I. Оцінювання досвіду мовленнєвої діяльності

#### 1. Аудіювання (слухання і розуміння прослуханого)

Перевірку аудіативних умінь рекомендуємо здійснювати фронтально в 2–4 класах у кінці кожного семестру.

Перевіряються вміння: сприймати на слух незнайомий текст і розуміти в 2 класі елементи фактичного змісту (хто? що? де? коли? як?), запам'ятовувати послідовність подій; у 3–4 класах — фактичний зміст, причиново-наслідкові зв'язки, основну думку висловлювання, образний вислів.

Для перевірки використовується незнайомий текст художнього стилю і запитання з варіантами відповідей.

Обсяги текстів: у 2 класі — 120–200 слів, у 3 класі — 220–300 слів, у 4 класі — 320–400 слів.

У 2 класі пропонується 4 запитання з двома варіантами відповідей на кожне, у 3 класі — 6 запитань з трьома варіантами відповідей, у 4 класі — 6 запитань з чотирма варіантами відповідей.

У 2 класі за кожну правильну відповідь на запитання учень одержує 3 бали, в 3–4 класах — 2 бали.

#### 2. Говоріння і письмо (діалогічне та монологічне висловлювання)

Перевірку сформованості усного (діалогічного і монологічного) мовлення вважаємо за доцільне здійснювати індивідуально в 2–4 класах наприкінці кожного семестру.

Рівень сформованості *діалогічного* мовлення в 2–4 класах рекомендується перевіряти в першому семестрі.

Перевіряються вміння: складати діалог на задану тему, використовувати формули мовленнєвого етикету, дотримуватись правил спілкування, норм літературної мови.

Обсяги утворених діалогів повинні відповідати нормам: у 2 класі — 3–4 репліки на двох учасників розмови, в 3 класі — 4–5 реплік, у 4 класі — 5–6 реплік (без урахування формул мовленнєвого етикету).

Уміння вести діалог оцінюються за такими вимогами (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»):



Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
<b>Початковий</b>	1	Учень/учениця підтримує діалог, відповідаючи на запитання співрозмовника лише «так» чи «ні»
	2	Учень/учениця відповідає на елементарні запитання короткими репліками, однак не ініціює розмови
	3	Учень/учениця вступає в діалог з найпростішої за змістом теми, відповідає лише на окремі репліки співрозмовника, робить спроби формулювати запитання
<b>Середній</b>	4	Учень/учениця бере участь в діалозі з нескладної за змістом теми, але робить довгі паузи, добираючи потрібні слова, окремі репліки співрозмовника залишає без відповіді
	5	Учень/учениця підтримує діалог за нескладною за змістом мовленнєвою ситуацією, але іноді відхиляється від теми, не завжди вживає слова ввічливості, припускається мовних помилок. Обсяг діалогу наближається до норм
	6	Учень/учениця ініціює і підтримує діалог, будує в основному змістовні репліки, однак не завжди дотримується правил мовленнєвого етикету, припускається окремих мовних помилок. Обсяг діалогу близький до норм
<b>Достатній</b>	7	Учень/учениця будує діалог, що відповідає нормам, в міру швидко добирає потрібні слова, вживає формули мовленнєвого етикету, виявляє толерантність до співрозмовника, однак не висловлює власної думки, свого ставлення до предмета обговорення, припускається незначних мовних помилок
	8	Учень/учениця складає діалог за ситуацією, що містить певну проблему, швидко добирає і правильно використовує потрібні слова, будує змістовні, невимушені репліки, дотримується правил культури спілкування, однак не висловлює свого ставлення до предмета обговорення, припускається незначних мовних помилок. Обсяг діалогу відповідає нормам
	9	Учень/учениця самостійно складає діалог з проблемної теми, чітко формулює запитання, дає влучні відповіді, демонструє належну культуру спілкування, не припускається мовних помилок, робить спроби висловити власну думку з приводу предмета обговорення. Обсяг діалогу відповідає нормам

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Високий	10	Учень/учениця складає діалог за проблемною ситуацією, чітко формулює думки, демонструє високу культуру спілкування, висловлює власну позицію, але невпевнено. Обсяг і мовне оформлення діалогу відповідає нормам
	11	Учень/учениця ініціює і підтримує діалог з певної проблеми, впевнено висловлює й аргументує свою позицію, виявляючи повагу до думки співрозмовника, демонструє високу культуру спілкування. Структура діалогу і мовне оформлення реплік відповідає нормам
	12	Учень/учениця складає змістовний і досконалий за формою діалог, демонструє вміння уважно вислухати співрозмовника, виявляє стриманість і коректність у разі незгоди з думкою співрозмовника, доводить свої думки, висловлюючи переконливі аргументи, в тому числі й із власного життєвого досвіду, відстоює власну позицію

Перевірку *усного монологічного* мовлення рекомендується здійснювати в 2–4 класах у другому семестрі. У 2 класі перевіряється вміння будувати усний переказ, у 3–4 класах — усний твір.

<...>

Обсяги текстів для переказів: у 2 класі — 40–50 слів, у 3 класі — 50–70 слів, у 4 класі — 70–100 слів; обсяги учнівських творів: у 2 класі — близько 40 слів, у 3 класі — близько 60 слів, у 4 класі — 60–80 слів.

За *усне і письмове* висловлювання (**переказ, твір**) доцільно ставити одну оцінку — за зміст.

Оцінювання змісту монологічного зв'язного висловлювання здійснюється за такими вимогами (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»):

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Учень/учениця будує окремі, не пов'язані між собою речення, демонструючи обмежений лексичний запас і припускаючись мовних помилок
	2	Учень/учениця будує або переказує окремі фрагменти висловлювання, при цьому його (її) лексичний запас обмежений, наявні мовні помилки

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
	3	Учень/учениця будує висловлювання, що не становить завершеного тексту. Послідовність викладу потребує вдосконалення, а лексика — збагачення; трапляються мовні помилки
<b>Середній</b>	4	Учень/учениця будує текст, який відзначається певною зв'язністю, але збіднений змістом; наявні відхилення від авторського тексту (переказ) або від теми (твір); порушена послідовність викладу, відсутні зачин або кінцівка, збіднена лексика, є мовні помилки
	5	Учень/учениця створює текст, який певною мірою розкриває тему, однак удосконалення потребує послідовність викладу, зачин чи кінцівка, добір слів, мовне оформлення тексту
	6	Учень/учениця будує досить послідовний текст, розкриває тему, хоч іноді порушує співвідношення основної і другорядної інформації; добір слів потребує вдосконалення; трапляються мовні помилки
<b>Достатній</b>	7	Учень/учениця правильно будує (переказує) текст, розкриває його загальний зміст і головну думку; у тексті наявні зачин, основна частина і кінцівка; проте школяр не висловлює своєї думки з приводу сказаного; текст бідний на виражальні засоби мови; трапляються невиправдані повтори тих самих слів; мають місце мовні помилки
	8	Учень/учениця самостійно будує достатньо повне зв'язне висловлювання, в цілому ґрунтовно висвітлює тему і головну думку; проте не висловлює свого ставлення до того, про що говорить; припускається окремих мовленнєвих і мовних помилок
	9	Учень/учениця самостійно створює послідовний, логічно завершений текст; вдало добирає (у переказі використовує авторські) виражальні засоби мови; робить спроби висловити свою думку з приводу сказаного, але не дуже вдало; припускається поодиноких лексичних неточностей, мовних помилок
<b>Високий</b>	10	Учень/учениця вправно будує текст чи переказ тексту, що характеризується логічною завершеністю, відповідністю темі й меті, багатством лексичних засобів; у тексті висловлена думка про предмет розмови, але допущено 1–2 мовні чи мовленнєві помилки

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
	11	Учень/учениця вправно будує послідовний, повний текст чи переказ тексту, враховуючи комунікативне завдання; чітко висловлює власну думку, аргументує її; робота відзначається багатством словника, точністю слововживання, граматичною і стилістичною грамотністю
	12	Учень/учениця створює повноцінне, яскраве, оригінальне за думкою зв'язне висловлювання (твір чи переказ тексту) з певною комунікативною метою; повно і вичерпно висвітлює тему; впевнено висловлює й аргументує своє ставлення до того, про що пише; вдало пов'язує предмет розмови з власним життєвим досвідом; робота відзначається багатством лексики, граматичною правильністю, стилістичною довершеністю

### 3. Читання

<...>

У 2–4 класах сформованість читацьких умінь рекомендується перевіряти на уроках літературного читання.

<...>

## II. Оцінювання знань з мови, мовних умінь і навичок

Оцінювання мовних знань і вмінь рекомендується здійснювати в 2–4 класах не менше як двічі на семестр після вивчення певного розділу (невеликі за обсягом розділи можна об'єднувати, а великі — перевіряти за логічно завершеними частинами).

Перевірці підлягають знання і вміння з мови, необхідні для правильного і грамотного оформлення усних і письмових зв'язних висловлювань.

Перевірка здійснюється фронтально в письмовій формі із застосуванням тестових завдань двох типів: 1) завдання закритого типу, які передбачають вибір одного із запропонованих варіантів відповідей; 2) відкриті завдання, що виконуються без опори на запропоновані варіанти відповідей (самостійне утворення форм слова, добір слів за певною ознакою, побудова речень тощо).

У 2 класі учням пропонується п'ять завдань: три завдання закритого типу (з трьома варіантами відповідей на кожне) і два відкриті.

<...>

У 2 класі за кожне правильно виконане завдання закритого типу учень одержує два бали, за кожне відкрите завдання — три бали (якщо таке завдання виконане частково, то учневі зараховується від одного до двох балів). <...> У разі, якщо при виконанні відкритих завдань учень припустився орфографічних чи пунктуаційних помилок на вивчені правила, рекомендуємо від загальної суми набраних балів віднімати 1 бал за недотримання грамотності.

### III. Оцінювання орфографічних і пунктуаційних умінь

Основною формою перевірки орфографічної та пунктуаційної грамотності є контрольне *списування* і контрольний текстовий *диктант*.

Контрольне списування рекомендується проводити в 1 класі — у кінці року, в 2–4 класах — наприкінці кожного семестру.

Контрольний диктант рекомендується проводити: в 2 класі — один раз у кінці першого семестру і двічі в другому семестрі; в 3–4 класах — двічі на кожний семестр.

Обсяги текстів для диктантів і списування: у 1 класі — 20–30 слів, у 2 класі — 30–50 слів, у 3 класі — 50–70 слів, у 4 класі — 70–90 слів.

При *оцінюванні диктантів* доцільно брати до уваги грамотність, каліграфію (правильність написання букв та їх з'єднань) і культуру оформлення письмової роботи: від оцінки за грамотність рекомендуємо віднімати 1–2 бали за помилки в написанні букв і їх з'єднань та недотримання культури оформлення письмової роботи.

Оцінювання грамотності рекомендуємо здійснювати за такими вимогами:

— орфографічні і пунктуаційні помилки вважаються рівноцінними;

— помилка в одному й тому самому слові, яке повторюється в диктанті кілька разів, вважається однією помилкою; помилки на одне правило, але в різних словах вважаються різними помилками;

— негрубими вважаються такі помилки: повторення тієї самої букви в слові; недописування букви в кінці слова (не за правилом); двічі підряд написане те саме слово в реченні. Дві негрубі прирівнюються до однієї грубої помилки;

— чотири охайні виправлення (неправильне написання на правильне) прирівнюються до однієї помилки;

— орфографічні та пунктуаційні помилки на невивчені правила виправляються, але не враховуються (якщо відповідні слова не були виписані на дошку під час диктанту, а розділові знаки не диктувалися вчителем).

Норми оцінювання грамотності:

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Кількість помилок
Початковий	1	9 і більше
	2	8
	3	7
Середній	4	6
	5	5
	6	4
Достатній	7	3
	8	2
	9	1

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Кількість помилок
Високий	10	1 негруба помилка або 2–3 виправлення
	11	1 виправлення
	12	–

#### IV. Оцінювання графічних навичок письма, техніки, швидкості письма, культури оформлення письмових робіт

Графічні навички письма, техніка, швидкість письма і культура оформлення письмових робіт перевіряються шляхом списування з друкованого тексту. У 1 класі списування доцільно проводити до кінця навчального року, в 2–4 класах — у кінці кожного семестру.

За списаний текст рекомендуємо виставляти дві оцінки: одна — за грамотність, друга — за каліграфію, швидкість і культуру оформлення письмової роботи.

Грамотність оцінюється за такими самими вимогами, що й диктант.

При оцінюванні *графічних навичок (каліграфії) і дотримання гігієнічних правил* письма в 1 класі береться до уваги: правильність написання літер та їх поєднання, охайність.

У 2–4 класах рекомендуємо здійснювати перевірку графічних навичок: форми, розміру, нахилу, поєднання літер; культури оформлення письмової роботи і швидкості письма.

Дотримання норм за кожним із зазначених шести параметрів доцільно оцінювати двома балами (в сумі — 12 балів). За незначне відхилення від норми за тим чи іншим параметром радимо знімати 1 бал, за значне — 2 бали. Значними вважаються такі відхилення: зміна форм букв до невпізнанності; висота букв більша або менша від норми, різнобічний нахил букв, неправильні поєднання букв або їх відсутність, неохайне виправлення, відсутність абзаців. Щодо швидкості письма, то значним вважається відхилення на 5 і більше знаків від меншого показника норми: 2 клас — 16–25 знаків за хвилину, 3 клас — 26–35 знаків за хвилину, 4 клас — 36–45 знаків за хвилину.

#### V. Зведений перелік перевірних робіт, які проводяться в 1–4 класах

Вид перевірки	1 клас (оцінювання без балів)		2 клас (1 сем. — оцінювання без балів за ріш. пед. ради)		3 клас		4 клас	
	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.
Аудіювання	–	–	1	1	1	1	1	1
Діалог	–	–	1	–	1	–	1	–
Усний переказ	–	–	–	1	–	–	–	–

Вид перевірки	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.
Усний твір	–	–	–	–	–	1	–	1
Читання	–	1	–	–	–	–	–	–
Письмовий переказ	–	–	–	–	–	1	1	–
Письмовий твір	–	–	–	–	–	–	–	1
Перевірка мовних знань і вмінь	–	–	2	2	2	2	2	2
Диктант	–	–	1	2	2	2	2	2
Списування	–	1	1	1	1	1	1	1
Державна підсумкова атестація	–	–	–	–	–	–	–	1
<b>Загальна кількість перевірок за семестр</b>	–	<b>2</b>	<b>6</b>	<b>7</b>	<b>7</b>	<b>8</b>	<b>8</b>	<b>9</b>



## ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ (УКРАЇНСЬКА, ІНША МОВА НАВЧАННЯ)

### 2–4 класи

Об'єктами перевірки й оцінювання з літературного читання є складники читацької компетентності:

- навичка читання вголос і мовчки;
- розуміння прочитаного;
- уміння виразно читати;
- досвід читацької діяльності учнів (елементарна обізнаність з колом дитячого читання, практичне засвоєння літературознавчих понять, уміння працювати з текстами різних жанрів, уміння переказувати зміст прочитаного твору (3–4 класи), уміння самостійно працювати з дитячою книжкою, довідковою літературою).

Контроль навчальних досягнень учнів рекомендуємо здійснювати шляхом таких видів контролю: **поточного, семестрового, державної підсумкової атестації.**

Основною формою **поточного контролю** є фронтальне та індивідуальне усне опитування.

**Семестровий контроль** рекомендуємо проводити так:

у 2–4 класах наприкінці семестрів здійснюється контроль техніки читання вголос;

<...>

Основною метою проведення письмових самостійних і контрольних робіт є перевірка розуміння учнями змісту прочитаного.

Водночас наголошуємо, що оцінка за семестр виставляється з урахуванням тематичних оцінок.

### Читання вголос

Перевірку розвитку навички читання вголос у 2–4 класах рекомендуємо здійснювати індивідуально у процесі поточного і семестрового контролю. Контроль навички читання вголос здійснює вчитель.

Перевіряються всі якості навички читання вголос (правильність, спосіб, розуміння, виразність, темп).

Читання вголос забезпечується складнішим психофізіологічним механізмом, ніж читання мовчки. У ньому, крім зорового, активно діють мовленнєво-руховий, слуховий канали, які мають вплив на повноту сприймання, запам'ятовування, засвоєння змісту прочитаного.

З огляду на це, не рекомендується здійснювати семестровий контроль розуміння прочитаного вголос на незнайомих текстах.

Перевірку *розуміння учнями* прочитаного вголос рекомендується здійснювати у процесі поточного оцінювання протягом року.

Контроль *техніки читання вголос* (правильність, спосіб, темп) проводиться індивідуально. Залежно від кількості учнів у класі — протягом 2-х останніх тижнів або одного передостаннього тижня I і II семестрів.

Для читання учневі пропонують незнайомий художній, науково-художній текст, який у кожній віковій групі відрізняється обсягом, складністю змісту, мовою, побудовою речень, шрифтом і т. ін. З метою забезпечення рівних умов перевірки учитель обирає для читання один і той самий текст.

Підсумковий бал за навичку читання вголос виводиться з урахуванням техніки читання та розуміння змісту прочитаного.

Розвиток *уміння читати виразно* радимо перевіряти окремо у процесі поточного контролю лише *після попередньої підготовки учнів*.

Особливої уваги потребують діти, які мають певні психофізіологічні особливості: природну повільність, заїкання, поганий зір. Під час оцінювання це не є підставою для зниження бальної оцінки. Контроль за якістю читання у таких дітей здійснюється під час поточного опитування.

#### Показники темпу читання вголос

Клас	I семестр	II семестр
2	35–45 сл./хв	50–60 сл./хв

Менший і більший числові показники для кожного класу є нормативними. Вони відповідають критеріям найвищого рівня, якщо учень повноцінно оволодів іншими якостями читання, співвідносними з цим рівнем.

**Сформованість техніки читання вголос (правильність, спосіб, темп) у II семестрі 2 класу визначається за такими вимогами (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»)**

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Учень/учениця читає відривними складами, припускаючись численних помилок у закінченнях, наголосуванні слів, на пропуск, перестановку літер



Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		і складів, помилок мовного характеру. Темп читання суттєво нижчий від нормативного (на 10 і більше слів від меншого нормативного числа)
	2	Учень/учениця читає переважно складами, з тривалими паузами у темпі, значно нижчому від нормативного (на 8 і більше слів від меншого нормативного числа), припускаючись численних помилок у закінченнях, наголошуванні слів, на пропуск, перестановку літер і складів, помилок мовного характеру
	3	Учень/учениця значну кількість слів читає складами, не дотримуючись пауз між реченнями і смисловими групами слів. Темп читання нижчий від нормативного (на 7 і більше слів від меншого нормативного числа). Припускається багатьох помилок на перестановку, заміну складів, звуків, слів, у наголошуванні слів
<b>Середній</b>	4	Учень/учениця читає словами і складами. Читання монотонне у темпі, нижчому від нормативного (на 5–6 слів від меншого нормативного числа). Часто припускається помилок у вимові, наголошуванні слів
	5	Учень/учениця читає переважно словами. Припускається помилок на заміну, перестановку складів, у наголошуванні слів, порушує правила вимови. Темп читання дещо нижчий від нормативного (на 3–4 слова від меншого нормативного числа)
	6	Учень/учениця читає переважно плавно, цілими словами у темпі, що відповідає нормативному, припускаючись мовленнєвих помилок, а також у наголошуванні слів
<b>Достатній</b>	7	Учень/учениця читає плавно, цілими словами у темпі, що відповідає нормативному. Припускається кількох орфоепічних, мовленнєвих помилок
	8	Учень/учениця читає плавно словами, правильно, у відповідному темпі. Припускається окремих помилок у наголошуванні слів
	9	Учень/учениця читає плавно словами і групами слів, правильно, у відповідному темпі. Припускається окремих орфоепічних помилок
<b>Високий</b>	10	Учень/учениця читає правильно, плавно словами і групами слів, у відповідному темпі. Мають місце поодинокі орфоепічні помилки

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
	11	Учень/учениця читає правильно, плавно словами і групами слів, у відповідному темпі з дотриманням норм літературної вимови
	12	Учень/учениця читає правильно, плавно словами і групами слів, у відповідному темпі з дотриманням норм літературної вимови

### **Перевірка й оцінювання уміння читати виразно, читати напам'ять**

Перевірку уміння читати виразно радимо здійснювати в процесі поточного контролю (під час поурочного вивчення теми, перевірки домашнього завдання). Виразність читання перевіряється на знайомому тексті, після попередньої підготовки.

Якість виразного читання, читання творів напам'ять доцільно визначати за такими критеріями:

- правильність, повнота відтворення фактичного змісту твору;
- виразність читання (чіткість дикції, інтонаційна правильність, уміння виявити своє ставлення до того, що читається; доречність використання мовленнєвих та позамовних (міміка, жести) засобів виразності);
- дотримання орфоепічних норм (літературна вимова голосних і приголосних звуків у різних позиціях, сполучень звуків у мовленнєвому потоці, а також наголошування слів).

**У дітей з органічними порушеннями вимови цей критерій не враховується.**

Орієнтовні вимоги до якості читання напам'ять є наскрізними для учнів 2–4 класів.

Перевірку читання напам'ять рекомендуємо здійснювати індивідуально у процесі поточного контролю. Доцільно проводити протягом 2–3 уроків перевірку читання напам'ять вірша чи прозового твору, які визначені для обов'язкового вивчення.

Перевірку вивчення напам'ять творів малих жанрів (скоромовок, прислів'їв, приказок) радимо проводити в процесі поточного оцінювання.

<...>

### **Досвід читацької діяльності учнів**

<...>

**Вимоги до оцінювання досвіду читацької діяльності учнів 2 класів (II семестр)** у балах (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»):

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
<b>Початковий</b>	1	Учень/учениця усвідомлює окремі фрагменти змісту твору, частково виконує завдання за змістом тексту лише зі значною допомогою вчителя. Припускається численних мовних, мовленневих, орфоепічних помилок
	2	Учень/учениця під час читання (слухання) здатний(а) зосереджувати свою увагу на окремих епізодах, зазвичай емоційно забарвлених; частково розуміє значення окремих слів, словосполучень, речень у тексті; виконує окремі завдання за змістом твору лише зі значною допомогою вчителя. Припускається численних мовних і мовленневих помилок
	3	Учень/учениця під час читання (слухання) здатний(а) зосереджувати свою увагу лише на подіях; не завжди розуміє, як вони пов'язані між собою; виконує завдання за змістом твору лише зі значною допомогою вчителя; спроможний(а) розрізнити твори за їх жанровими ознаками (казка, вірш, оповідання), назвати окремі структурні елементи дитячої книжки (обкладинка, сторінка, назва книжки) лише після кількаразового пояснення вчителя. Мовлення характеризується наявністю багатьох орфоепічних і мовленневих помилок
<b>Середній</b>	4	Учень/учениця виконує завдання за змістом твору, називає окремих персонажів, дає відповідь на запитання за змістом тексту лише за допомогою вчителя; утруднюється у практично розрізнити жанрові ознаки вивчених творів. Припускається багатьох мовних і мовленневих помилок
	5	Учень/учениця виконує завдання за змістом твору, усвідомлює його фактичний зміст за допомогою вчителя; може точно, як у тексті, назвати окремих персонажів. У розрізненні основних жанрів вивчених творів потребує допомоги вчителя. Утруднюється правильно назвати призначення окремих структурних елементів дитячої книжки. Припускається мовних і мовленневих помилок
	6	Учень/учениця самостійно виконує завдання за змістом твору, усвідомлює його фактичний зміст з незначною допомогою вчителя. Висловлює (без аргументації) власне ставлення до подій, вчинків персонажів. Виявляє нестійкі уміння у практичному розрізненні основних жанрів вивчених творів.

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		Правильно називає та усвідомлює призначення окремих структурних елементів дитячої книжки. Почасти припускається мовних і мовленневих помилок
Достатній	7	Учень/учениця переважно самостійно виконує завдання за текстом: усвідомлює фактичний зміст, визначає і називає персонажів твору; знаходить у тексті відповіді на запитання щодо відтворення фактичного змісту твору; визначає тему, складає план твору за допомогою вчителя. Розрізняє твори за жанровими ознаками з незначною допомогою вчителя. Правильно наводить 3 приклади вивчених програмових творів, в окремих випадках неправильно називає їх авторів. З незначною допомогою вчителя виявляє уміння орієнтуватися у дитячій книжці з опорою на її структурні елементи, іноді припускається неточностей під час пояснення їх призначення. Припускається окремих мовних та мовленневих помилок
	8	Учень/учениця загалом самостійно виконуючи завдання за текстом: висловлює власне ставлення до подій, вчинків персонажів, користуючись елементами оцінювальною лексикою; знаходить у тексті відповіді на запитання щодо відтворення фактичного змісту твору; визначає тему твору з незначною допомогою вчителя; в цілому самостійно складає план твору. Переважно самостійно практично розрізняє твори за жанровими ознаками; правильно наводить 4 приклади вивчених програмових творів, в окремих випадках неправильно називає їх авторів; виявляє уміння орієнтуватися у дитячій книжці з опорою на її структурні елементи, іноді припускається неточностей під час пояснення їх призначення. Є поодинокі мовленнєві помилки
	9	Учень/учениця самостійно виконує завдання за текстом: висловлює власне ставлення до подій, вчинків персонажів, припускаючись неточностей у формулюванні найпростіших оцінювальних суджень; знаходить у тексті відповіді на запитання щодо відтворення фактичного змісту твору; визначає тему твору. Практично розрізняє твори за жанровими ознаками (з незначною допомогою вчителя). Правильно наводить 5 прикладів вивчених програмових творів, в окремих випадках неправильно називає їх авторів. З незначною допомогою вчителя орієнтується у дитячій книжці з опорою на її структурні елементи, іноді припускається неточностей під час пояснення їх призначення

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Високий	10	Учень/учениця правильно виконує завдання за текстом: висловлює найпростіші оцінювальні судження щодо поведінки, вчинків героїв; формулює запитання до окремих абзаців тексту; самостійно визначає тему твору; пояснює зв'язок заголовка із змістом твору; визначає у тексті структурні елементи (зачин, основну частину, кінцівку); складає план твору. Практично розрізняє казку, вірш, оповідання та правильно наводить 2–3 приклади кожного жанру. Правильно називає 6 вивчених програмових творів та їх авторів. Свідомо користується структурними елементами дитячої книжки у навчальній діяльності (правильно визначає орієнтовний зміст книжки з опорою на заголовок та ілюстрації; знаходить необхідний твір у змісті та визначає сторінку, на якій він знаходиться)
	11	Учень/учениця правильно виконує завдання за текстом; висловлює оцінювальні судження щодо поведінки і вчинків героїв з використанням відповідної оцінної лексики, аргументує свої відповіді з посиланням на текст. Практично розрізняє казку, вірш, оповідання та правильно наводить 2–3 приклади кожного жанру. Правильно називає 6–7 вивчених програмових творів та їх авторів. Свідомо користується структурними елементами дитячої книжки у навчальній діяльності (правильно визначає орієнтовний зміст книжки з опорою на заголовок та ілюстрації; знаходить необхідний твір у змісті та визначає сторінку, на якій він знаходиться)
	12	Учень/учениця швидко і правильно виконує завдання за текстом, висловлює й аргументує оцінювальні судження з посиланням на текст. Практично розрізняє казку, вірш, оповідання, правильно наводить 2–3 приклади, визначає найпростіші їх жанрові ознаки. Правильно називає 6–7 вивчених програмових творів та їх авторів. Свідомо користується структурними елементами дитячої книжки у навчальній діяльності (правильно визначає орієнтовний зміст книжки з опорою на заголовок та ілюстрації; знаходить необхідний твір у змісті та визначає сторінку, на якій він знаходиться)

<...>

**Семестровий бал** навчальних досягнень учнів ставиться з урахуванням поточного оцінювання досвіду читацької діяльності, результатів поточного і підсумкового оцінювання навички читання вголос, якості

вивчення віршів чи уривків з прозових творів напам'ять, поточного оцінювання навички читання мовчки, результатів виконання підсумкових контрольних робіт.

**Річний бал** виставляється на основі підсумкових балів за семестри.



## **УКРАЇНЬСЬКА МОВА І МОВИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЯК МОВИ ВИВЧЕННЯ**

Оцінювання навчальних досягнень з української мови як державної та інших мов як навчальних предметів рекомендуємо здійснювати згідно з основними цілями навчання, які передбачають формування комунікативної компетентності з урахуванням інтересів і можливостей учнів початкової школи.

**Об'єктами перевірки й оцінювання є:**

- мовленнєві уміння з аудіювання, говоріння, читання, письма;
- сформованість певного кола знань про мову, мовні та правописні уміння, графічні навички письма.

У 1–4 класах проводиться:

- поточне оцінювання (у 1–2 (І семестр) класах — безбальне, у 3–4 — бальне за знання з мови й мовні вміння — усне опитування, тестові завдання);

- періодичний контроль й оцінювання рівня сформованості умінь з аудіювання, говоріння (діалогічне й монологічне мовлення), читання й письма та фонетико-графічні й орфографічні уміння у 3–4 класах;
- підсумкове оцінювання за семестр, рік.

Періодичний контроль сформованості тих чи інших видів навчальної діяльності радимо проводити фронтально (аудіювання, списування чи диктант) й індивідуально (діалогічне й монологічне мовлення). Діалогічне мовлення перевіряється в І семестрі, а монологічне — у ІІ.

Кожен вид навчальної діяльності рекомендуємо перевіряти один раз на семестр, а орфографічні й граматичні уміння — двічі на семестр.

Орієнтовні вимоги до оцінювання навчальних досягнень з української мови як державної й національних мов як навчальних предметів залежать від спорідненості чи неспорідненості з рідною, що дає можливість, урахувати ступінь складності оволодіння цими мовами та кількість годин, відведених на їх засвоєння, диференціювати вимоги.

### **Вимоги до перевірки й оцінювання навичок мовленнєвої діяльності**

#### **І. Аудіювання (слухання і розуміння прочитаного)**

Перевірці підлягають вміння вислухати незнайомий художній текст з 1–2 прослуховувань у 1 класі й з 1 — у 2–4 класах у школах зі спорідненими мовами навчання та з 2–3 прослуховувань — у 1–2 класах і 1–2 — у 3–4 класах у школах із неспорідненими мовами навчання та зрозуміти його. Перевірку доцільно здійснювати раз на семестр.

Розуміння прослуханого радимо виявляти за допомогою завдань тестового характеру — використовувати серію запитань з варіантами відповідей на них. Учням 1, 2 класів пропонують 4 запитання, на які можна відповісти словами «так» — «ні». Учням 3 класу — 4 запитання альтернативного типу. Для учнів 4 класу складають 6 запитань, кожне з яких супроводжується трьома відповідями на вибір (I варіант) чи двома — (II варіант). Запитання охоплюють зміст твору, головну думку та окремі особливості мови художнього твору (3–4 класи).

Правильна відповідь на кожне із запитань за прослуханим текстом у 1 класі оцінюються безбалбно, 2–3 класах — 3 балами; у 4 класі — 2.

Обсяг тексту визначається таким чином, щоб при неквапливому інтонаційно оформленому читанні вчителем (зі швидкістю 70–100 слів за хвилину) час його неперервного звучання був у таких межах:

Клас	Споріднені мови	Неспоріднені мови
	Кількість слів	Кількість слів
2	120–150	100–120

## II. Говоріння (діалогічне та монологічне мовлення)

### Вимоги до оцінювання діалогічного мовлення

Рекомендуємо перевіряти вміння: складати, розігрувати діалог і будувати усний переказ чи усний твір.

Вважаємо за доцільне, щоб протягом року учень одержав дві оцінки, які покажуть його успіхи у розвитку усного мовлення: одну — за діалогічне та другу — за монологічне мовлення.

Під час перевірки навички говоріння радимо враховувати ступінь самостійності роботи, міру допомоги вчителя. Учням початкового та середнього рівня доцільно пропонувати різноманітні допоміжні матеріали: малюнки, окремі репліки (підказки), зразки діалогу, план висловлювання тощо. Учні, які досягли достатнього рівня, можуть виконувати відповідні завдання за незначною допомогою, високою — самостійно.

### Діалогічне мовлення

Одиницями контролю є уміння:

- складати й розігрувати діалог відповідно до запропонованої ситуації чи ситуативного малюнка й мети спілкування (мовленнєвого завдання);
  - додержуватися правил етикету;
  - вживати етикетну лексику й форми звертання;
  - дотримуватись норм літературної мови (лексична й граматична правильність);
  - орієнтація на слухача,
- а також:
- відповідність вжитих реплік-відповідей змісту запитань;
  - міра самостійності у веденні діалогу;
  - відповідність кількості вжитих реплік зазначеному обсягу.

### Монологічне мовлення:

Одиницями контролю є:

- змістовність, послідовність (логіка), чіткість розповіді;

- відповідність темі;
- лексична, орфоепічна та граматична правильність мовлення;
- орієнтація на слухача;
- відповідність обсягу розповіді зазначеним вимогам.

**Орієнтовний обсяг складеного учнями діалогу**  
(кількість реплік на кожного із співрозмовників)

Клас	Споріднені мови	Неспоріднені мови
2	4 репліки, не враховуючи етикетні формули початку й кінця розмови	3 репліки, не враховуючи етикетні формули початку й кінця розмови

**Перевірку монологічних висловлювань** рекомендуємо здійснювати з урахуванням умов, у яких вивчаються мови (близькоспоріднені чи не близькоспоріднені). У першому випадку у 2–3 класах перевіряється вміння переказувати короткий текст за малюнком і планом, у 4 класі — скласти власний твір на задану тему. У другому випадку у 3 класі перевіряється вміння переказувати текст з опорою на план, у 4 класі — скласти твір за малюнком і планом.

**Обсяг тексту для усного переказу**

Клас	Споріднені мови	Неспоріднені мови
2	40–50 слів	—

Для усного **переказу** рекомендуємо використовувати невеликі твори чи фрагменти з них, переважно ті, які опрацьовувались на попередніх уроках.

<...>

### III. Читання

#### Читання вголос

У 2 класі у кінці II семестру рекомендуємо перевіряти вміння правильно прочитати слова, речення, невеликі тексти і зрозуміти прочитане. Орієнтовна швидкість читання — 35–45 слів за хвилину, якщо українська мова споріднена, і 30–40 слів, якщо неспоріднена.

При оцінювання сформованості вміння читати в 2 класі беруться до уваги: спосіб читання (складами, цілими словами); правильність читання; швидкість і розуміння прочитаного. <...>

#### Орфографічні та граматичні уміння

У 2 класі в кінці II семестру перевіряють вміння вживати засвоєні букви українського (російського, польського, болгарського тощо) алфавіту під час письма, вміння списувати. Для цього пропонують невеликий текст.

<...>

**Обсяг тексту для списування та диктанту**

Клас	Споріднені мови		Неспоріднені мови	
	Списування	Слуховий диктант	Списування	Зорово-слуховий диктант
2	40–45 слів	—	35–40 слів	—



**Орієнтовні вимоги до оцінювання списування  
та слухового й зорово-слухового диктанту**

Рівні навчальних досягнень	Бали	Кількість помилок	
		Споріднені мови	Неспоріднені мови
Початковий	1	Понад 10	Понад 12
	2	До 10	До 11
	3	До 9	До 10
Середній	4	До 8	До 9
	5	До 7 з них 2 негрубих*	До 8
	6	До 6 з них 2 негрубих	До 7 з них 2 негрубих
Достатній	7	До 5 з них 2 негрубих	До 6 з них 1 негруба
	8	4 з них 2 негрубих	До 5 з них 1 негруба
	9	3 з них 1 негруба	4 з них 1 негруба
Високий	10	2 з них 2 негрубі	3 з них 1 негруба
	11	1 негруба	2 з них 1 негруба
	12	1 виправлення	1 негруба + 1 виправлення

**Техніка письма та культура оформлення письмових робіт**

Об'єктами перевірки є вміння писати, вживаючи букви українського чи алфавіту мови, яка вивчається як друга, з належною швидкістю, правильно відтворюючи форму великих і малих рукописних букв, правильно поєднувати їх у слові і розташовувати слова на лініях сітки зошита. Перевіряється також охайність і вміння оформити письмову роботу (розташувати на рядку заголовок тексту, дотримуватися полів тощо).

<...>

Нормативною вважається така швидкість письма (на кінець навчального року):

Клас	Споріднені мови	Неспоріднені мови
2	не враховується	не враховується

За списування рекомендуємо виставляти дві оцінки — за фонетично-графічні й правописні уміння та графічні навички письма.

<...>

**V. Знання з мови, мовні вміння**

Перевірку знань з мови та мовних умінь радимо здійснювати під час поточного опитування та виконання завдань тестового характеру.

\* До негрубих помилок відносяться неправильне написання, пропуск чи заміна букви, букви іншого алфавіту, якщо таких помилок не більше 2. Якщо помилок допущено більше, то 2 — зараховуються як одна груба. Акуратно зроблене виправлення не вважається помилкою. Повтор помилки в одному й тому ж слові вважається як одна помилка.

Рекомендуємо перевіряти знання та уміння, що стосуються матеріалу, який не збігається в рідній та українській (іншій) мові, що вивчається як друга: правильно визначати наголос, добирати слова на певну тему; розрізняти значення слів, добирати синоніми й антоніми; розпізнавати народні вислови та слова, вжиті в переносному значенні; змінювати форму слова в залежності від іншого; правильно вживати родові та відмінкові закінчення іменників, прикметників та особові форми дієслів; будувати (доповнювати, перетворювати) сполучення слів та різні за синтаксичною структурою речення.

З цією метою пропонується комбінована перевірна робота із застосуванням завдань тестового характеру. Учням пропонують 6 завдань з трьома варіантами відповідей. З них 2 — на перевірку мовних знань, 4 — на перевірку мовних умінь.

Правильне виконання кожного із завдань, що стосуються мовних знань оцінюється 1 балом, правильно наведений приклад до кожного завдання додає ще по 1 балу. Завдання, що стосуються мовних умінь оцінюються 2 балами.

### Зведений перелік перевірних робіт у 1–4 класах

(1/1 — кількість робіт за вивчення споріднених/неспоріднених мов)

Види перевірки	Кількість перевірок по класах							
	1		2		3		4	
	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.
1. Аудіювання	–	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1	1/1
2. Усне діалогічне мовлення	–	1/1	1/1	–	1/1	–	1/1	–
3. Усне монологічне мовлення	–	–	–	1/1	–	1/1	–	1/1
4. Читання вголос	–	–	–	1/1	–	1/1	–	–
5. Читання мовчки	–	–	–	–	–	–	1/–	1/–
6. Письмовий переказ	–	–	–	–	–	1/–	1/1	–
7. Письмовий твір	–	–	–	–	–	–	–	1/1
8. Списування	–	–	–	1/1	1/1	–/1	1/1	–
9. Диктант	–	–	–	–	–	1/1	–	1/1
10. Знання з мови, мовні вміння (поточно)	–	–	–	–	–	–	–	–
Загальна кількість перевірок	–	2/2	2/2	4/4	3/3	5/5	5/4	5/4
11. ДПА з української мови	–	–	–	–	–	–	–	1
12. ДПА з українського літературного читання в школах з навчанням російською мовою	–	–	–	–	–	–	–	1



## МАТЕМАТИКА

Об'єктами перевірки й оцінювання навчальних досягнень учнів з математики є складники предметної компетентності — знання, уміння та навички, здатність їх застосовувати у навчальних і життєвих ситуаціях.

Контроль навчальних досягнень учнів рекомендуємо здійснювати шляхом поточної перевірки (1–4 класи) і тематичної перевірки (2–4 класи).

**Поточну** перевірку рекомендуємо проводити в усній і письмовій формі систематично в межах кожної теми, визначеної навчальною програмою. Цей вид контролю передбачається учителем під час підготовки до кожного уроку і знаходить своє відображення у поурочних планах (конспектах) уроків. Поточна перевірка може здійснюватись у формі самостійної роботи — короткотривалої (10–15 хвилин) письмової роботи, яка охоплює певну частину навчального матеріалу. Поточний контроль не обов'язково проводиться фронтально; його результати не завжди відображаються у балах.

**Тематичну** перевірку радимо здійснювати в письмовій формі. Вона охоплює зміст теми або логічно завершеної її частини. Проводити її доцільно у вигляді контрольної роботи — комбінованої або роботи тестового характеру — 4 рази за семестр. Бажано, щоб робота містила 14 математичних операцій (арифметичних дій, визначення порядку дій, встановлення відношень, перетворення одиниць величини, логічних дій тощо) у другому класі, 16 — у третьому, 18 — у четвертому.

Орієнтовна тривалість виконання роботи становить у другому класі близько 30 хв, у третьому й четвертому класах — близько 35 хв.

Окремим видом тематичного контролю може бути перевірка навичок усних обчислень у межах програмових вимог. Перевірку доцільно здійснювати один раз за семестр у письмовій формі (математичний диктант, робота на картках тощо). Обсяг роботи має містити не більше 12 математичних операцій.

### Перевірка навчальних досягнень учнів в усній формі

Критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів в усній формі є: якість знань та умінь — правильність, повнота, глибина, дівість, гнучкість, конкретність і узагальненість, системність, усвідомленість, міцність; культура математичного мовлення — послідовність викладу матеріалу, правильне вживання термінів, повнота у формулюванні висновків.

**Усні відповіді** учнів оцінюються за такими показниками (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»):

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Учень/учениця розрізняє математичні об'єкти, подані в готовому вигляді (поняття, дії, правила,

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		окремі геометричні форми в довідці); виконує найпростіші математичні операції за допомогою вчителя
	2	Учень/учениця розрізняє окремі об'єкти вивчення (математичні поняття за їх ознаками, формули); виконує найпростіші математичні операції на рівні копіювання зразка виконання
	3	Учень/учениця розрізняє об'єкти вивчення (математичні операції, моделі задач); виконує елементарні математичні операції після детального кількарядового їх пояснення вчителем
Середній	4	Учень/учениця частково відтворює засвоєну навчальну інформацію, наводить приклади за аналогією або за підказкою вчителя; розуміє математичну термінологію; розв'язує однотипні математичні операції за наданим зразком
	5	Учень/учениця відтворює засвоєну навчальну інформацію за допомогою вчителя (називає суттєві ознаки математичних об'єктів); частково використовує математичну термінологію; виконує математичні операції, але не вміє пояснити свої дії
	6	Учень/учениця відтворює навчальну інформацію у засвоєній послідовності (за допомогою вчителя формулює правила, закони й залежності, ілюструє їх прикладами); частково коментує способи виконання математичних операцій
Достатній	7	Учень/учениця виділяє суттєві ознаки математичних понять; формулює прості висновки; застосовує знання й уміння під час виконання математичних завдань за знайомим алгоритмом; частково пояснює свої дії
	8	Учень/учениця розкриває сутність математичних понять, ілюструє їх прикладами; самостійно виконує математичні операції; детально пояснює свої дії
	9	Учень/учениця усвідомлено відтворює навчальний зміст, ілюструє відповіді прикладами з реального життя; виконує завдання, які потребують значної самостійності; виправляє помилки, на які вказує вчитель
Високий	10	Учень/учениця вільно володіє програмовим матеріалом, встановлює міжпонятійні зв'язки, комбінує елементи навчальної інформації і способи діяльності для одержання іншого шляху виконання завдання; аналізує та обґрунтовує способи виконання математичних операцій; знаходить і виправляє власні помилки

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
	11	Учень/учениця демонструє гнучкі знання; описує варіативні ситуації, в яких можна застосовувати певне знання чи вміння; будує алгоритми виконання математичних завдань; застосовує елементи пошукової діяльності; володіє навичками самоконтролю
	12	Учень/учениця виявляє системність знань і способів математичної діяльності, використовує набутий досвід у змінених навчальних умовах і життєвих ситуаціях; демонструє нестандартний підхід до розв'язування навчальних і практично зорієнтованих задач; об'єктивно оцінює свою роботу

Критеріями оцінювання письмових робіт є правильність і обсяг виконаної роботи.

Під час перевірки слід розрізняти грубі й негрубі помилки. Дві негрубі помилки рекомендуємо прирівнювати до однієї грубої.

**До грубих помилок належать:**

- неправильне обчислення у завданні, мета якого — перевірка обчислювальних умінь і навичок;
- неправильне розв'язання задачі (пропуск дії, неправильний добір дії, зайва дія);
- незнання або неправильне застосування властивостей, правил, алгоритмів, залежностей;
- невідповідність виконаних вимірювань та геометричних побудов умові завдання.

**Негрубими помилками є:**

- неправильно виконане обчислення у випадку, коли метою завдання не передбачена перевірка обчислювальних умінь і навичок;
- відсутність пояснювального тексту, відповіді завдання, назви величин або невідповідність їх виконаним діям та отриманим результатам;
- не доведене до логічного кінця перетворення величин;
- неправильне за стилістикою формулювання запитання чи відповіді задачі;
- неправильне списування даних завдання за умови правильного його виконання;
- помилки у записах математичних термінів, символів, позначеннях геометричних фігур.

Якщо учень (учениця) самостійно знаходить і охайно виправляє допущену помилку, то це не вважається недоліком роботи.

**Письмові роботи** оцінюються за такими показниками (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти»):

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
<b>Початковий</b>	1	Робота виконувалась, але допущено 9 і більше грубих помилок
	2	Правильно виконано менше 1/3 роботи або в роботі допущено 8 грубих помилок
	3	Правильно виконано 1/3 роботи або в роботі допущено 7 грубих помилок
<b>Середній</b>	4	Правильно виконано 2/5 роботи або в роботі допущено 6 грубих помилок
	5	Правильно виконано половину роботи або виконано роботу в повному обсязі й допущено 5 грубих помилок
	6	Правильно виконано 3/5 роботи або виконано роботу в повному обсязі й допущено 4 грубі помилки
<b>Достатній</b>	7	Правильно виконано 2/3 роботи або виконано роботу в повному обсязі й допущено 3 грубі помилки
	8	Правильно виконано 3/4 роботи або виконано роботу в повному обсязі й допущено 2 грубі помилки
	9	Робота виконана в повному обсязі, але допущено 1 грубу й 1 негрубу помилку
<b>Високий</b>	10	Робота виконана в повному обсязі, але допущено 1 негрубу помилку
	11	Робота виконана правильно в повному обсязі окрім завдання підвищеної складності або творчого
	12	Робота виконана правильно в повному обсязі, в тому числі завдання підвищеної складності або творчого

Оцінювання контрольної роботи тестового характеру рекомендуємо здійснювати таким чином: якщо завданням перевіряється одна математична операція, то за кожну правильну відповідь виставляється 1 бал, за неправильну відповідь або невиконане завдання — 0; якщо перевіряється дві та більше математичні операції, за кожну виконану правильно виставляється по 1 балу. Водночас, якщо в складеній сюжетній задачі правильно виконано деякі дії, але правильного розв'язку задачі не одержано, то ставиться 1 бал. Всі бали додаються й одержаний загальний бал переводиться в оцінку за шкалою.

#### Шкала переведення тестового бала в оцінку

Оцінка	«1»	«2»	«3»	«4»	«5»	«6»	«7»	«8»	«9»	«10»	«11»	«12»
Загальний бал	1	2	3	4	5–6	7	8–9	10	11	12	13	14
Загальний бал	1	2	3	4–5	6–7	8	9–10	11–12	13	14	15	16
Загальний бал	1	2	3–4	5–6	7–8	9	10–11	12–13	14–15	16	17	18



## ПРИРОДОЗНАВСТВО

Об'єктами контролю у процесі навчання природознавства є складники предметної природознавчої компетентності:

- знання (у формі фактів, уявлень, понять) про предмети і **явища природи**, їх взаємозв'язки і залежності між ними;
- уміння виконувати різні види навчально-пізнавальних дій щодо об'єктів природи та інформації про них;
- уміння застосовувати спеціальні методи пізнання об'єктів **природи (дослід, практичну роботу, спостереження)**;
- уміння виконувати практичні дії з об'єктами природи;
- уміння оцінювати об'єкти природи, а також власну поведінку та **інших** людей серед природи;
- уміння застосовувати набуті знання й навички у своєму повсякденному житті;
- уміння творчого застосування набутих природничих знань і способів діяльності в змінених ситуаціях;
- досвід емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу і природи, до різноманітних видів діяльності, зокрема природоохоронної.

У процесі навчання природознавства застосовуються різні види контролю: поточний, тематичний, семестровий та річний.

Поточний контроль здійснюється на різних етапах оволодіння учнями змістом теми. Основна його функція — навчально-коригуюча. Цей вид контролю доцільний на етапі засвоєння нових знань та умінь. Він дозволяє своєчасно виявити помилки, усунути їх причини.

Поточний контроль спрямований на визначення якості і рівнів засвоєння навчального змісту.

Оцінювання відбувається за допомогою усного або письмового опитування (згідно з наказом Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти») відповідно до вимог навчальної програми за результатами бесід, спостережень, практичних робіт, дослідів, проектів, тестових і творчих завдань, дидактичних ігор тощо.

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Початковий	1	Учень/учениця відтворює окремі факти та елементарні уявлення не усвідомлюючи їх суті. Спостерігає за виконанням практичних робіт, але не може пояснити сутність виконання кожної з її частин.

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
	2	<p>Учень/учениця відтворює незначну частину навчального матеріалу на рівні копіювання зразка, має елементарні уявлення лише за допоміжними запитаннями вчителя, допускаючи неточності і помилки, частково розуміючи відтворене.</p> <p>Спостерігає за виконанням практичних робіт, повторює висновки про результати спостережень зі значними помилками, не усвідомлюючи їх суті.</p>
	3	<p>Учень/учениця відтворює незначну частину навчального матеріалу; за допомогою вчителя виконує елементарні завдання, потребує детального кількісного пояснення їх виконання.</p> <p>Практичні роботи виконує зі значною допомогою вчителя; спостерігає за дослідами, які проводить вчитель, але не може їх пояснити; може назвати окремі норми екологічної поведінки в місцевому природному середовищі; включається в роботу малої групи співробітництва, але не виявляє ініціативи і виконує роботу лише за зразком.</p>
<b>Середній</b>	4	<p>Учень/учениця відтворює частину навчального матеріалу у формі понять за допомогою вчителя, відає перевагу конкретному перелічуванню тіл, явищ, їх ознак; має утруднення встановлювати зв'язки й залежності між тілами і явищами природи, спрогнозувати результат діяльності людини та її вплив на природу. Під час практичної роботи може повторити за зразком певну операцію, дію; виконує елементарні завдання.</p>
	5	<p>Учень/учениця за допомогою вчителя відтворює основний навчальний матеріал, дає визначення понять, допускаючи помилки й неточності, за допомогою вчителя встановлює нескладні зв'язки між природними тілами; виявляє істотні й неістотні ознаки об'єктів, але має утруднення аналізувати об'єкти у логічній послідовності; порівнює природні тіла і явища за однією ознакою та за навідними запитаннями вчителя.</p> <p>Під час виконання практичних робіт виконує прості досліди за детальною інструкцією вчителя, уміє копіювати зразок виконання певної навчальної дії.</p>
	6	<p>Учень /учениця будує відповідь у засвоєній послідовності; виконує дії за зразком у подібній ситуації; відповіді доповнює й уточнює за навідними запитаннями вчителя, ілюструє її прикладами з підручника,</p>



Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
		<p>зошита з друкованою основою, з дидактичних матеріалів; порівнює природні об'єкти не менш, ніж за 2 вказаними ознаками.</p> <p>Практичні роботи виконує за зразком або алгоритмом (планом) наданим вчителем; за вказівкою визначає та виконує завдання у малій групі співробітництва.</p>
<b>Достатній</b>	7	<p>Учень/учениця відтворює зміст природничих понять, називає їх істотні та неістотні ознаки, уміє наводити приклади з підручника на підтвердження певних думок, стисло переказує доступний за обсягом текст природничого характеру; порівнює природні об'єкти не менш, ніж за 3 вказаними ознаками; робить спроби висловлювати власні судження. Практичні роботи проводить самостійно, користуючись планами, інструкціями, складеними за допомогою вчителя; частково контролює і оцінює власні навчальні дії.</p>
	8	<p>Учень/учениця достатньо повно відтворює навчальний матеріал і застосовує його у стандартних ситуаціях; володіє способами діяльності за певним алгоритмом; відповідає на питання логічно, але з окремими неточностями; знаходить значення зазначених термінів у довідковій літературі; знаходить і систематизує інформацію за двома і більше заданими джерелами.</p> <p>Практичні роботи, дослідження та спостереження виконує за інструкцією з незначною допомогою вчителя і правильно робить часткові висновки про результати і способи виконання робіт; оцінює конкретні приклади поведінки у природі, власну діяльність.</p>
	9	<p>Учень/учениця володіє вивченим матеріалом, застосовує знання в стандартних та частково змінених ситуаціях; може спланувати дії для здійснення пошукової діяльності; знаходить необхідну інформацію в додаткових джерелах інформації; обговорює отриману інформацію, застосовує отримані знання в повсякденній діяльності; проводить самооцінку рівня власних навчальних досягнень за запропонованим зразком.</p> <p>Самостійні і практичні роботи виконує під опосередкованим керівництвом. Називає основні етапи виконання дослідів і практичних робіт та знає основні прилади, їх призначення.</p>

Рівень навчальних досягнень учня/учениці	Бали	Характеристика навчальних досягнень учня/учениці
Високий	10	<p>Учень/учениця володіє системою природничих понять у межах, визначених навчальними програмами, встановлює як внутрішньопонятійні, так і міжпонятійні зв'язки; вміє розпізнавати тіла і явища природи, які охоплюються засвоєними поняттями різного рівня узагальнення; порівнює природні об'єкти не менш ніж за 3–4 ознаками; відповідь аргументує, використовуючи приклади із життя, опираючись на власний досвід; вміє користуватися найпростішими вимірювальними приладами, використовувати карту, застосовувати знання для пояснення та оцінки різноманітних процесів і явищ; планує власну навчальну діяльність з предмета, навчально-дослідних або іншого типу завдань, користується картографічною інформацією.</p>
	11	<p>Учень /учениця має гнучкі знання в межах вимог навчальної програми, вміє застосовувати набуті навички за аналогією і в нових нестандартних ситуаціях; здатен і готовий використовувати отримані знання та вміння в повсякденному житті; фіксує основний зміст навчального тексту у вигляді плану; заповнює запропоновані таблиці; використовує додаткові джерела інформації при вирішенні навчальних завдань; самостійно виконує практичні, творчі завдання, спостереження і дослідження; працює з атласом і контурною картою; виступає перед класом; оцінює власний внесок у діяльність малої групи співробітництва.</p>
	12	<p>Учень/учениця має системні, міцні знання про різноманіття тіл, речовин та явищ природи і їх найпростіші класифікації; методи (визначені програмою) вивчення природи; усвідомлено використовує їх у стандартних та нестандартних ситуаціях; використовує природничо-наукову лексику у власних усних повідомленнях із застосуванням ілюстративного матеріалу і в письмових розповідях; виступає перед класом; організовує роботу в групі; бере участь у роботі малої групи співробітництва відповідно до зазначеної ролі; описує власні спостереження або досліді, розрізняє в них мету, умови проведення роботи і отримані результати; використовує набуті знання, уміння та навички в практичній діяльності та в повсякденному житті.</p>

Усна перевірка дозволяє вчителю перевірити не лише знання, якими володіють учні, а й уміння будувати відповідь у логічній послідовності, їхній словниковий запас, темп відповідей, а також розвивати зв'язне мовлення, логічне мислення та інші пізнавальні процеси. Вона дозволяє одразу коригувати одержані відповіді, спонукати учнів до усвідомлення помилок і причин їх виникнення, до виправлення допущених помилок і засвоєння досвіду аналізувати й оцінювати свою діяльність й діяльність інших учнів.

Для усної перевірки застосовують завдання типу: пригадай, прочитай, розкажи, вибери тощо, для письмової — продовж речення, встав пропущені слова, напиши, підпиши, познач, з'єднай, допиши тощо.

Усна перевірка потребує багато часу, обмежує можливість охопити перевіркою на уроці значну частину учнів класу. Тому доцільно застосовувати як усну, так і письмову перевірку знань.

Письмова перевірка здійснюється шляхом виконання завдань різного характеру. Здебільшого — це репродуктивні, продуктивні, відкриті (життєві, компетентісно-орієнтовані) та інтегровані завдання. Письмова перевірка охоплює й графічні завдання (доповни схему, склади схему, склади таблицю тощо).

Письмові завдання спрямовані на відтворення, пояснення, доведення, обґрунтування, застосування знань. За змістом вони є засобом перевірки рівня засвоєння фактичного матеріалу, сутності елементів природознавчих знань, певних взаємозв'язків і залежностей у природі.

Письмові завдання мають бути невеликими за обсягом, а відповіді на них — стислими. Тому вважається за доцільне запроваджувати короткочасні письмові самостійні роботи (15–20 хв).

Тематичний контроль передбачає перевірку й оцінювання навчальних досягнень учнів з однієї або декількох програмових тем. Його мета — виявити й оцінити якість засвоєння системи природознавчих понять, істотних зв'язків і співвідношень між ними, уміння учнів оперувати знаннями в певних видах практичної і навчально-пізнавальної діяльності.

Наприкінці вивчення програмової теми (кількох невеликих за обсягом тем) рекомендуємо проводити контрольну роботу, яка складається із завдань різного рівня складності.

Звертаємо увагу, що тематична оцінка виставляється з урахуванням усіх поточних оцінок.

Оцінювання за семестр здійснюється з урахуванням тематичних оцінок. Підсумкова оцінка за рік виставляється на основі семестрових.

Перевірку в процесі навчання природознавства рекомендуємо організувати за допомогою різних методів: індивідуальна розповідь, бесіда, дослід, практична робота та ін.

Індивідуальна розповідь надає можливість учневі продемонструвати уміння послідовно, логічно та аргументовано викласти власну думку.

Бесіда — фронтальна або індивідуальна. Як метод оцінювання учнів початкових класів бесіда застосовується для перевірки логічно завершеної частини змісту, що містить фактичний матеріал, який поділяється на смислові частини, не має складних взаємозв'язків, а сам зміст не викликав труднощів під час засвоєння.

Дослід слугує способом виявлення знань про: ознаки та властивості об'єктів і явищ природи, умови їх існування; прилади і матеріали, які використовуються для проведення дослідів, та їх призначення; способи виконання діяльності — склад і послідовність виконання дій у досліді.

Практичні роботи передбачають організацію діяльності учнів із матеріальними об'єктами природи (натуральними предметами, гербаріями, колекціями) або з їх матеріалізованими формами (малюнками, моделями, муляжами, схемами).

Систематичне ведення фенологічних спостережень і навчальну проектну діяльність рекомендуємо оцінювати вербально.

Оцінювання навчального проекту. Залучення до пошукової діяльності відкриває в учнів здібності лідерів, які вчаться організовувати роботу в групах, уміння співпрацювати, відчувати себе членом команди, брати відповідальність на себе, реалізовувати результати навчальної діяльності. Проектна діяльність організовується з метою залучення учнів до перетворювальної діяльності, дає змогу поглибити знання учнів з предмету, визначити їхні здібності, розвинути інтерес до дослідницької роботи, сформувані вміння працювати з інформаційними джерелами, проводити спостереження та робити висновки.

Критерії оцінювання навчального проекту — це інструкція розроблена **спільно** з усіма учасниками проекту на початковому етапі.

Під час роботи над навчальним проектом застосовують зовнішнє оцінювання (вчитель, учні) та самооцінювання.

Навчально-пізнавальна діяльність учнів під час контролю може бути репродуктивною, реконструктивною, творчою.

Обов'язковими компонентами процесу перевірки є взаємо- і самоперевірка.

<...>



## ЗМІСТ

ВСТУП .....	3
-------------	---

**Витяг із додатка до листа Міністерства освіти і науки України  
від 26.06.2015 р. № 1/9-305**

Особливості вивчення базових дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах у 2015/2016 навчальному році. ....	5
--	---

**Методичний коментар щодо вивчення базових предметів  
у 2-му класі загальноосвітніх навчальних закладів  
у 2015/2016 навчальному році  
з урахуванням змін у навчальних програмах**

Українська мова. ....	9
Літературне читання. ....	11
Математика. ....	13
Природознавство. ....	17
Інформатика. ....	18
Російська мова та мови національних меншин. ....	21

**Навчальні програми  
(зі змінами, внесеними 2015 року)**

Українська мова (мова навчання). ....	26
Літературне читання. ....	46
Математика. ....	61
Природознавство. ....	75
Інформатика. ....	80

**Зміни, внесені до навчальних програм**

Українська мова. ....	90
Літературне читання. ....	93
Математика. ....	95
Природознавство. ....	103
Інформатика. ....	112

**Інструктивно-методичні матеріали  
щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень  
учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів**

Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 28 січня 2014 № 1/ 9-74.....	115
Українська мова і мови національних меншин (мови навчання) .....	128
Літературне читання (українська, інша мова навчання) .....	135
Українська мова і мови національних меншин як мови вивчення.....	142
Математика .....	147
Природознавство .....	151

**П65 Початкова школа. 2 клас: методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2015/2016 навчальному році з коментарем провідних фахівців. — Харків: Видавництво «Ранок», 2015. — 160 с.**

**ISBN 978-617-09-2589-3.**

Посібник містить нормативні документи Міністерства освіти і науки України, необхідні вчителів для організації навчально-виховного процесу протягом усього року, коментарі провідних фахівців Інституту педагогіки НАПН України, а також порівняльні таблиці, за допомогою яких можна адаптувати підручники до змін у програмах.

Призначено для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів.

**УДК 373.3.016(073)**

**ББК 74.202.5**

Навчальне видання Ф580008У. Підписано до друку 14.08.2015.  
Формат 60×90/16. Папір офсетний.  
Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.  
Ум. друк. арк. 10,00.  
ТОВ Видавництво «Ранок».

**ПОЧАТКОВА ШКОЛА**  
2 клас  
Методичні рекомендації

Свідоцтво ДК № 3322 від 26.11.2008.  
61071 Харків, вул. Кібальчича, 27, к. 135.  
Для листів: 61045 Харків, а/с 3355.

Редактор *І. В. Копитіна*  
Технічний редактор *І. А. Кожанова*

E-mail: office@ranok.com.ua  
Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.  
З питань реалізації: (057) 727-70-80, 727-70-77.  
E-mail: commerce@ranok.com.ua

**[www.ranok.com.ua](http://www.ranok.com.ua)**